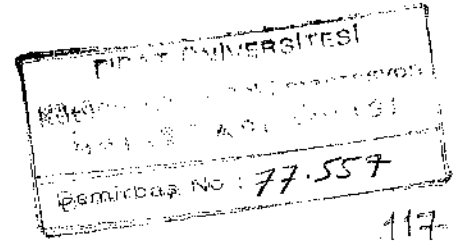

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

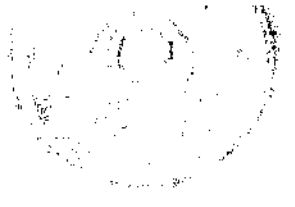
GÜNÜMÜZ TÜRK AİLESİNİN SOSYAL SORUNLARI

Yöneten
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KIR

Hazırlayan Sos. Bil.
Filiz AKARÇAY

ELAZIĞ - 1996

KISALTMALAR

- A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri
B.M.T. : Birleşmiş Milletler Teşkilatı
D.İ.E. : Devlet İstatistik Enstitüsü
D.P.T. : Devlet Planlama Teşkilatı
M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı
S.A.V. : Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve devamı
y.y. : Yüzyıl

Firat Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

0069986

255.07.02.03.00.00/08/0069986

S YL/13

ÖNSÖZ

Dünyamız hızla değişmekte ve gelişmektedir. Aile de, sosyolojik olarak bu gelişme, evrim ve değişmelerden en çok etkilenen kurumlardan bir tanesidir. Sanayileşme ve beraberinde getirdiği modernleşme hareketi topluma çeşitli açılardan etkide bulunmuş; sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda değişmelere neden olmuştur. Toplumda meydana gelen bu değişmeler aile yapısını da etkilemiştir.

Türkiye'de günümüzde hakim karakter olarak görülen çekirdek aile birçok sorunla karşı karşıyadır. Bu araştırmada ailenin sorunları, sosyolojik bakış açısıyla ve sosyal yansımaları açısından ele alınarak incelenmiştir.

Bu tezi hazırlamamda her konuda değerli katkılarını esirgemeyen sayın hocam *Yrd. Doç. Dr. İbrahim KIR*'a; kaynak konusunda yardımcı olan sayın hocam *Doç. Dr. Mahmut ATAY*'a ve değerli eşim *A. Oğuz AKARÇAY*'a ayrıca katkıda bulunanların tümüne teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Elazığ - 1996

Filiz AKARÇAY

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa No:

KISALTMALAR.....	I
ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III

I . B Ö L Ü M

GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu.....	4
B. Araştırmanın Amacı.....	5
C. Araştırmanın Sınırları.....	5
D. Araştırmanın Metodu.....	5

II . B Ö L Ü M

ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR.....	7
A. Aile.....	7
B. Aile Sosyolojisi.....	10
C. Sosyal Sorun.....	11
D. Sosyal Değişme.....	11
E. Sosyal İlişki.....	12

III . B Ö L Ü M

TÜRK AİLESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	13
A. Eski Türklerde Aile.....	13
B. İslam Dininin Kabulü ve Türk Ailesi.....	15
1. Cahiliye döneminde aile.....	15
2. İslam dininde aile.....	17
3. İslam ve Türk ailesi.....	20
C. Osmanlı Toplumunda Aile.....	21
D. Cumhuriyet Döneminde Aile.....	23

IV . B Ö L Ü M

GÜNÜMÜZ TÜRK AİLESİNİN SOSYAL SORUNLARININ KAYNAKLANDIĞI ALANLAR.....	26
--	----

A. Aile İçi Sosyal İlişkiler ve Ailenin Yapısındaki

Değişmelerden Doğan Sorunlar.....	28
1. Aile içi ilişkiler	28
a. Karı-koca ilişkileri.....	31
b. Anne-baba-çocuk ilişkisi ve kuşak çatışması	35
c. Çocuklararası ilişki	42
2. Yaşlıların bakımı.....	43
a. Yaşlıların evde bakılması ve doğurduğu sorunlar.....	44
b. Huzurevleri ve yaşlıların durumu	49
3. Yalnızlık ve yabancılaşma.....	52
4. Akraba ve komşularla ilişkilerin zayıflamasından doğan sorunlar	55
A. Ailenin Diğer Kurumlarla İlişkilerinden Doğan Sorunlar.....	59
1. Aile ve eğitim.....	60
a. Aileye yönelik eğitim faaliyetleri.....	65
b. Ailenin eğitim harcamaları	66
c. Okul-aile birlikleri.....	68
2. Ailenin devlet ve bürokratik örgütlerle ilişkisinden kaynaklanan sorunlar.....	70
3. Ailenin din kurumuyla ilişkisinden doğan sorunlar.....	72
a. Dinin mahiyeti ve işlevleri.....	73
b. Ailede din eğitimi sorunu	75
4. Aile - ekonomi ilişkisi ve geçim sorunu.....	79
a. Ekonomik yetersizlikten kaynaklanan sorunlar	80
b. Tasarruf ve tüketim	82
c. Geçim sıkıntısının çocuk sahibi olma bakımından yol açtığı sorunlar	86
d. İşsizlik sorunu	88
5. Kadının çalışmasının doğurduğu sorunlar.....	90
a. Kreşler ve çocuğun bakımı sorunu.....	93

b. Kadının çalışma hayatında karşılaştığı sorunlar	94
c. Çalışan kadının ev işleri ve eşiyle ilişkilerindeki sorunları.....	97
6. Kitle iletişim araçlarının aileye etkisi ve doğurduğu sorunlar	98
a. Yazılı basının aile açısından doğurduğu sorunlar	100
b. Televizyon programlarının aileyi etkilemesinden doğan sorunlar.....	101
c) Sinemanın aileyi etkilemesinden doğan sorunlar	105
7. Ailenin sağlık kurumuyla olan ilişkisinden doğan sorunlar	106
a. Beslenme sorunları ve ana-çocuk sağlığı	107
b. Ruh sağlığının aileyi etkilenmesinden doğan sorunlar ...	110
c. Alkol ve uyuşturucu kullanımının yol açtığı sorunlar.....	114
8. Konutun aileyi etkilemesinden doğan sorunlar	117
a. Konutun nitelik yönünden aile üzerinde doğurduğu sorunlar	117
b. Konut durumunun yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar	119
9. Ailelerin boş zamanı değerlendirme açısından karşılaştığı sorunlar	123
a. Boş zaman yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar	124
b. Boş zaman faaliyetleri ve aileye olan etkisi	125
V . B Ö L Ü M	
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	128
V I . B Ö L Ü M	
KAYNAKLAR.....	149

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Aile; toplumun temelini teşkil eden en küçük yapıtaşdır. Birey, dünyaya geldiği andan itibaren kendisini bir aile içerisinde bulur. Çocuğun gelişimi ailede başlar ve devam eder.

Tarihi yönden yaklaştığımız zaman aile, bütün çağlarda ve bütün toplum-
larda var olan bir kurumdur. Bunun nedeni ailenin yerine getirdiği işlevlerin öneminden kaynaklanmaktadır. Ailenin sosyal, psikolojik, biyolojik, dini, kül-
türel, ekonomik ve bunun gibi bir çok işlevi bulunmaktadır.

Oysa bugünün dünyası şiddetin, güvensizliklerin, atom savaşlarının daima gündemde olduğu, bütün bunların insanların ilişkilerini etkilediği, topluma ve aileye uyumun güçleştiği bir dönemi yaşamaktadır. Bu durumda aile ve onun geleceği konusu gittikçe daha da karmaşıklaşmakta ve bu alanda alınacak tedbirlerin önemi açığa çıkmaktadır.

Bugün Türkiye hızla gelişmekte ve değişmektedir. Bu hızlı değişim bir çok sorun ortaya çıkarmaktadır. Bütün bu değişimlerden aile de etkilenmekte ve bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda aile ile ilgili çeşitli sorunlar acil çözümler beklemektedir. Bu sorunlar özellikle büyük şehir-
lerde daha da belirgindir. Kırsal kesimden kente göç eden aileler çeşitli çevresel faktörlerin etkisiyle değişime uğramakta, yeni amaçlar belirlemekte, ekonomik ve sosyal durumları ise bu amaçlara ulaşmalarını engellemektedir. Aileler temel ihtiyaçlarından kıсарak gösterme tüketim yarışına girmektedirler. Çoğu durumda aile reisi bunu karşılayamamakta, aile içi çatışmalar, sıkıntılar ve boşanmalar artmakta, çocuk evden kaçmakta, hırsızlık, cinayet ve bu gibi sosyal sapma davranışları görülmektedir. Bunlar özellikle şehirdeki ailelerin karşı karşıya kaldığı temel sorunlardır. Bu temel sorunlar, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkmış ve toplumları, kurumsal yapıları etkilemiştir. Bu etkiler nedeniyle boşan-
malar artmış, biz duygusu yerini ben duygusuna bırakmıştır. Toplumun birey ve aile üzerindeki baskısı azalmış, eş seçimi, evlenme şekli, yeni evlenen çiftlerin

yerleşim yerinin belirlenmesi vb. yeni aileyi oluşturan bireyler tarafından kararlaştırılmaya başlanmıştır.

Öte yandan Çağatay, "aile; bireylerin temel ve en önemli eseridir, evlenmeye karar veren bireyler, bir eser yapmaya karar veren bir sanatkarın tavrını takınmalıdır," demektedir (Çağatay, 1965, 223). Çünkü kurulan yuva onların eseri olacaktır. Bu eserin yapımı bir sanatkarınkinden çok daha zordur. Ayrıca sanatkar beğenmediği bir eserini yırtıp atabilir, kırabilir, yakabilir ... Oysa aile için böyle birşey sözkonusu değildir. Aileyi tamamen ortadan kaldıramazsınız. Boşanma bir çözüm olmakla birlikte bir çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Öfke, hayattan bıkkınlık, başarısızlık, kendine acıma, çocukların durumu, toplumun boşanmış kişilere hoş bakmaması vb. bir çok sorun yaşanacaktır. Ayrıca ailedeki bu sarsıntı toplumu da etkileyecektir. Le Play'nin dediği gibi "sağlam toplum = sağlam aile" demektir. Bu nedenle evlenip aile kuran bireyler ailenin devamı için gereken çabayı göstermelidir.

Birey dünyaya geldiği zaman tamamen bağımsız değildir. Bazı organları tam olarak gelişmemiştir. Yeni doğan bebeğin gelişimini tamamlaması için diğer aile bireyelerine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı ne kadar çok karşılanırsa, gelişmesi de o kadar kısa sürede ve sağlıklı bir şekilde tamamlanır. Bilgin, Farabi'nin aileyi insan vücuduna benzettiğini, vücutta olduğu gibi ailede de kişilerin ayrı ayrı görevlerinin olduğunu, sağlıklı ailenin sıhhatli vücuda benzediğini, nasılkı organlar vücudun sağlığını korumak için yardımlaşıyorlarsa, aile üyelerinin de aileyi korumak için yardımlaşmaları gerektiğini belirtmektedir (Bilgin, 1991, 50).

Toplumda hangi kurum sarsıntı içerisinde ise; o oranda dikkatleri üzerine toplamaktadır. Aile de böyledir. Poster, aile konusunun son zamanlarda bu boyutlarda öne çıkmış olmasının nedenleri arasında endüstrileşmiş Batı toplumlarında aile kurumunun çok yönlü bir kriz ve sarsıntı içerisinde olmasının etkisi olduğunu vurgulamaktadır. (Poster, 1989,7). Son yıllarda başta Avrupa'da ve bir ölçüde Türkiye'de aile büyük bir sarsıntı geçirmekte, ailenin bazı işlevlerini

başka kurumlar yerine getirmekte, sosyal bilimciler de aile üzerine yoğunlaşarak teoriler geliştirmektedirler. Son zamanlara kadar Türkiye'de "aile" konusu pek incelenmemiştir. Bunun bir nedeni ailenin bir sorun alanı olarak görülmemiş olmasıdır. Hangi kurum hızlı değişme ve çözülme içerisine giriyorsa sosyal bilimcilerin dikkatini çekmiştir. Aile de karşı karşıya kaldığı sorunlar nedeniyle son zamanlarda sosyal bilimcilerin odak konularından biri olmuştur. Bu durum bütün dünya için geçerlidir. Daha önce kadar Aile Araştırma Kurumu kurulmazken bugün, Aile Araştırma Kurumu'nun kurulmuş olması iktidarların bir başarısı olarak değerlendirilmeye kalkılırsa bile, bu çok iyimser bir yaklaşım olur. Çünkü, Türk ailesinde bir takım sorunlar özellikle kırdan kente göçün hızlandığı 1950'li yıllardan sonra artarak görülmeye başlanmıştır. Aile ile ilgili bu sorunlar Türk ailesinin önemli bir değişim sürecinden geçtiğinin de bir işareti olarak kabul edilmelidir. Bu alandaki sorunların akut hali gelmeden bir takım tedbirlerin alınması amacıyla sözkonusu kurum kurulmuştur. Yine Birleşmiş Milletler Genel Konseyi, 1989'da aldığı bir kararla 1994 yılını "Uluslararası Aile Yılı" olarak ilan etmiştir. Bayburtluoğlu bu yılın sloganının "Toplumun Kalbindeki En Küçük Ölçekli Demokrasinin İnşası" olarak belirlendiğini, ancak, tüm dünyada insanların tek ortak yanının aile hayatı olduğu belirterek aileye sadece bu yılda değil her zaman gereken önemin verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle, sadece bir yılın "Aile Yılı" olarak ilan edilip diğer yıllarda ailenin tamamen unutulmasının bilimsel gerçeğe ters düştüğü rahatlıkla söylenebilir. Ailenin toplum içerisindeki yerine uygun olarak ona her zaman gereken önem verilmelidir. Kaldı ki, 1994 yılı Aile Yılı olmasına rağmen, bu yıl yeterince değerlendirilememiştir. Gelişmiş Batı ülkelerinde ailenin önemi vurgulanıp sorunlarına çözüm aranırken; gelişmekte olan ülkelerde ailenin sorunlarına bütüncül olarak yaklaşp çözüm aramak yerine sadece kadın hakları ve aile planlaması üzerinde durulmuş, asıl büyük sorunlar gözardı edilmiştir. Ailenin yapısal olarak oluşabilmesi için yalnızca kan bağı yeterli değildir. Hukukun ve örfün bu oluşumu meşru kabul etmesi gerekir. Bu nedenle de tüm dünyada

doğu-batı ayrımı yapılmaksızın, çok geç olmadan bütüncül bir yaklaşımla aileye gereken önemin verilmesi yararlı olacaktır.

Özellikle son zamanlarda başta feminizm olmak üzere bir takım akımlar aileyi hedef almakta, onu ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Aktaş, kendisi de feminist bir yazar olan Brogger'in başlangıçta aileye karşı olmasına rağmen daha sonra evlenmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır: "Son yirmi yılda bir çok şey olduğunu, devletin ailenin bazı görevlerini üstlendiğini ama başarılı olmadığını, yaşlı, hasta ve çirkinlere bakılmadığını, fakat ailenin bunu sağladığını" belirtmektedir (Aktaş, 1992, 218-219). Bu nedenle de aile son derece önemlidir. Ailede birincil ilişkiler hakimdir, güzel-çirkin, genç-yaşlı, hasta-sağlıklı ayrımı yapılmadan tüm bireylere karşı sevgi ve saygı egemendir. Aktaş, Batı'da teknolojik gelişmeyle birlikte ailenin yerine bir takım alternatif kurumların üretildiğini, ancak bunun ideologları ve protestocu gençleri hayal kırıklığına uğrattığını, kollektivizmin topluma karşı görevleri tamamen reddeden hastalıklı bir bireycilikle sonuçlandığını belirtmektedir (Aktaş, 1992, 78). Ailede ilişkiler bu aşamaya geldikten sonra, onun kurtarılması oldukça güçtür. Türkiye'de, daha şimdiden, sorunlar büyümeden bir takım önlemler alınarak aile kurumunun güçlendirilmesi gerekmektedir.

A. Araştırmanın Konusu

Günümüzde aile işlevleri nedeniyle bir yandan gereklidir denilerek sağlıklı bir şekilde devamı konusunda çabalar sarfedilirken, öte yandan ailenin bir sömürü aracı olduğu, özellikle kadını ve çocukları ezdiği, bireysel gelişmesi engellendiği vb. yönlerden de eleştirilmektedir. Yalnız hiç bir gerçekliğe tek açıdan yaklaşmak doğru değildir. Ailenin de bir çok olumlu ve olumsuz yönleri olabilir, olumlu yönleri çoğaltıp olumsuzlukları azaltmak o ailenin üyelerinin elindedir. Dolayısıyla aile insanlığa ve topluma fayda sağlayan bir kurumdur ve devamı için çaba sarfedilmelidir.

Bu araştırmada "Günümüz Türk Ailesinin Sosyal Sorunları" ele alınıp, bu sorunların kaynaklandığı alanlar ve sorunların çözümü konusu üzerinde durulmuştur.

B. Araştırmanın Amacı

Aile ile ilgili pek çok araştırma yapılmış, ancak ailenin sosyal sorunlarına yeterince değinilmemiştir. Bu araştırmanın amacı; ailenin sosyal sorunlarını mevcut kaynaklar doğrultusunda ortaya koyarak çözüm yollarının aranmasına hizmet etmektir. Ancak şurası unutulmamalıdır ki; bugün Türkiye'de ailenin sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik ve bunun gibi çok boyutlu pek çok sorunu vardır. Fakat bu sorunları kesin çizgilerle birbirinden ayırarak incelemek hatalı bir yaklaşımdır. Bu alanlar içiçe geçmiş bir görünüm arz etmektedir. Ortaya çıkan sorunlar arasında karşılıklı neden-sonuç ilişkisi sözkonusudur. Bu nedenle burada sosyal sorunlar incelenirken, diğer sorun alanları da sosyal sorunlarla ilişkili olması bakımından ele alınıp, bu sorunların sosyal yansımaları üzerinde durulacaktır.

C. Araştırmanın Sınırları

Bu araştırma, mevcut olan ve ulaşılabilen kitap, makale, tez, rapor ve çeşitli dergiler esas alınarak yapılmıştır. Ayrıca toplumdaki sosyal sorunları ve bunların aileye yansımaları tesbit etmek amacıyla, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yapılmış olan saha araştırmalarından da faydalanılmıştır. Günümüz Türk ailesinden Cumhuriyet dönemi Türk ailesi kastedilmektedir.

D. Araştırmanın Metodu

Bu araştırmada "Günümüz Türk Ailesinin Sosyal Sorunları" teorik bir yaklaşımla ele alınmıştır. Aile olumlu yönleri bulunan bir kurumdur. Bu çalışmada ise ailenin; sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik vb. sorunları sosyolojide geçen temel kavramlar esas alınarak incelenmiş, bu sorunların sosyal

yansımaları üzerinde durulmuştur. Ailenin işleyişi, devamı, bütünleşmesi, çözülmesi ve temel sorunları sosyolojik açıdan ele alınıp değerlendirilmiştir.

Araştırma için geliştirilen plan çerçevesinde ulaşılabilen konuyla ilgili Türkçe kaynaklar incelenerek arşiv araştırması tekniğinden faydalanılmıştır. Kır, arşiv araştırması yerine bazı kaynaklarda "dökümanter teknik", "kaynak tarama" gibi adlarında kullanıldığını belirtmektedir (Kır, 1988, 6). Bu çalışmada arşiv araştırması kavramı tercih edilerek kullanılmıştır. Arşiv araştırmasında çeşitli istatistikler, kitle haberleşmesi ve kişisel dökümanlar bilgi kaynağı olmaktadır. Arşiv terimi en geniş anlamda "hazır bilgi" demektir (Kağıtçıbaşı, 1983, 45).

Arşiv araştırması sonucunda elde edilen veriler konulara göre gruplandırılarak, çeşitli düşünürlerin görüşleri karşılaştırılmıştır. Dolayısıyla karşılaştırma yönteminden de yararlanılmıştır. Ayrıca kalitatif metodoloji kullanılarak, hipotetik-dedüktif bir usul uygulanmıştır.

Türkiye'de yazılmış konuyla ilgili kitap, gazete ve dergilerde yayımlanan makale, doktora ve yüksek lisans tezleri taranarak, bunların bulguları analiz ve sentez edilerek günümüz Türk ailesinin sorunlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada yer alan konular dört ana bölümde ele alınarak incelenmiştir. I. bölüm Giriş bölümü olup, konuya genel bir bakıştır. Araştırmanın konusu, amacı, sınırları, metodu burada belirtilmiştir. II. bölüm de araştırmada kullanılan temel kavramlar açıklanarak konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır: Günümüz Türk ailesini daha iyi anlayabilmek için onun tarihi hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Bu konuya III. bölümde değinilmiştir. IV. bölüm bu araştırmanın asıl üzerinde durduğu bölümdür. Burada günümüz Türk ailesinin sosyal sorunlarının kaynaklandığı alanlar ana hatlarıyla tesbit edilmeye çalışılmıştır. V. bölüm Sonuç ve Öneriler bölümü olup, başlıca sorun alanlarının çözümü için yapılması gerekenler ve araştırmanın genel bir değerlendirmesini kapsamaktadır. VI. ve son bölümde ise bu araştırmada yararlanılan temel kaynaklar belirtilmiştir.

II. BÖLÜM

ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR

A. Aile

Türk toplumu özellikle son yıllarda yoğun bir değişim yaşamaktadır. Aile de bu değişimin yaşandığı kurumlardan bir tanesidir. Pek çok sosyal bilimci, aile tanımı yapmıştır. Ancak, aileyi her yönüyle ele alan bir tanım yapmak gerçekten güç olmaktadır. Buna rağmen genel kabul görebilen bir tanım yapmak mümkündür.

Ailenin kurulmasının temeli evlenmedir. Bu nedenle öncelikle evlenme kavramını tanımlamak gerekmektedir. Donuk'a göre evlenme; aile kurma işlemine verilen isimdir (Donuk, 1982, 164). Aile ise DPT raporunda şu şekilde tanımlanmaktadır; "aile, kan bağılılığı, evlilik ve diğer yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan fertlerden oluşan, fertlerinin cinsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, fertlerin topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birimdir." (DPT, 1989, 3-4). Demir ve Acar'da aileyi, "... evlilik, süt veya kan bağı ile birbirlerine bağlı insanlardan oluşan ve toplumun temeli kabul edilen küçük toplumsal birim ..." şeklinde tanımlamaktadır (Demir, Acar, 1992, 18).

Kızılcılık ve Erjem ise aileyi şu şekilde tanımlamaktadırlar: Aile, insan ırkının üretildiği, ilk sosyal ilişkilerin yeni bireylere kazandırıldığı, kişilerarası karşılıklı ilişkilerin düzenlendiği, kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarıldığı, biyolojik, sosyal, psikolojik vb. işlevleri bulunan temel sosyal bir ünedir (Kızılcılık, Erjem, 1992, 10).

Erkal ise ailenin ferdi sosyalleştirme özelliğini dikkate alarak; sosyal bir varlık olmayan ferdi sosyalleştirerek ona bir kimlik kazandırdığını, toplumun küçük bir görüntüsü ve her toplumda var olan bir müessese olduğunu belirtmektedir (Erkal, 1992, 71).

Bütün bu tanımlar doğrultusunda bu çalışma için geçerli olabilecek şöyle bir tanım yapılabilir: Aile; aralarında evlilik, kan veya akrabalık bağı bulunan, fertlerin cinsel, sosyal, kültürel, psikolojik vb. ihtiyaçlarının karşılanıp ekonomik birlikteliğin sağlandığı, ferdi sosyalleştirip ona kimlik kazandıran sosyal bir ünite ve toplumun en küçük yapıtaşdır.

Aktaş ise, "tevhidi aile" olarak isimlendirdiği bu müesseseyi insanların doğumundan ölümüne kadar kendisinin bir bütünü organik parçası saydığını, sevinç ve kederlerin paylaşıldığı, güçsüz, hasta, sakat ve yaşlılara bakıldığı, yardımlaşma ve paylaşmanın esas olduğu bir birliktelik olarak görmektedir. O, öz üretkenliğin, insani ilişkilerde dertleşme ve dayanışmanın, karşılıklı sevgi, saygı ve özverinin olması nedeniyle bu ailede yabancılaşma, bencillik, yalnızlık, anomi, kadın ve çocukların sömürülmesi, yaşlıların huzurevlerine, çocukların ise kreşlere terkedilmesine karşı cevap sunabileceğini belirtmektedir (Aktaş, 1992, 224). Tevhid-i ailenin belirtilen gerekleri yerine getirildiği takdirde ailedeki sorunlar aile içerisinde çözülecektir.

Aile tanımlarından sonra genel kabul görebilen aile sınıflamalarını şöyle sıralayabiliriz:

Çakınaklı, çocuğu yetiştirme bakımından aile tiplerini şu şekilde belirtmektedir:

- "- Normal aile modeli,
- İlgisiz aile modeli,
- Titiz, baskıcı aile modeli,
- Aşırı düşkün aile müdeli,
- Karmaşık tip aile modeli." (Çakınaklı, 1992, a, 9).

Bunlar içerisinde normal aile modeli hariç diğerlerinde aile bir takım sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle normal aileyi yaygınlaştırmak temel amaç olmalıdır.

Timur, aile türlerini aile üyelerinin aile reisine yakınlığına göre şöyle bir sınıflama yapmaktadır:

- a. "Çekirdek aile"
- b. "Ataerkil geniş aile"
- c. "Geçici geniş aile"
- d. "Parçalanmış (eksik) aile" (Timur, 1972, 27; 1979, 121).

Aynı sınıflamayı DPT uzmanlarında kabul etmektedir (DPT, 1989). Erkal ise bu aile tiplerinin yanısıra bir de tamamlanmamış aileden bahsetmekte, bu ailenin yurt içi ve yurt dışı göç sonucu oluşan aile türü olduğunu ileri sürmektedir (Erkal, 1992, 39).

Şahinkaya, büyüklük bakımından aileyi; geniş ataerkil aile, küçük pedersahi aile ve çağdaş demokratik aile olarak sınıflandırılmaktadır. Ekonomik koşulların değişmesi ve endüstriyel gelişmelerin çağdaş demokratik aileyi doğurduğunu belirterek, bu ailenin özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- a) Sevgi, arkadaşlık ve birbirine uyum esas alınarak kendi eşini kendisi seçmesi.
- b) Evlilik sonrası bağımsız bir ailenin oluşması.
- c) Eşler arasında eşitliğin kabulü.
- d) Ailedeki sorunlara anne, baba ve beirri yaştaki çocuklarla birlikte çözüm yolu aranması.
- e) Aile birliğinin bozmamak kaydıyla tüm bireylerin en üst düzeyde serbestliği esastır (Şahinkaya, 1977, 4).

Burada belirtilen çağdaş demokratik aile, çekirdek aileyi ifade etmektedir. Gökalp ise aileyi, yapı bakımından ele alarak asri ve milli aile olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Asri aile Avrupa'ya özenen, milli aile ise kendi kültürel değerleri üzerine oturmuş ailedir (Celkan, 1992, 255). Bu nedenle oluşturulacak olan aile "milli aile" olmalı, Türk kültürü doğrultusunda şekillenmelidir.

Günümüz Türkiyesi'nde yukarıda belirtilen aile şekillerinin hepsine rastlanmakla birlikte, bu çalışmada Timur ve DPT uzmalarının yapmış olduğu aile tiplendirmesi esas alınmış, bu tiplendirmede geçen ailelerin sorunları üzerinde durulmuştur. Fakat hakim karakter olarak günümüz Türkiyesi'nde daha çok çekirdek aileye rastlanıldığından, bu çalışmada özellikle çekirdek ailenin sorunları incelenmiştir.

B. Aile Sosyolojisi

Aile sosyolojisi, sosyolojinin bir alt dalıdır, toplumun temeli olarak kabul edilen aile müessesesini incelemektedir. Kızılcılık ve Erjem, aile sosyolojisi ile ilgili ilk bilgilere A. Comte ve Le Play'da rastlandığını belirtmektedirler (Kızılcılık, Erjem, 1992, 7). Le Play "Avrupa İşçileri" adlı eserinde bu konuya değinmiştir. O, aileleri babaerkil aile, kök aile ve kararsız aile olmak üzere üçe ayırmaktadır. Babaerkil ailede mirasın bir kuşaktan öteki kuşağa, kök ailede sadece çocuklar arasında seçilen bir mirasçıya bölünmeden devredildiğini, kararsız aile de ise çocuklar arasında eşit paylaşıldığını ve bunun da gelenekleri bozduğunu belirtmektedir (Sayın, 1990, 5). Le Play'e göre toplumda düzenin sağlanabilmesi için aile malının parçalanmadan bir sonraki kuşağa geçmesi gerekmektedir. Le Play'in bu görüşleri "Aile Sosyolojisi"nin temellerini atmıştır.

Kızılcılık ve Erjem, Türkiye'de aile sosyolojisiyle ilgili olarak İbrahim YASA ve Mübeccel KIRAY'ın öncü olduklarını belirtmektedir. Yasa, "Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları"; Kıray ise, "Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası" adlı eserinde bu konuya değinmişlerdir. Yasa, "Toygeldi ailesi" ve "Alamancı aile" kavramlarını da sosyoloji literatürüne kazandırmıştır (Kızılcılık, Erjem, 1992, 7-8). O tarihlerden günümüze kadar Aile Sosyolojisi

alanında bir çok gelişmeler olmuş, aile sosyoloji de önemli bir yer işgal etmeye ve hak ettiği yeri almaya başlamıştır.

C. Sosyal Sorun

Sosyal sorun, sosyolojinin özellikle üzerinde durduğu bir alandır. Sosyal sorun, bir sapma durumudur, mevcut değerlerden sapmayı ifade etmektedir.

Genel olarak ve bu araştırmada sosyal sorun şu anlamda kullanılmaktadır; "bir toplumun önemli bir kesimini etkileyen, bu toplum kesimince hoş karşılanmayan, çözümü konusunda bir şeyler yapılabileceğine inanılan ve kollektif bir çalışma ile çözümlenebilen her problem, bir sosyal problem niteliğini taşır." (Kızılçelik, Ergen, 1992, 355; Erdoğan, 1985, 155). Günümüz toplumlarının en önemli sosyal sorunları aile içi ilişkilerde değişimler, yaşlıların bakımı, akraba ve komşuluk ilişkileri, yabancılaşma, işsizlik, yoksulluk sağlık sorunları vb. olmaktadır.

D. Sosyal Değişme

Sosyal değişme, sosyal yapıda meydana gelen değişimlerdir, bir durumdan bir başka duruma geçişi ifade etmektedir. Varılan nokta bir önceki durumdan farklı olmaktadır. Sosyal değişme, farklı nitelik, nicelik ve hıza sahip olmakla birlikte geleneksel ve modern tüm toplumlarda görülmektedir. Genel anlamda sosyal değişme; bir toplumun içerisindeki kurumların, sosyal ilişki sistemlerinin ve temel rol kalıplarının değişmesini ifade etmektedir. Planlı ve plansız değişme olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Kızılçelik, Erjem, 1992, 372-373). Her toplumda bir takım değişimler olacağından bir çok sorunu da beraberinde getirecektir. Çünkü yeniliklerin kabulü genellikle güç olmaktadır. Değişime karşı çatışma boyutuna varan tepkiler görülmüş ve bir çok sorun yaşanmıştır.

Aynı şey aile içinde söz konusudur. Sosyal hayattaki her değişme aileye de yansımakta, onu etkilemekte ve bir çok sorunla karşı karşıya getirmektedir.

E. Sosyal İlişki

Sosyal ilişki kavramı da diğer kavramlar gibi değişik sosyal bilimciler tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Burada Erdoğan'ın yapmış olduğu analizdeki anlamıyla kullanılacaktır.

Erdoğan'a göre sosyal ilişki; en az iki veya daha fazla insan arasında oluşan, karşılıklı etkileşime dayalı, tarafların kendi eylemlerine olumlu veya olumsuz bir anlam verdikleri, karşılıklı olarak birbirine bağlı bulunan, belirli bir veya daha çok amaca yönelik ortak faaliyetleri bulunan tekrarlanma özelliğine sahip, zamanla biçim ve kapsam açısından farklılıklar görülmesine rağmen "soyutlanmayan, kurumlaşmış veya standartlaşmış davranış kalıpları" olarak var olma durumudur (Erdoğan, 1989, 13).

III. BÖLÜM

TÜRK AİLESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Günümüz Türk ailesini daha iyi anlayabilmek için onun tarihi gelişimi hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır. Bu nedenle "Günümüz Türk Ailesinin" Sosyal Sorunları'na değinmeden önce geçmişte Türk ailesinin ne durumda olduğu kısaca açıklanmıştır. Aile tarihi ile ilgili araştırmaların çok az sayıda olduğu ve eski medeniyetlerde aile konusunda yeterli sayıda kaynağın bulunmadığı görülmektedir. Mevcut bilgiler ölçüsünde Türk ailesinin tarihi hakkında şunlar söylenebilir:

A. Eski Türklerde Aile

Türk ailesiyle ilgili ilk bilgilere Orhun Anıtları ile Oğuz Kağan Destanı'nda rastlanılmaktadır. Burada, evrenin yaratılışı ve eski Türkler'de ana-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailenin olduğu kadın-erkek eşitliği, akrabalık ilişkilerinin mevcudiyeti konusunda bilgiler verilmektedir (Celkan, 1982, 252).

Türkler değişik coğrafyalarda yaşamışlardır. Bu nedenle Türk toplumunda bir çok aile tipi görülmektedir. Tarihi gelişmeler bir takım değişikliklere yol açmakla birlikte belli bir Türk ailesinden söz edilebilir. Mesela kadın Türk ailesinde daima saygın bir yere sahip olmuştur.

Türklerde aile yapısı ve kadın hukuku üzerinde Fransız tarihçi Grenard, Fransız sosyologlarından Richard ve Durkheim'da durmuşlardır. Gökalp ise, bunların görüşlerini dikkate alarak, kendi düşüncelerini geliştirmiştir. Gökalp'e göre, Doğu Türkistan'da kadın ve erkek eşittir. Türkler'de aile pederşahlığı yaşamadan maderilikten pederiliğe geçmiştir. Türkler'de maderi aile de kendine özgü bir karaktere sahiptir (Eröz, 1977, 6-11, Erkal, 1992, 48). Pederi aile de; baba söz sahibidir, ancak annenin de fikri alınır. Pederşahlıkta her sözü kanun olan babanın yerini pederi ailede daha eşitlikçi bir aile reisi almıştır. Miras ve akrabalık ilişkileri tek yanlı olmayıp, hem anne hem de baba yönünden geçmektedir.

Gökalp, İslamiyetten önceki Türk ailesini beş gruba ayırarak incelemektedir. Bunlar; boy, sop, soy, baba-yanlı aile ve evlilik ailesidir (Gökalp, 1991, 219). Türkler, tarihin her devrinde aileye değer vermiş ve korumuşlardır. Aile sosyal hayatın temel birimidir. Kafesoğlu eski Türklerde ailenin geniş aile görünümünde olmasına rağmen aslında küçük aile olduğunu belirtmektedir. Türkler Orta Asya'dan dünyanın çeşitli yerlerine dağılmalarına rağmen varlıklarını korumuşlarsa bunun temel nedeni aile yapılarının güçlü olmasıdır (Kafesoğlu, 1988, 216).

Türk ailesi daima eşitlikçi olmuştur. Ögel'in de belirttiği gibi, evlenme ve yuva kurma Türk toplumu ile devletinin temeli, aile ise çekirdeği sayılmaktadır. O'na göre, karı-koca artık bir bütündür, zırhın yakası nasıl kopmazsa, yanaklar nasıl birbirinden ayrılmazsa, kayın ağacının kabukları nasıl sağlam ise evlilikte öyle sağlamdır (Ögel, 1979, 174).

Kalın ve başlık Türk aile hukukunda önemli bir yere sahiptir. Kalın ve başlık eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte aynı şeyi ifade etmemektedirler. Başlık kalının değişime uğramış şeklidir. İzazstrov, Gradekov ve Dingels'in yaptığı araştırmalara göre; kalın "babanın sağ iken oğullarının evlenebilmesi için verdiği paydır.", kalın veya başlık bir kız satışı değildir. Çünkü Türkler kadına önem vermiş onu köle ve mal olarak görmemişlerdir. Bu nedenle ödenen kalın bir kadının bedeli sayılmamıştır. Zira kızın ailesi de oğlana verilen kalına karşılık olarak kızlarına çeyiz vermektedir. Karutz, meseleyi bir başka açıdan ele alarak, evlenen çiftlerin erkek tarafına daha yakın olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla kız evi bir çocuk ve iş gücü kaybetmiş, oğlan evi ise bir kadın ve işgücü kazanmıştır. Bu nedenle de kızın çeyizi kalından daha az olmalıdır. Ancak çeyizin kız ailesinin bir çeşit onur meselesi olduğu için kız babası da gücü ölçüsünde çeyiz vermektedir (Ögel, 1979, 176-182). O dönemlerde kalınsız evlenme mevcut olmayıp, herkes gücü ölçüsünde kalın vermiştir. Genel olarak oğlan tarafından kızın babasına verilen başlık, kızın çeyizi için kullanılmaktadır. Başlık bir kız satışı değildir.

Eski Türkler'de aile içinde kadın son derece önemli bir yere sahiptir, monogami yaygın evlilik şeklidir, kamu hukukunda Hakan ve Hatun ortaktır, her ikisi de emirnamelere imza atmış ve elçileri kabul etmiştir. Fakat bu eşitlik matematiksel bir eşitlik olmayıp, kendine özgü bir karaktere sahiptir. Kadın eski Türkler'de evden dışarı çıkması yasaklanan bir köle değildir. Kadın ve erkek eşit olduğu için hürdür, toplumda itibarlı bir yere sahiptir.

Cebeci, eski Türk ailesinin genel özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

1. Türk ailesinin temeli kan akrabalığıdır.
2. Türk ailesi pederşahi de maderi de değildir, pederi ailedir.
3. Eski Türkler'de aile geniş aile olmayıp, küçük ailedir.
4. Aile de özel mülkiyet sözkonusudur.
5. Kadın hürdür ve saygın bir yere sahiptir.
6. Yakın akraba evliliği ve karılarını satın alma gibi adetler yoktur.
7. Kadınlar gibi çocuklar da öldürülmez ve satılmazlar (Cebeci, 1993, 92).

Kısaca, eski Türklerde aile hiç bir zaman pederşahi olmamıştır, maderiliği de kendine özgüdür. Aile maderilikten pederiliğe geçmiştir. Geniş aile olmakla birlikte küçük aile hakimdir. Kadın köle olmayıp hürdür, erkeğe eşittir ve toplumda saygın bir yere sahiptir.

B. İslam Dininin Kabulü ve Türk Ailesi

1. Cahiliye döneminde aile

Cahiliye dönemi; İslam dini gelmeden önceki Arap toplumunun yaşadığı dönemdir. Bu dönem ile İslam dini geldikten sonraki dönem birbirine taban tabana zıttır.

Arap Cahiliye toplumunda İslamın insany anlayışına ters düşen pek çok olay olduğunu, bu olayların kadın-erkek tüm insanların seviyesini düşürmekte, hatta insanlar arası ilişki oldukça aşağı seviyede olduğunu görmekteyiz.

Bu dönemde özellikle yetim kızlar adeta sömürülmekteydi. Kutub, velisinin o kızın malına göz diktiğini, güzelse mihrini vermeden evlendiğini; güzel değilse, evlenmeyip malını da yediğini belirtmektedir (Kutub, 1991, III. Cilt, 163). Aynı durum babası sağ olan kişiler için de geçerlidir. Kutub, kocasından boşanan kızın ancak babasının istediği biriyle evlenebileceğini, aksi takdirde ölünceye kadar babasının onu hapsederek mirasına el koyacağını, ancak babasına fidye ödeyerek kurtulabileceğini belirtmektedir. Yine karısını boşayan koca da kendi istediği bir kimse dışında evlenmemesini şart koşardı ve yine kadın ancak fidye ödeyerek kurtulabilirdi (Kutub, 1994, 11).

Cahiliye döneminde yeni doğan çocuk kız olduğu takdirde ya diri diri toprağa gömülür ya da isteksizlik içerisinde büyütülürdü. Kur'an-ı Kerim'de bu konuda şöyle buyurulmaktadır: "Halbuki onlardan biri, kız çocuğu ile müjdenirse, öfkesinden yüzü simsiyah kesiliyor. Verilen müjdenin kötü tesiriyle (utanıp) kavminden gizleniyor (ve dönüyor). O çocuğu hakarete katlanarak tutsun mu? Yoksa toprağa mı gömsün? Bak, ne fena hüküm veriyorlar. (Nahl Süresi, 58-59)" (Kutub, 1994, 9).

Aynı zamanda bu dönemde bir erkek 8-10 kadınla evlenmekte ve bunların hiçbirinin hakkını gözetmemekteydi. Kadın tıpkı bir meta olarak görülmekte ve uğursuz sayılmaktaydı. Uysal, aynı durumun Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Roma'da olduğunu, bütün kötülüklerin ve ahlaksızlıkların kaynağı olarak kadınların görüldüğünü bu sebeple de kadınlara her türlü hakaret ve kötülüklerin yapıldığını belirtmektedir (Uysal, 1970, 16).

İslam dini, insanları, insanlar arasındaki ilişkinin bu derece düşük seviyede olduğu bir toplumdan, insanı yaratılmışların en şerefli, "eşref-i mahlukat" olarak kabul eden bir toplum haline getirmiştir. İslamın insana bakışı o derece yüksektir ki, bütün insanlık tarihi boyunca hiç bir din, ideoloji veya ekol gerek kadına, gerekse tüm insanlara böyle değer vermemiştir. Şimdi bu konu ele alınacaktır.

2. İslam dininde aile

İslam dini Allah-u Teala tarafından, 610 yılında Hz. Muhammed (S.A.V.)'e gönderilen semavi bir dindir. Kur'an-ı Kerim'in bütün emirleri ve yasakları Cahiliye dönemindeki uygulamalara karşı olmuştur. Bu dönemdeki uygulamalar ya tümüyle ortadan kaldırılmış ya da o döneme kadar olmayan yeni uygulamalar getirilerek bozuk olan toplum düzeni kurulmaya çalışılmıştır. Aile cahiliye toplumunda tam bir kaos içerisindeydi. Bu nedenle de İslam dini aileyle ilgili düzenlemeler getirmiştir. Kur'an-ı Kerim 6666 ayet ve 114 sureden oluşmaktadır. Bu ilahi kitabın 9 suresinin bir çok ayetinde doğrudan doğruya aileyle ilgili hükümler yer almaktadır. Bu dokuz sureden biri Nisa (kadın), diğeri ise Talak (boşanma) adını almakta ve 114 surenin ikisine aile ile ilgili isim verilmektedir. Yine bir çok hadiste de aileyle ilgili hükümler yer almaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'a kulluk ile bağlantılı olarak aile üzerinde durulmaktadır. Allah'a itaatten sonra ebeveyne iyi muamele etmek gelmektedir. Bir ayette "Rab'bin kendisinden başkasına kullukta bulunmamanızı ve ebeveyne iyi muamele etmenizi ferman buyurdu." (İsra, 23) (Kutub, 1994, 217) buyurulmaktadır.

İslam dininin çeşitli kaynaklarında (Kur'an, sünnet, icmal, ictihat) aileyle ilgili konular ayrıntılarıyla düzenlenmiştir. Meriç, bu konuları şöyle sıralamaktadır. Nikahın düğünle gerçekleşmesi, aile içi ilişkiler, dul veya bekar kadınla evliliğin hangisinin daha hayırlı olduğu, evlenilmesi yasak olan kişiler, boşanma, akrabalık ilişkileri ve miras bunların başlıcalarıdır (Meriç, 1989, 424).

Aile sadece bireylerin bir araya gelmesi değildir. Bu birliktelikte bir takım hukuki, ahlaki temeller, yükümlülükler, maddi ve manevi bağlar söz konusudur. Böylece oluşan sağlam aileler faziletli toplumların temellerini atacaktır.

İslam dinine göre aile; bir huzur, güven ve barış yuvasıdır. Karşılıklı saygı, sevgi ve merhamet görülmektedir. Evlilik bağının kurulması eşlerin kendi hür iradelerine bağlıdır. İslam, insanlar arasındaki ilişkiyi aşağı seviyeden kurtarmış, faziletli bir duruma yükselterek hak ettiği değeri vermiştir.

İslam dini kadına yaşama hakkı dahi tanımayan, kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü bir ülkeye günümüzde dahi uygulamadığımız ölçüde kadın haklarını getirmiştir. Zannedildiğinin aksine İslam, kadını hor görmemiş, aksine onu yüceltmıştır. Bilgeseven, eskiden bir erkek öldüğünde onun karısı dahi üvey oğulları için terekeye yazılırken, İslam kadına miras hakkı, oy kullanma hakkı, iş yapabilme, kazandığı paranın bir kısmını kendine ayırabilme hakkını vermiş ve poligamiyi önlemiştir, demektedir (Bilgeseven, 1990, 47). İslam dini evlenilecek kadın sayısını sınırlanmış ve bir takım şartlar getirmiştir. İkinci bir evlilik için, ilk kadının izninin alınması ve kadınlar arasında eşitliğin sağlanması bunlardandır. Fakat bu konuda ne kadar uğraşılırsa uğraşılın tam eşitliğin sağlanamayacağı, aslolanın tek kadınla evlilik olduğu belirtilmektedir. İslam'a göre çok eşle evlilik mecburi değildir, sadece bir ruhsattır. Fakat aslolanın tek evlilik olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca poligamiyi İslam dini getirmemiş, aksine düzenlemiştir. Böylece İslam dini toplumda gerçekleşmesi gereken adaletin temelini aile de atmış olmaktadır. Ailede adalete uyulduğu takdirde, toplumda adalet sağlanacaktır. O dönemde Avrupa'da kadına bu derece önem verilmemektedir. Nitekim Kutub, 6. y.y.'da Fransa'da, Fransız kamuoyunda bir yığın gürültü ve tartışmanın ardından şu sonuca varıldığını belirtmektedir: "Kadın bir insandır, ancak erkeğe hizmet etmek için yaratılmıştır." (Kutub, 1994, 12). Bu açıklamalarda da görüldüğü gibi, İslam dini diğer toplumlara oranla kadına çok daha fazla değer vermektedir.

Aktaş, İslam dini kadına bu hakları verirken, feminizmde olduğu gibi erkeklerle hasım değil, birbirine karşılıklı olarak dost ve yardımcı olmalarını ön görmüştür, demektedir (Aktaş, 1992, 19). Bir toplum için inandıkları dinin emir ve yasaklarını öğrenmek gayet doğaldır. İslam dininin aile konusundaki hükümlerini öğrenip uygulamadıkça İslami bir aileden söz edilemez. İslam dinine göre kadın ve erkek yaratılış bakımından eşittir. Tin Suresi'nin 4. ayetinde, "İnsan

oluşları itibariyle kadınlar, erkeklerle aynı seviyededirler. Biz hakikat insanı (bütün insanları) en güzel bir biçimde yarattık." (Uysal, 1970, 18) buyurulmaktadır. Dolayısıyla ne kadın erkekten, ne de erkek kadından üstün değildir, eşitlik vardır.

İslam dinine göre; mirastan erkeğe iki, kadına bir pay verilmektedir. İlk bakışta burada bir eşitsizlik var gibi görülmektedir. Oysa İslam dininde hiç bir nimet karşılıksız olarak verilmemiştir. Mirastan erkeğe iki pay verilmeyle birlikte bir takım görevler de yüklenmiştir. Kutub, bunları şöyle belirtmektedir: Erkek mehir öder, kadının böyle bir yükümlülüğü yoktur. Erkek karısı ve çocuklarının geçimini sağlamak zorundadır, kadın çok zengin dahi olsa böyle bir yükümlülüğü yoktur. Erkek aileye yüklenecek olan öldürme - yaralama gibi diyetlere kim suç işlerse işlesin katılmak durumundadır, kadın bundan muaftır. Boşanma halinde erkek boşadığı karısının nafakasını ve çocuklarının emzirme, bakım ücretlerini üstlenmek durumundadır (Kutub. 1994, 34). Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kısaca, her nimetin bir külfeti vardır.

Bazı istirmacılar düzenledikleri konferans ve kongrelerde dayanıklı olan İslam ailesini çökertmek için kadını özgürleştirme, boşanma hakkı, çok eşlilik, miras gibi konuları gündeme getirmektedir. Bu konular kaynağından öğrenildiği takdirde gereken cevap verilecektir. Kadın İslam dinine göre köle değildir; hatta çocuğunu emzirmek, evini temizlemek gibi bir hükümlülüğü de yoktur. Erkek temizlik için hizmetçi, çocuğu için sütanne tutmak zorundadır. Ekonomik durumu yeterli değilse; kadın sırf istediği için bu gibi işleri kendisi yapmaktadır. Yani fakirlik durumunda dahi böyle bir zorunluluk yoktur. İslam dininde aile gözetilmiş, yapısı korunmuş, binası sağlamlaştırılmış ve bu yapı ve bina tüm olumsuz etkenlere karşı himaye edilmiştir.

3. İslam ve Türk ailesi

Türkler VIII. asrın ortalarından itibaren İslam dinini kabul etmeye başlamışlardır. Böylece toplum hayatında bir takım değişimler olmuştur. Ancak, Türklerin yaşayışları ile İslam dininin kuralları arasında bazı benzerlikler olduğundan bu yeni dinin kabullenmesi kolay olmuştur.

Türkler'in İslam dinini kabulünden sonra ailenin eşitlikçi yapısı ve kadına verdikleri önem değişmemiştir. Ancak şehirde aile üyeleri işlevleri bakımından bir takım değişimlere uğramıştır. Cebeci de gerek göçebe, gerekse şehirde yaşayan Türk ailelerinde İslam dininin kabulünden sonra, miras, eşitlik, iffet anlayışı, akrabalık ve evlilik ilişkilerinin değişikliğe uğramadan devam ettiğini belirtmektedir (Cebeci, 1993, 88-89).

Türkler de gerek İslam dinini kabul etmeden ve gerekse kabul ettikten sonra hakim olan evlilik şekli monogamdır. Cebeci'de tek veya çok eşle evliliğin dini olmaktan ziyade ırki ve sosyo-ekonomik bünyeye bağlı olduğunu belirtmektedir (Cebeci, 1993, 91).

Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle kadının toplumdaki yeri ve konumu daha da yükselmiştir. Fakat, Yörükoğlu bunun aksini iddia etmekte ve şunları söylemektedir; İslam, Türkler arasında yayıldıktan sonra kadının toplumdaki yeri aşağılara düşmüştür. Erkekler dört kadınla evlenip, dilediği zaman boşanmış, böylece kadın alınıp satılan bir meta durumuna getirilmiştir. Kadına mirastan 1/8 pay veriliyordu. evlenecek kız nikah töreninde bulunmuyor, evlenme isteği onu temsil eden bir erkek tarafından dile getiriliyordu. O, müslüman toplumlarda kadın "eve kapatılmış bir köle, bir kapatma ve sadece çocuk üreten bir tarladır. Ev dışında ise, hiç bir görevi, hiç bir işlevi yoktur." demektedir. (Yörükoğlu, 1992, 67). İslam dininin kadına verdiği değer, erkeğin çok kadınla evlenebilmesi ve miras konusu yukarıda açıklandığı için tekrar üzerinde durulmayacaktır. Evlenecek kız nikah töreninde bulunmuyacak diye bir kaidé yoktur.

İstediği taktirde bu törende bulunur, istetiği taktirde bu isteği onun adına vekili tarafından dile getirilir, bu konuda özgürlük söz konusudur. Kadının ev dışında bir işlevi yoktur, görüşüde yanlıştır. Zira pekçok müslüman kadın savaflara katılmış, ticaretle uğraşmıştır. Hz. Hatice ve Hz. Aişe bunların en belirgin örnekleridir. Ayrıca bir takım gelenekleri İslama mal etmek ve İslam dinini bu geleneklerle karıştırmak hatalı bir yaklaşımdır. Gerçek İslam ve uygulamadaki İslam bir birinden farklıdır. Cebeci, İstanbul'a kadınların ömür boyu duvar arkasına kapatılmış düşüncesiyle gelen Amicis'in İstanbul'a kim gelirse gelsin, Avrupa'nın herhangi bir şehrinden olduğu gibi her zaman ve her yerde kadınları görebileceğini hayretle açıkladığını belirtmektedir (Cebeci, 1993, 111).

Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra kadın ve aileye verdikleri önem azalmamış, aksine daha da güçlenmiştir. İslamiyetin aileye vertiği önem örnek alınarak aile hayatına bir yön verilmiştir. Bu durum temel kaynaklara indiğimizde görebildiğimiz gibi İslamı yaşamayı amaç edinmiş ailelerin hayatından da tesbit edilebilir.

C. Osmanlı Toplumunda Aile

Osmanlı toplumunda aile yapısı o dönemin batı aile yapısından farklıdır. Bunun nedeni Türklerin İslamiyeti kabul etmiş olmasıdır. Tabakoğlu'na göre, Osmanlı'da çekirdek aile daha yaygındır, çok eşlilik İslam dininin de tesiriyle serbest bırakılmıştır. Batı da ise o dönemde çok eşlilik yasaktır. Fiili duruma bakınca Osmanlı ailesinin çok eşliliğin (poligami) serbest olmasına rağmen tek eşli (monogami) bir özellik taşıdığı, Batı'da ise fiili olarak çok kadınla beraberliğin yaygın olduğu görülmektedir (Tabakoğlu, 1992, 93-94). Çok eşle evlilik olmakla birlikte hakim karakter monogamidir. Osmanlı toplumunda aileye son derece önem verilmiş, aile hayatı teşvik edilmiştir. Çok eşle evlilik ise toplumsal bir özellik taşımaktadır.

1839 Tanzimat fermanıyla birlikte Osmanlı toplumunda batı kaynaklı yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Yeni müesseseler kurulmuş, bazı eski müesseselerde değişimler olmuştur. Aile müessesesi de bu değişimlerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Batı ile temas sonucunda kültür korunamamış, ne geldiyse o alınmış ve halk kültürü varlığını sürdürememiştir. Resmi kuruluşların da bunda etkisi olmuş, halka yukarıdan yeni kültür kalıpları kabul ettirilmeye çalışılmıştır. İşte tanzimatın bu düalist karakteri toplumda kimlik bunalımlarına sebep olmuştur (Cebeci, 1993, 76). Halkın ve devletin fakirleşmesi Türk aile yapısında ve yaşayışında olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Ülkenin geçirdiği ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi karışıklıklar başta İstanbul olmak üzere tüm ülkede Türk ailesinin yaşantısını etkilemiştir. Bazı ailelerde erkekler eğlenceye düşmüş, kadınlar da ziynet eşyası, bağımsızlık arayışı artmış, boşanma ve aile de çözümler görülmüştür. Toplumda meydana gelen bu değişimler roman ve şiirlere konu olmuştur. Cebeci, bu devrin romanlarında ve tiyatrolarında yıkılan ailelerin; Batı tarzı yaşantıya özenenlerin, köleliği reddedip, özgürlük ve demokrasi hasretinin biraz da nasihat verici bir şekilde işlendiğini belirtmektedir (Cebeci, 1993, 61).

Gökalp ise Tanzimatı İran medeniyetinin etkisinden çıkıp Batı medeniyeti dairesine geçmek olarak nitelendirmektedir (Gökalp, 1992, 1096). Türklerde aile yapısının Tanzimat sonrasında çözülmeye başladığını belirten Erkal, bunu Balkan, Trablus ve I. Dünya Savaşı'nın izlediğini ve bunların ailedeki değişimleri hızlandığını, I. Dünya Savaşı sonrasında Türk kadınının savaşta ölen eşlerinin işbölümündeki yerlerini de tutmak zorunda kaldığını ve bunun aile hayatında değişikliklere neden olduğunu belirtmektedir (Erkal, 1990, 44; 1992, 58). Bütün bu değişimlerin Türk aile yapısında önemli etkilere sebep olduğu, fakat ailenin varlığını etkileyemediği, ancak işlevlerinde farklılaşmaların meydana getirdiği görülmektedir.

D. Cumhuriyet Döneminde Aile

Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. Bu durum her alanda kendini göstermektedir. Türk Aile yapısı da hem geleneksel hem de modern özellikleri taşımaktadır. Sayın, Türk aile yapısının çoğunlukla çekirdek aile niteliğinde olmasına rağmen, aile içi ilişkilerde geleneksel değerlerin hakim olduğunu belirtmektedir (Sayın, 1990, b, 546). Türk ailesi hızlı toplumsal değişmelere karşı bütünlüğünü koruyan sağlam bir müessesedir. Türk ailesinin geleneklerden kaynaklanan birlik ve gücü vardır. Ailenin yerini alabilecek hiç bir müessese yoktur. Yaşlılar için yapılan huzurevleri, kimsesiz çocuklar için kurulan çocuk yuvaları çözüm bekleyen bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle aileye gereken önem verilmelidir.

Günümüzde çekirdek aile de ne ana-babanın, ne de eşlerinin birbirlerine karşı çok sayıda hakları mevcut değildir. Ana-baba yeni evli çiftin yerleşim yerlerini seçemez, eş seçimi de evlenecek kişilerce yapılmaktadır. Ailenin statüsü verilmiş olmayıp kazanılmıştır. Statüyü erkeğin mesleği belirlemektedir (Timur, 1979, 19). Çocuklarda anne-babalarına karşı daha az sorumludurlar. Onlardan beklenen yalnızca sevgi ve saygıdır (Sezal, 1992, 34).

Evlenme istatistiklerine baktığımız zaman 1985 yılında toplam evlilik sayısının 365.109 olduğu görülmektedir (D.İ.E., 1985, a, 4-5). Aynı yıl boşanma oranı ise % 0'dır (D.İ.E., 1985, b, 4). 1992 yılı boşanma oranı ise % 0.46'dır (D.İ.E., 1994, 1). Bu da boşanma oranının evlenme oranı yanında oldukça düşük olduğunu ve Türk toplumunda evliliğe önem verildiğini göstermektedir.

1982 Anayasası'nın 41. maddesinde aile konusunda bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre "Aile Türk toplumunun temelidir. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar." denmektedir. Fakat bu sözde kalmamalı, pratiğe de aktarılmalıdır. Böyle olmadığı takdirde belirtilen esasların hiç bir önemi kalmamaktadır.

Günümüz şartları özellikle kadını hedef almakta ve onu hayatından memnun ettirmemek için aşırı tüketime yönelmektedir. Aktaş günümüzün, kadını yeterince güzel ve genç hissettirmeyen, hep zayıf buldurtan, giyim-kuşamından memnun etmeyen, her zaman şık ve zarif dış görünüşüyle kabul göreceğini hatırlatan bir propaganda ağıyla kuşatılmıştır (Aktaş, 1992, 119-120). Bunun sonucu olarak kadın daha çok tüketime yönelmekte, aile ve çocuklarına gereken önemi göstermemekte, zamanının çoğunu dış görünüşünü düzenlemek için harcamaktadır. Bu ailede, bazı sorunların doğmasına neden olmaktadır.

Cumhuriyet sonrasında Türk kadını seçme-seçilme hakkı, meslek seçme, aile içi kararlarda söz sahibi olma gibi bir takım hakları almıştır. Fakat Erkal'ın da belirttiği gibi Osmanlı'da 600 yıl kadın aşağılandı demek, hissi ve bilimsel olmayan bir durumdur. Osmanlı'da da Cumhuriyet döneminde de kadın bir çok Batı ülkesinden daha fazla hakka sahip olmuştur. İki genel seçim öncesine kadar Yunanistan'da kadınlar farklı sandıklarda oy vermişlerdir. Ayrıca kadın haklarının İslamiyete karşı bir zafer olarak nitelendirilmesi de yanlıştır. Osmanlı'nın gerileme dönemindeki bozuklukları İslamiyete mal etmek bir hatadır (Erkal, 1992, 59). Zira daha önce belirtildiği gibi, yukarıda sayılan tüm haklara müslüman kadını sahiptir. Ancak toplumdaki değişmeler sonucunda dini kuralların yerine gelenekler hakim olmuş ve kadınların bu hakları ellerinden alınmıştır.

Günümüzde geniş aile bulunmakla birlikte daha çok çekirdek aileler görülmektedir. Timur, geniş ailenin yalnız toprak veya diğer zenginlik kaynaklarıyla desteklendiğinde ve bir sonraki kuşağa yeterli fırsatlar tanındığında bir arada kalabildiğini ifade etmektedir. Zira tarım işçileri, çekirdek aile türündedir (Timur, 1979, 123-125). Küçük ailede üyelerin sayısı ve görevleri açısından sınırlılık görülmektedir. Bu nedenle Türkiye gibi hızlı toplumsal değişmelerin yaşandığı ülkelerde geleneksel geniş aile ve küçük çekirdek aile özellikleri bir arada görülmektedir.

Kırsal kesimde aile dışarıya daha az bağımlı olmasına rağmen kentte bağımlılık artmaktadır. Çağatay, kentte ailelerin iktisadi bakımdan kendi kendine yetemediğini ve aile üyeleri arasındaki ilişkilerin giderek gevşediğini belirtmektedir (Çağatay, 1971, 80).

Günümüzde gerek kitle iletişim araçları, gerekse çeşitli dernekler ve düşünce sistemleri aileyi bozucu, ilişkileri zedeleyici etkide bulunmaktadır. Aileye gereken önem verilip korunduğu takdirde bu durum ortadan kalkacaktır. Zira günümüzde aile giderek eski önemini kazanmaya başlamıştır. Nirun, bu konuda şunları söylemektedir; günümüz ailesi bir takım roller üstlenerek (kişiliği geliştirme, terbiye etme vb.) yeniden güç kazanmaya başlamıştır (Nirun, 1994, 95).

Türk ailesinin temel özellikleri şöyle sıralanabilir; sosyal güvenliği aile dayanışması sağlar, yaşlılara bakılır. Türk ailesinin en bariz özelliği aile bireylerinin her biri kan akrabalığı yanında kalp ve ruhsal yönden de birlik içinde olmasıdır. Batı'yı dinamitleyen en güçlü hareket aile bireylerinde görülen bireyciliktir. Türk ailesinde paylaşma ve dayanışma vardır. Nirun bütün bunlara bir de şunları eklemektedir; anne-babaya saygı, karşı gelmemek, küçükleri kötülüklerle karşı korumak ve kuşaklar arasında uyum vardır (Nirun, 1994, 110). Türkiye'de aile bağları oldukça kuvvetlidir.

IV. BÖLÜM

GÜNÜMÜZ TÜRK AİLESİNİN SOSYAL SORUNLARININ KAYNAKLANDIĞI ALANLAR

Aile son yıllarda büyük bir değişime uğramıştır. Bu değişim beraberinde bir çok sorunu da getirmiştir.

Ailenin temel işlevleri, neslin üretimi, üretim-tüketim, eğitim, toplumsallaşma vd.'dir. Geniş ailenin çekirdek aileye dönüşümü, sosyal değişimin değer yargıları, örf ve adetler üzerine yapmış olduğu etki, kırdan kente göç sonucu bu yeni hayata uyum sağlayamama ve işsizlik, artan içgücünün eğitim talepleri, konut sorunu, ekonomik sıkıntılar, aile içi ilişkilerde değişim temel sorun alanlarıdır. DPT uzmanları bunların yanısıra, sanayileşmenin sonucu otomasyon, modern hayatın hızlı temposu, komşuluk ilişkilerindeki zayıflama, sosyal açıdan yalnızlık, çevre kirliliği gibi faktörleri bu değişimin kaçınılmaz sonuçları olarak görmektedirler (DPT, 1989, 128). Aksöyek ise; ailenin karşılaştığı sorunları şöyle sıralamaktadır; başta işsizlik ve yoksulluk olmak üzere, korku, çalışma şartlarının güçlüğü, çevre kirliliği, özel hayata girilmesi vb.'dir (Aksöyek, 1984, 22). Bu sorunları çoğaltmak mümkündür. Ancak önemli olan sadece sorun alanlarının tesbit edilmesi değil, bunlara uygun çözüm yollarının bulunmasıdır.

Aile tek başına bu sorun alanlarına çözüm getiremez. Bu nedenle ailenin desteklenmesi gerekmektedir. Koşar'da aile üyelerinin sosyal, psikolojik, eğitimsel ve biyolojik ihtiyaçlarının aile içerisinde karşılanamadığını, dolayısıyla normal olmayan ailelerin sayısının oldukça arttığını belirterek bu sorunların çözümü için ailenin desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Koşar, 1989, 35).

Günümüzde Türk toplumu muhafazakar bir yapıdan modern bir yapıya dönüşmektedir. Aile küçülmekte, yeterli dayanışma ve rehberlikten uzak kalmaktadır. Aydınlar topluma ve halka yabancılaşmakta, enflasyon hayatı zorlaştırmakta, can ve mal güvenliğinden endişe edilmekte, kısacası, geleneksel ve modern yapı sağlayamamakta, bunun sonucunda aile içi otorite yapısı bozulmaktadır. Kadının bekarlık soyadını kullanıp kullanmayacağı, aile reisinin kim olacağı,

müstehten yayınların aile üyelerinin psikolojik yapısına olan etkisi birer sorun olmaktadır (Erkal, 1987, 83, Erkal, 1992, 62-63).

18. yüzyıldan itibaren feminizm itibar görmüş, bunun sonucu maddi kazanca rağmen, manevi kayıp son derece önemli boyutlara ulaşmıştır. Batı da aile bir çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan kurtulmanın yolu 1989'da, 1994 yılını Aile Yılı olarak ilan etmek, 1 Ocak'ı Dünya AIDS günü olarak kutlamak şeklinde görülmüştür. Batı ülkelerinde son zamanlarda dine ve aileye bir dönüş söz konusudur. Batı aileyi kuvvetlendirmekten başka çare olmadığını anlamıştır. Fakat yapılan çalışmalara rağmen, suç oranlarının artması, aile içi şiddet, yaşlılara gereken bakım ve ihtimamın gösterilmemesi, çocuğun yeterince eğitilmemesi durumu devam etmektedir. Şahinkaya, son zamanlarda gençler arasında evlilik dışı ilişkilerin (kahabitasyon) yaygınlaştığını ve özellikle gelişmiş ülkelerde bunun aile için büyük bir tehlike olabileceğini belirtmektedir (Şahinkaya, 1977, 1).

Günümüzde ailenin karşı karşıya kaldığı önemli bir sorun alanı da yaşlıların bakımı ve konuttur. Yılmaz, yaşlıları huzurevlerine yollayıp, endistriyel gelişmelerin oluşturduğu konutlarda yaşamaya başladıktan sonra çekirdek aileyle tanıştı, diyerek bu durumu eleştirmektedir (Yılmaz, 1989, 7). Şehirlerde apartman hayatının yaygınlaşması aileyi daraltmış, akrabalık ilişkilerini kısıtlamış, geçim zorluğu sebebiyle çalışmak durumunda kalan kadın, yeni sorunlarla karşılaşmıştır. Ancak Türk ailesindeki bu olumsuzluklar Batı ülkelerindeki boyutlara ulaşmamıştır. Aile dayanışması sağlamdır, çocuklar eğitimleri süresince, hatta evleninceye kadar ailelerinin yanında kalmaktadır (Kuran, 1986, 66). Türkiye'de çocuklar belirli bir yaşa ulaşınca evden ayrılmazlar. Bu aile dayanışmasının bir göstergesidir. Poster ise, Parsons'ın bütün bu belirtilen sorun alanlarının aslında bir çöküş olmayıp, farklılaşma sürecinde bir adım olarak gördüğünü belirtmektedir (Poster, 1989, 115). Bu durum bir değişmeyi ifade etmektedir.

Aile toplumun temeli ve küçük bir modeli olduğuna göre, aile de meydana gelen çözümler toplumu etkileyecektir. Bu durumu Erkal, Sayın ve Nirun'da belirtmektedirler (Erkal, 1992, 56; Sayın 1990b, 534-537; Nirun, 1994, 91).

Hasta aile toplumu da sağlıksız yapacak, sağlıklı aile ise toplumdaki diğer hastalıkları da ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle aile sorunlarına gereken önem verilmeli, bu sorunlar henüz gelişme aşamasındayken çözüm yolları bulunmaya çalışılmalıdır. Burada bu sorunların kaynaklandığı alanlar üzerinde ayrı ayrı durulacaktır. Bu sorun alanları iki açıdan ele alınmıştır. Birincisi "Aile İçi İlişkiler ve Ailenin Kendi Yapısındaki Değişmelerden Doğan Sosyal Sorunlar", ikincisi ise; "Ailenin Diğer Kurumlarla Olan İlişkilerinden Doğan Sorunlar"dır. Bu konular ayrı ayrı ele alınıp incelenecektir.

A. Aile İçi Sosyal İlişkiler ve Ailenin Yapısındaki Değişmelerden Doğan Sorunlar

Burada ailenin geçirdiği sosyal değişimin aile üyeleri arasındaki ilişkilere yansımaları ve ailenin bir parçası sayılan akraba ve komşularla ilişkiler ve açtığı sorunlar üzerinde durulacaktır.

1. Aile içi ilişkiler

Aile içi ilişkiler denince anne-baba-çocuk üçgenindeki ilişkiler akla gelmektedir. Bu ilişkilerin en önemli özelliği karşılıklı sevgi, saygı, işbirliği ve dayanışmaya dayanması, yani birincil grup özelliği göstermesidir. Aile birincil grubun en belirgin bir öreğini teşkil etmektedir. Aile üyeleri arasındaki ilişkiler resmi değildir, samimiyete dayanmaktadır. Bireyin ailesi kendisini olduğu gibi kabul eder, farklı davranmasına, yapmacık davranışlarda bulunmasına gerek yoktur.

Aile içi ilişkiler, bireyin hayatının diğer alanlarını da etkiler. Birey ailesinden sevgi, saygı, şefkat vb.'ni öğrenir. Çocuk ilk olarak ailede sosyalleşir.

Ailede öğrenilen bu duygular bireyin daima mutlu olmasını sağlar. Özellikle son zamanlarda Erkal'ın da belirttiği gibi, sosyal hayatın getirdiği yükü kaldırmabileceğine inanmayan, sürekli sevgi, saygı ve fedakarlık gösterebileceğine güvenmeyenler aile kurmayı düşünmemektedirler (Erkal, 1987, 78). Nirun'da ailenin kişiliğin gelişmesinde doğrudan etkili olduğunu, sağlıklı aile içi ilişkilerin kişilik gelişmesini etkilediğini belirtmektedir (Nirun, 1994, 91). Böylece birey sosyalleşme sürecinde sağlıklı bir kişilik kazanmış olur. İnsanların birbirlerine karşılıklı fedakarlık ve saygı göstermeleri aile içi ilişkilerin temelidir.

Aile içi ilişkilerde bireylerin birbirlerine karşı birtakım görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Erdil, özellikle ana babanın çocuğuna karşı olan görevlerini temel almakta ve özellikle annenin çocukla iyi ilişkiler kurmasının önemi üzerinde durmaktadır (Erdil, 1991, 30). Günümüzde çocukla daha çok anne ilgilenmekte, bu nedenle annenin iyi yetişmiş olması gerekmektedir.

Timur'un araştırmasına göre, Türkiye'de ortalama hane halkı büyüklüğü 5.5 kişidir (Timur, 1972, 36). Dolayısıyla aileler daha ziyade çekirdek aile şeklindedir. Bu ailenin bir takım olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Anne-baba çocuklarını istediği gibi yetiştirebilmesine rağmen; çekirdek aile zor durumda kalınca kendisine destek olacak kimse yoktur. Bu aile tek başınadır. Aile üyeleri arasında sorun çıktığı durumlarda sorunlarını kendileri halletmek durumundadırlar. Bu da bir takım sıkıntılara neden olmaktadır. Ancak geniş ailede de bir çok sorun bulunmaktadır. Çakmaklı'ya göre bunlardan biri çocuğun eğitilmesi, ikincisi karı-koca ilişkisinde özel hayatın kısıtlanması, üçüncüsü ise ekonomik olumsuzluklardır. Fakat zor günlerde geniş aile çok fayda sağlamaktadır. Anne-babanın çalışma durumunda çocuklar büyükanne ve büyükbaba ile huzurlu bir ortamda büyümektedirler (Çakmaklı, 1992a, 37). Herşeyden önce geniş ailede anne-baba-çocuk ilişkisinde ve karı-koca arasındaki ilişkilerde sorun yaşanır. Bu ailede çocuğun davranışlarına bir çok kişi yön vermektedir.

Bu ana-babanın çocuk üzerindeki etkisini azaltmaktadır. Çocuğun birden fazla yönlendiricisi olmasına ve onun bocalamasına neden olmaktadır.

Dikeçliçil, ailede acı ve tatlı anların paylaşıldığını bunun da aile içi ilişkileri güçlendirdiğini belirtmektedir (Dikeçliçil, 1991, 30). Özellikle sanayileşmeyle birlikte aile içi ilişkiler değişmektedir. Sanayi toplumuna uygun olarak çekirdek aile ortaya çıkmış ve aile içi ilişkiyi düzenleyen normlar değişmiştir. Geleneksel ailedeki cinsiyete dayalı işbölümü yerini sanayi toplumuna uygun düşen demokratik ilişkilere bırakmıştır. Böylece geleneksel baba otoritesinin hakim olduğu ailenin yerini demoktatik ilişkilerin hakim olduğu çekirdek aile almıştır (Sayın, 1990, a, 108).

Aile içi geçimsizliklerin nedenleri başta ekonomik sorunlar ve ana-babanın çocuklara karşı olan tutumlarıdır. M.E.B. tarafından yapılan bir araştırmada öğrencilere çeşitli sorular sorulmuştur. Bunlardan bir tanesi de "Sizce ailenizdeki geçimsizlik ya da huzursuzluğun en belirli sebepleri nelerdir?" şeklindedir. % 42.3'ü "ailemle geçimsizliğim yok" derken, % 15.2'si kardeşlerinin hatası, % 13.5'i annelerinin hatası olduğunu belirtmiştir (Erkal, 1992, 72).

Aile içerisinde bazen iyi, bazen de kötü anlar olabilir. Fakat aile için normal karşılanması gereken olumsuzluklar olduğu gibi ailenin geleceğini tehlikeye atan aile içi gerginlikler de olabilir. Normal olmayan bu sorunların kronikleşmesi ve günlük hayatı imkansızlaştırmasıdır. Bu gibi sorunların nedenleri aranmalı ve o hatalardan kaçınılmaya çalışılmalıdır.

Aile içi ilişkileri üç grupta toplayabiliriz. Bunlar;

- a. Karı-koca ilişkileri
- b. Anne-baba-çocuk ilişkileri
- c. Çocuklararası ilişkiler

a. Karı-koca ilişkileri

Aile içi ilişkilerin önemli bir görüntüsü karı-koca ilişkileridir. Günümüzde bu ilişki daha eşitlikçi bir yapıya bürünmektedir. Ailede karı-koca arasındaki ilişki aile biçimine göre değişebilmektedir. Merter, geleneksel ailelerde otoriter bir ilişki biçiminin hakim olduğunu, kadının kocasına karşı gelmekten çekindiğini, çekirdek aile de ise daha eşitlikçi bir ilişkinin olduğunu ve karar almada kadın ve erkeğin eşit hakka sahip olduğunu belirtmektedir (Merter, 1990, 65-66). Aksöyek'in de belirttiği gibi, birbirinden farklı bir takım özelliklere sahip olan iki insan yaşamlarını birleştirir, daha da olgunlaşır ve birbirlerine katkıda bulunmak suretiyle hayatlarını devam ettirirler. Fakat işler daima olumlu gitmeyebilir, bu iki kişi bir takım etkilerin sonucu olarak birbirlerinden uzaklaşabilirler (Aksöyek, 1984, 22). Dolayısıyla iyi yürüyen birtakım ilişkilerde de olumsuzluklar olabilir. Bu istenmeyen bir durum olmakla birlikte aynı zamanda daima karşılaşılabilecek olan bir durumdur. Artık eskiden mevcut olan çok eşle evlilik daha ender görülmeye başlamıştır.

Türkler'de aile reisi erkektir. Bu daima böyle olmuştur. 1982 Anayasasında da erkeğin evin reisi olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla kadın bazı durumlarda ikinci plana itilmektedir. Erkek ise karşısındakini kendi istekleri doğrultusunda değerlendirme eğilimi vardır. Eğer kadın erkeğin bu eğilimine karşı çıkmazsa sorunlar daha az olur. Ama eğer kadın kendi hakkını savunmayı amaç ederse bir takım sorunlar çıkabilir. Bu durum özellikle geleneksel yapıya sahip ailelerde daha belirgin bir sorun halini alabilir. Çağatay, erkekte "üstünlük iddiası" olduğunu, kadının ise buna sert tepki göstermeden kabul ettiğini dolayısıyla yuvanın idarecisi olduğunu belirtmektedir (Çağatay, 1965, 230). Kadının çalışması karı-koca arasındaki ilişki de kadının statüsünü yükseltmektedir. Sayın'ın belirttiği gibi kadının ev dışında çalışması erkeğin ev işlerine katılımını artırmakta, kadının da erkeğe ayrılan rollere katılmasını gerektirmektedir (Sayın, 1990a, 105). Bunun sonucu olarak kadın daha fazla hak istemekte, bu da bazı durumlarda sorunların çıkmasına neden olmaktadır.

Otorite, bir bireyin veya bir düşünce sisteminin belirgin özelliklerinden, temel aksiyomlardan, yerine getirdiği işlevlerden doğan ve diğer kişilerce de kabul edilen nüfuzu ifade etmektedir (Kızılcelik, Erjem, 1992, 315-316). Timur, ailede otorite ilişkisini belirlemek amacıyla "Sizin evde en çok kimin sözü geçer?" sorusuna verilen cevapları aile biçimine göre şu şekilde belirlemektedir; çekirdek ailelerde erkeklerin % 95'i, geçici geniş ailelerde % 75'i, ataerkil ailelerde ise % 28'i kendi sözünün geçtiğini belirtmiştir. Evde karısının sözünün geçtiğini söyleyenlerin tüm ailelerde oranı % 1'den daha azdır. Kadınların ise sadece % 3'ü kendi sözünün geçtiğini söylemişlerdir. Kadınların önemli bir bölümü erkeklere kıyasla evde kayınvalidelerinin sözünün geçtiğini ifade etmişlerdir (Timur, 1972, 102). Dolayısıyla evde erkek kesin otorite sahibidir. Ama bu otorite baskı ve zorbalığa dayanmayıp, söz sahibi olmak şeklinde görülmektedir. Ayrıca bu otoriteyi kadınlar çoğu durumda benimsemektedir. Bu otorite erkeğin ekonomik üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Kadının da ekonomik kazancı olduğu durumlarda karı-koca ilişkisinde eşitliğe daha fazla yer verildiği görülmektedir.

Karı-koca ilişkisinde otoriteden sonra önemli bir sorunda şiddet kullanımıdır. Ailede şiddet, sadece çocuğa değil, kadına da uygulanmaktadır. Çakmaklı, bu sorunun sadece Türkiye için değil, tüm dünya için önemli bir mesele olduğunu, dayanın sebepsiz olmadığını eşlerden birinin gergin ve sinirli olduğu bir durumda diğerinin anlayışla yaklaşmaması sonucu meydana geldiğini belirtmektedir (Çakmaklı, 1992a, 27). Fakat, neden ne olursa olsun, dayak gayet ilkel bir araçtır. Fiziki bakımdan güçlü olanın, güçsüz olanı ezmesi, onu sindirmesi amacıyla kullanıldığı bir yoldur. Bu nedenle dayak hiçbir şekilde mazur gösterilemez. Ayrıca kadına dayak atmak sadece öğrenim düzeyi düşük olan erkekler tarafından değil, üniversite mezunu erkekler tarafından da yapılmaktadır. Aktaş, ABD'li Temma KAPLAN'ın araştırmasına göre, evli kadınların % 50'sinin kocaları

tarafından dövüldüğünü belirtmekte, eşlerini döven erkekler sırasıyla doktorlar, avukatlar, şirket yöneticileridir. İlk üç sırayı üniversite mezunları almaktadır (Aktaş, 1992, 143). Bu da eşini dövmenin toplumun her kesiminde mevcut olduğunun göstergesidir. Kuzgun, dövülen kadınlara sığınmak için Türkiye'de "kadın sığınma evleri" açıldığını belirtmektedir (Kuzgun vd., 1994, 320). Türkiye'de akrabalık ilişkileri çözülme belirtileri göstermekle birlikte yine de sağlamdır. Bu nedenle dövülen kadınlar sığınma evlerinden ziyade en yakın akrabaya sığınma yolunu tercih etmektedirler. Fakat bazen, gidilecek bir yakının olmadığı durumlarda sığınma evleri tercih edilebilmektedir.

Karı-koca arasındaki bir diğer anlaşmazlık nedeni, eşlerin ana-babasıyla ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle gelin-kayınvalide arasında kronik bir anlaşmazlık görülmektedir. Bu tutum Aktaş'a göre, gelinin geleneklerin tesiriyle kayınvalide ve kayınpederine bakmak zorunda olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Oysa İslam dinine göre kadın ev işi ve çocuk bakımıyla yükümlü olmadığı gibi kayınvalide ve kayınpederine bakmakla da yükümlü değildir. Ancak inançlı bir kadın mecbur tutulmasa da, gönül rızasıyla onlarla ilgilenmelidir. Dolayısıyla bu bir mecburiyet olmayıp vicdani bir sorundur (Aktaş, 1992, 87). Burada önemli olan, bu durumu bir zaruret gibi göstermekten ve kabul etmekten ziyade karşılıklı anlayış, fedakarlık, sevgi ve saygı içerisinde anlaşma zemininin bulunmasıdır. Şurası bir gerçektir ki, gelin-kayınvalide anlaşmazlığı ister istemez karı-koca arasındaki ilişkiyi de olumsuz yönde etkilemektedir.

Hiç bir aile parçalanmak amacıyla kurulmaz. Daima istenen o ailenin devamıdır. Fakat ailede eşler arasında sorunlar çözülemez duruma gelince, bu ilişkinin sona ermesi demek olan "boşanma" gündeme gelmektedir. Sezal, ailenin devamının istenen ve arzu edilen, çaba gösterilen bir durum olmasına rağmen ailenin parçalanmasının hoş görülme, istenmeyen ve üzücü bir durum olduğunu belirterek ailenin canlı bir organizma gibi gelişme, çözülme ve dağılma

aşamalarını geçireceğini, bunun "gelişme" olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Sezal, 1992, 56-57). Kır'ın araştırmasına göre, Harran'da boşanma oranı % 1.2'dir (Kır, 1993, 155). Boşanma bazı sorunların çözümü olmakla birlikte, beraberinde bir çok sorunu da getirmektedir. Russel, boşanmaya tarihin çeşitli dönemlerinde ve bir çok ülkede izin verildiğini; bunun temel nedenlerinin ise, özel nedenlerin sonucu olarak evliliğin devamı imkansız olduğu zaman, zorlukların önüne geçmek olduğunu belirtmektedir (Russel, 1963, 121).

Boşanmadan en çok zararı gören çocuk olmaktadır. Atav, boşanma sonucunda çocuğun ana veya babasından birinin dikkat, ilgi ve etkisinden uzak büyüyeceğini, bununda onun kişiliğinin gelişmesine engel olacağını belirtmektedir (Atav, 1955, 45). Anne-babanın sorunları bir ölçüde boşanma ile sona ermiştir. Ancak çocuk için asıl önemli olan sorunlar yeni başlamaktadır. Çakmaklı, eğer çocuk varsa boşanma üzerinde önemle durulması gerektiğini, çocuğun geleceği, psiko-sosyal gelişiminin de düşünülerek buna karar verilmesinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Çakmaklı, 1992a, 16). Yörükoğlu, yapılan araştırmalara göre boşanmış aile çocuklarında ruhsal bozukluk oranının diğerlerine göre fazla olduğunu, çocukların 1/3'ünün önemli ruhsal bozuklukları olduğunu, boşanmış erkeklerde beş kat, kadınlarda ise üç kat daha fazla ruhsal bozukluğun görüldüğünü belirtmektedir (Yörükoğlu, 1992, 108). Özellikle arkadaşlarla ilişkilerde uyumsuzluk, okulda başarısızlık en çok görülen kişisel sorunlardır. Boşanmış ailede büyüyen çocukların önemli bir kısmı kendi ailelerini de devam ettirememekte ve boşanmaktadır.

Karı-koca ilişkisindeki olumsuzluklar temelde iletişim eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Eşlerin karşılıklı olarak birbirlerine saygı ve sevgileri azalmış, anlayışsızlık ve iletişim eksikliği söz konusu olmuştur. Günümüzde boşanma giderek azalmakla birlikte henüz çözülemeyen bir sorundur. Günümüzde çekirdek ailelerde boşanmalar daha fazladır. Bunun nedeni çekirdek ailenin daha sorunlu

olması değildir. Boşanmanın bir çok nedeni vardır. Sezal, bunları şöyle sıralamaktadır; "sosyo-ekonomik baskılar, dini motif ve endişelerin azalması, kanuni boşanma kolaylığı ...." (Sezal, 1992, 59)'dir. Günümüzde boşanmanın akut bir sorun olmayışının nedeni dini, ahlaki ve sosyal yapısının güçlü olmasında yatmaktadır.

Boşanmaya karar vermeden önce iyi bir şekilde düşünülmelidir. Yörükoğlu, boşanmak amacıyla mahkemeye müracaat eden eşlerin % 30'unun boşanma ilamını almadan barıştığını ve boşanmanın en iyi çözüm olmadığını belirtmektedir (Yörükoğlu, 1992, 17). Önemli olan sorunlardan kaçmak değil, onları çözümlenmeye çalışmaktır. Boşanma bir ölçüde sorunlardan kaçmak demektir. Fakat eğer evlilik bir ızdırap halini almış ise; eşlerin birarada olması mümkün değilse, boşanma kaçınılmaz bir durumdur. Karı-koca ilişkisinin bitmesi demek olan boşanmaya düşünülerek karar verilmelidir.

b. Anne-baba-çocuk ilişkisi ve kuşak çatışması

Uyumlu bir ailede sevgi ve şefkat içerisinde büyüyen çocuğun kişiliği olumlu yönde gelişir. Sevildikçe sevmeyi, davranışları anlayışla karşılandıkça hoşgörmeyi öğrenir. Çocuğun kişiliğinin temeli ailede atılır. Bu nedenle de anne-baba-çocuk ilişkisi son derece önemlidir.

Anne-baba-çocuk ilişkisinin olumsuz iki yönü vardır. Birincisi, anne-babanın çocuğa baskı yapması, ikincisi ise, çocuğun ebeveyne karşı tutumudur. Kuzgun, aile üyelerinden herhangi birisinin baskıcı tutumlar göstermesinin tüm ailede gerginliğe neden olduğunu ve özellikle çocukların kişiliklerinin olumsuz yönde geliştiğini, ana-babanın çocuğa uyguladığı katı muamelenin "istismar" ve "ihlal" olmak üzere iki grupta toplandığını belirtmektedir (Kuzgun vd., 1994, 318). İstismar çocuğa baskı yapmak, istemediği şeyleri yaptırmaya çalışmaktır. İhlal ise; çocukla yeterli düzeyde ve ihtiyacı ölçüsünde ilgilenmemek, demektir. Bunun

sonucunda çocuk olumsuz davranışlar sergilerken, aile içi ilişkiler de olumsuz yönde gelişmektedir.

Çocuğa sadece aile değil arkadaş grubu da tesir etmektedir. Çocuk arkadaşlarıyla çatışmaktansa, kolay yolu seçerek ebeveynleriyle çatışmakta, aile sorunlarının % 90'ı, temelde çocuktan kaynaklanmaktadır. Annenin de çalışma hayatına atılması, çocuğu iyice başıboş bırakmakta, ona yeni sorumluluklar yüklemektedir. Çocuk çoğu durumda bu yükün altından kalkmada zorlanmakta ve ebeveynleriyle ilişkelerinde sorunlar yaşanmaktadır (Çakmaklı, 1992a, 19-20). Her ana-baba çocuğunu sevmektedir. Fakat bu sevgiyi göstermekte son derece önemlidir. Atav, çocuğun ana-babası tarafından sevildiğini bilinmesinin gelişmesinde son derece önemli olduğunu, bunun aksi durumlarda çocuğun kıskanç, korkak, kendini daima rahatsız hisseden, çevreye karşı ilgisiz ve hoşgörüsüz, daima ilgi ve şefkat arayan, fakat hiç vermeyen bir karaktere sahip olacağını belirtmektedir (Atav, 1955, 141). Günümüzde baba otoritesi zayıflamakla birlikte babaya duyulan sevgi artmıştır. Bunun nedeni babanın sadece sevmekle kalmayıp, aynı zamanda bunu göstermesidir. DPT raporunda sevgi, ilgi ve şefkatten mahrum büyüyen çocukların tepkici davranışlar sergileyeceğini, toplumsal davranışlara karşı çıkacaklarını, ruhsal bozukluklar, anarşi ve teröre sempati, çevreyi tahrip etme gibi olumsuz davranışların görülebileceğini vurgulamaktadır (DPT, 1989, 17). Bu durum başta aile olmak üzere toplumu da rahatsız edecektir. Çocukta oluşacak olumsuzluklar onun tüm hayatını etkileyecektir. Özsan, çocukların yetiştirilmesinde özellikle ilk beş yılın ruhsal ve bedensel dengenin sağlanması, kişiliğin belirlenmesi açısından önemli bir role sahip olduğunu, dolayısıyla çocuğun kişiliğinin ilk oluşturucusu olan annenin onu kucağına alması, beslemesi, okşayıp gülümsemesi ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaşının; aşırı isteklerine karşı uyguladığı disiplinin, çocuğu fedakarlık, sevgi ve saygıya yönelttiğini, ailede başlayan saygının manevi değerlere karşı olan sevgi ve saygının temelini attığını belirtmektedir (Özsan, 1990, 37). Dini kaynaklar da bu

konu üzerinde durmaktadır. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de Allah'a itaatten sonra ana-babaya itaat gelmektedir. Çağırıcı, Baraka Suresi 83, En'am Suresi 151-153, İsrâ Suresi 23-25'de bu konu üzerinde durulduğunu, belirtmektedir (Çağırıcı, 1992, 351). Ana-babaya saygı son derece önemlidir. Hem ilişkiler belirli bir düzen içerisinde gelişmekte hem de aile yapısı korunmaktadır.

Yüzyılımıza çocuk yüzyılı da denmektedir. Günümüzde çocuklara bir çok imkan tanınmış, toplumda değerleri yükseltilmiştir. Oysa onlar, bunun gereklerini tam olarak yerine getirememektedir. Dolayısıyla anlaşmazlıklar artmakta, topluma karşı tepkileri fazlalaşmaktadır.

Anne-baba-çocuk ilişkisinin diğer bir yönü fiziki cezalar ve özellikle dayaktır. Bu konuda Türkiye'de yapılan araştırmalarda ev hanımlarının çocuklarına sıklıkla fiziksel ceza uygulamalarına karşılık, ev dışında çalışan annelerin çocuklarıyla ilişkilerinin daha olumlu olduğu görülmüştür. Çocuk engelleyici, dengesiz ve cezalandırıcı disipline rağmen ailede sevildiğini hissetmektedir, oysa batı da bunun aksine çocuklar ailelerinin kendini sevmediklerini düşünmektedir (Kuzgun, vd., 1994, 317). Fiziksel cezalar ve özellikle dayak aile de çocuğa sıklıkla uygulanırsa çocuğun gelişimi olumsuz yönde olacak, daima baskı altına alınma ve yönetilme ihtiyacı duyacaktır. Koptagel-İlal, yetişkinlerin geleneksel kalıplara göre gençler üzerindeki otoritelerini sürdürmek istediklerini, ancak bu konuda yetersizlik ve uyumsuzlukların görüldüğünü, baskıya dahi başvurulduğunu, bunun da kuşaklar arasındaki anlaşmazlıkları artırdığını belirtmektedir (Koptagel-İlal, 1985, 26).

Çakmaklı, ana-babalarıyla ilişkileri bakımından gençleri dört grupta toplamaktadır. Bunlar:

- Anne babasına itaat eden, onların sözünü dinleyen gençler,
- Ana-babasına itaat etmeyen, sözlerini dinlemeyen gençler,
- Ana-babasının sözünü dikkate almayan, ilgisiz gençler,

- Kendi becerileri ve toplumsal faktörleri birleştirip bir düzen oluşturan gençler (Çakmaklı, 1992b, 23).

Türk toplumu da diğer toplumlar gibi sürekli olarak değişmekte, bu durum etkisini aile üzerinde de göstermektedir. Aile içerisinde anne-baba-çocuk ilişkileri değişime uğramakta, anlaşmazlıklar artmakta ve çatışma halini almaktadır. Ergenlik çağı, bireyin çocukluktan çıkıp gençliğe geçişinin bir aşamasıdır. Bu dönemde bireyde önemli fiziksel ve ruhsal gelişmeler olmaktadır. Özsan, bu dönemin özelliklerini, duygusal hayatta kararsızlık, her alanda aşırılık, psikolojik bakımdan huzursuzluk, geleceği fazlaca düşünme, endişe vb. olarak belirtmektedir (Özsan, 1990, 38). Bu duygular içerisinde olan ergen, başına buyruk hareket etmekte, kendi isteklerini yapmakta, büyüklerine karşı gelmektedir.

Gençlik döneminde birey büyüklerini kopya etmemekte, kendi kişiliğine kendisi yön vermektedir. Yörükoğlu'na göre; bu dönemde genç, daha önce hayranı olduğu ana-babasının bir takım eksiklikleri olduğunu farkeder ve onlarda hiç beğenmediği yönler bulur. Yetişkinlerin verdiği öğütler saçma, bağlı olduğu kurallar anlamsızdır. Düşünceleri gerici, zevleri zevksiz, yaşama şekilleri ve yaşamdan beklentileri antimodernidir. Onlar, gezmeyi, eğlenmeyi, hatta giyinmeyi dahi bilmezler. Kısaca yaşamdan anladıkları pek bir şey yoktur. Gencin bu tutumu ana-babayı tedirgin ederek, ilişkileri gerginleştirir. Ana-baba daha fazla baskı uygulamaya kalkınca genç buna paralel olarak tepki gösterir. Yasaklara uymaz, kuralları çiğner, eleştirir, kabul etmez. Geleneksel ailede otoriter olan baba, gerekirse döverek gencin bu davranışlarını sindirmeye çalışır veya otoritesi sarsılmasın diye göz yumar. Aşırı otorite uygulanması durumunda genç, başlıca iki tepki gösterir. Birincisi, ana-babayı dikkate almadan kendi istediklerini yapma, ikincisi ise, kendi içerisine kapanmaktır. İlk durumda genç ailesiyle sürekli çatışmayı gözönüne alırken, ikincisinde en temel özgürlüklerinden dahi vazgeçerek ailesinin isteklerine uyabilir (Yörükoğlu, 1990, 313-316). Her

iki durum da bir olumsuzluk işareti olup, ikincisi de en az birincisi kadar olumsuz ve tehlikelidir.

Anlaşmazlıklar büyürse çatışma halini almaktadır. Kuzgun, kuşaklararası çatışmayı, iki kuşak arasındaki anlaşmazlık olarak nitelemekte ve bunun nedenlerini biri aile içi, diğeri toplum düzeyindeki nedenler olmak üzere iki grupta incelemektedir. Aile içi ilişkilerden kaynaklanan nedenler şunlardır; konuşmama - diyalogsuzluk, baskıcı, katı tutumlar - sert davranma; çocuk yerine konulmak - gence güvenmemek; tutarsız davranışlar, aşağılamak - yüceltmek. Toplum düzeyindeki nedenler ise, 20. yüzyıldaki hızlı toplumsal değişmelerin çatışmaları hızlandırması, bu değişimin gencin toplumda yer almasını geciktirishi, uzayan eğitim süresi gencin belirli bir konuma gelmesini geciktirmiştir (Kuzgun vd., 1994, 322-323). Bu gibi toplumsal değişmeler kuşak çatışmasına neden olmaktadır.

Günümüz koşullarında babanın ekonomik gücü zayıflamış, mülkiyeti ve çocuğa verebileceği beceriler azalmıştır. Çocuk genel olarak ana-babasından daha fazla eğitim görmekte, daha bağımsız yaşamak istemektedir. Bu durum ana-babayı rahatsız etmekte ve bir takım önlemler almaya itmektedir. Eğer, alınan önlemler baskıcı ise, gençte karşı çıkma eğilimi de baskıyla birlikte artmaktadır.

Kuşaklar çatışması birey ve ailesi için daima bir sorun olmayıp; Oskay'ında belirttiği gibi, bazen, aileyi, okulu ve toplumu etkileyecek ölçüde önemli boyutlara ulaşabilmektedir (Oskay, 1990, 189). Kuşaklar çatışması, sadece ana-babanın tutumlarından değil, gencin davranışlarından da kaynaklanmaktadır. Erdil, bu dönemde gencin kendisine aşırı dikkat ettiğini ve daha alıngan olduğunu belirtmektedir (Erdil, 1991, 38). Gençlik, çocukluk ile yetişkinlik arasında bir devredir. Gencin davranışları ve beklentileri çocuktan farklıdır. Yetişkin olmadığı için onlardan da farklı davranış ve beklentileri olmaktadır.

Çocuk da değildir, yetişkin de. Bu durum onda bir takım uyumsuzluklara neden olmakta ve genci yetişkinlerle anlaşmazlığa itmektedir.

Genç ve ailesi arasındaki en önemli çatışma nedeni iletişim eksikliği olmaktadır. Kuzgun ve arkadaşlarının yaptığı araştırmaya göre; gence çok karışılması, sıkılması, anlayışsız davranışlar, güvenmeme, çocuk yerine konulma onu rahatsız etmektedir. Ayrıca, giyim, arkadaş tercihleri, fazla harcama, eğlence anlayışı, dini görüş ve geleneklere yaklaşım, artan bilgi birikimi, eğitim düzeyi farklılığı, baskıcı ana-baba tutumu ve çocuk yerine konulmaktır (Kuzgun, vd., 1994, 324-325). Tezcan, öğrenciler üzerinde yaptığı bir araştırmada, bunların % 14'ünün ailelerinin otoriter davranışlarını en temel sorun olarak gördüklerini tesbit etmiştir. İkinci olarak, okul ve özellikle üniversiteyi kazanıp-kazanmama endişesi gençleri rahatsız etmektedir. Üçüncü sırada aileleriyle olan fikir anlaşmazlıkları yer almaktadır. Ailenin ekonomik yetersizliği bir başka sorundur. Erkekler daha çok eğitim, evlilik ve ekonomik yetersizlikleri sorun olarak görürken; kızlar, fikir anlaşmazlığı, arkadaş ilişkilerine karışılması, ailenin otoriter davranışları ve ev işlerine yardım konusunda sorunları olduğunu belirtmişlerdir (Tezcan, 1981, 69-71). Kıray, bu gibi durumlarda anneye büyük rol düştüğünü ve annenin "tampon vazifesi" gördüğünü belirtmektedir (Kıray, 1979, 362). Anne, aile içerisindeki ilişkileri dengeleyici kişi durumundadır.

Ailede gencin ana-babasıyla ilişkileri bakımından farklı anlaşmazlıklar görülmektedir. Tezcan, baba-çocuk ilişkisinde, öğrencilerin % 35'inde anlaşmazlığın bazen olduğunu, % 46'sında anlaşmazlığın olmadığını ve % 13'ünde ise anlaşmazlıkların oldukça sık olduğunu tesbit etmiştir. Babanın eğitim düzeyi yükseldikçe sorunlar azalmaktadır. Anne ile anlaşmazlık ise; öğrencilerin % 31'i ilişkilerinin çok iyi olduğunu, % 45'i iyi olduğunu belirtirken, çok fena diyenlerin oranı oldukça düşüktür. Öğrenim düzeyi arttıkça "çok iyi" ve "fena" diyenlerin

oranı azalmakta, "iyi" diyenlerin oranı artmaktadır (Tezcan, 1981, 55-60). Erkek çocuklar hem anneyle hem de babayla daha fazla anlaşmazlığa düşmektedir.

Gençlerin anne ve babalarının en beğenmedikleri yönleri onların tutucu oluşu, otoriter davranışları ve gençlere karşı anlayışsızlıklarıdır (Tezcan, 1981, 67). Çalışan gençlerin yukarıda belirtilenler haricinde bir de kazandıkları parayı nasıl kullanacakları da sorun oluşturmaktadır. Hem çalışıp hem de okuyan gençlerin sorunları daha fazla olmaktadır.

Bugün ana-baba gerçekten zor bir durumdadır. Çünkü kendi gençlik dönemlerinin tecrübeleri çocuklarıyla ilişkilerini düzenlemede yetersiz kalmaktadır. Sayın, bunun nedenini konut ve iş alanlarının ayrılması, televizyon vb. kitle iletişim araçlarının etkisi, komşuluk ilişkilerinde değişim, kadının çalışması ve çocukların bakımının aile dışına taşması olarak belirtmektedir (Sayın, 1990a, 138). Toplumsal hayatta meydana gelen değişimler genç ve yetişkinin değer yargıları arasında kopukluk oluşturarak anlaşmazlıklara neden olmaktadır.

Anlaşmazlıkların temel nedenlerini değer çatışması ve gençlerin daha fazla özgürlük isteği oluşturmaktadır. Kuşaklar arasındaki değer farklılıkları üç kuşağın birarada yaşamasını güçleştirmekte ve gençler aileden ayrılmaktadır. Genç bu dönemde aileden kopmak ve yalnız başına yaşamak istemektedir. Çakmaklı, bu durumun aileyi rahatsız ettiğini, çünkü gencin tek başına yaşayabilecek ne maddi ne de manevi imkanlara sahip olmadığını, maddi ihtiyaçları karşılansa dahi tek başına yaşayamayacağını belirtmektedir. O, bu dönemi özgürlüğe doğru üçüncü ve son atılım olarak değerlendirmekte "savaşın hücum dönemi" olarak adlandırmaktadır (Çakmaklı, 1992a, 43-44). Gencin bağımsızlık isteği, ana-babanın bunun sonuçlarını önceden tahmin edışı ve izin veremeyışı ailede anlaşmazlıklar doğurmaktadır.

Kuşaklar çatışmasının bir çok nedeni vardır. Bu sorun üzerinde bir çok araştırma yapılmasına rağmen çözümlenememiş ve toplumda değişme yaşan-

madıkça ortadan kaldırılamayacaktır. Bu alanda yapılacak olan çalışmalar sorunların azaltılmasına ve toplum yararına hizmet etmeye yöneltilmeye çalışılmalıdır.

c. Çocuklararası ilişki

Aile içi ilişkilerin üçüncü boyutu çocukların birbirleriyle olan ilişkileridir. Ailede erkek otorite sahibi olduğu gibi, çocuklar arasında da büyük erkek kardeş söz sahibi olmaktadır. Çoğu durumda kardeşleri ve büyük kız kardeşi üzerinde de hakimiyet kurmaya çalışmakta, baskı dahi uygulayabilmektedir. Ayrıca ana-babanın çocuklar arasında ayırım yapması durumunda, daha çok kollanan ve sevgi gösterilen çocuk kendini diğerlerinden farklı görmekte, ayrıcalıklı muamele beklemektedir.

Büyük ve küçük kardeşler arasında kıskançlık en önemli sorun olmaktadır. Çocukların yaşları arasında fark az ise bu durum kendini daha açık bir şekilde göstermektedir. Büyük olan çocukta da bir takım çocuksu davranışlar kendini hissettirmektedir. Kıskançlık aşırı boyutlara ulaşırsa her iki çocuk için de oldukça zararlı sonuçlara neden olmaktadır. Daima kıskanan çocuğun kişiliği olumsuz yönde gelişir ve saldırgan davranışlar gösterebilir. Kıskanılan çocuk ise; öteki tarafından zarar görme ile karşı karşıyadır. Bu özellikle küçük yaşlarda daha belirgin olarak görülmektedir. Henüz konuşamayan, yürüyemeyen bebek, ağabeyi veya ablası tarafından dövülmekte, bulunduğu yerde hiç kimse yoksa daha saldırgan davranışlar sergilemektedir.

Çocuklararası ilişkide düzenleyici rol oynama görevi ana-babaya düşmektedir. Fakat bazen bunun aksi olmakta ve büyükler çocuklar arasındaki anlaşmazlıkların artmasına neden olmaktadır. Çocuk büyüdüğü zaman da küçükken aralarında anlaşmazlık olan kardeşlerin bu durumlarının büyük ölçüde devam ettiği görülmektedir. Anlaşmazlık alanları değişmekle birlikte sorun aynı kalmaktadır.

Kız kardeşler arasındaki sorunlar erkek kardeşler arasındaki ve bunların birbirleriyle ilişkilerinden doğan sorunlardan farklı ve daha azdır.

Ailede çocuklar arasında ne kadar anlaşmazlık olursa olsun, bir başkası kardeşine zarar vermeye çalıştığı an diğer kardeşi de ona yardım etmekte ve anlaşmazlık o an için unutulmaktadır. Ancak, bu durum sona erdikten sonra çocuklar arasındaki anlaşmazlık yine devam etmektedir.

2. Yaşlıların bakımı

İnsan, tüm canlılar gibi doğar, büyür, gelişir, erişkin halini alır, yaşlanır ve ölür. Yaşlılık; bebeklik, çocukluk, gençlik ve erişkinlik gibi insanların geçireceği aşamalardan bir tanesidir.

Artan teknoloji ve bilgi birikimine bağlı olarak, tıp alanındaki gelişmelerle birlikte ortalama insan ömrü uzamış, toplumların yaş ortalaması yükselmiştir. Yertutan, Roma imparatorluğu döneminde 23 yıl, 1900'lerde 49 yıl olan ortalama insan ömrünün 20. yüzyılda gelişmiş ülkelerde 70 yaşa ulaştığını belirtmektedir. (Yertutan,1991, 61). Bekaroğlu, Türkiye'de 1985 nüfus sayımına göre 60 ve yukarı yaş gurubunun toplam nüfusa oranının % 6,5 olduğunu (Bekaroğlu, 1990-280). Gümrah ise aynı yıl 65 ve yukarı yaş gurubunun % 4.19 olduğunu belirtmektedir. (Gümrah, 1993-2). Dolayısıyla yaşlı nüfus önemli bir orana sahiptir. Değişen sadece toplumların yaş ortalaması veya oranları değildir. Aile yapısı da önemli ölçüde değişmiştir. Günümüz Türk toplumunda daha öncede belirttiğimiz gibi, hakim karakter olarak çekirdek aile görülmektedir. Bu aile anne,baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Bu aile çatısı altında yaşlı insana yer yoktur. Yaşlılarla ilişkiler belirli bir oranda devam etse de aynı evde yaşama özellikle kentlerde nadir görülen ve sorunlara neden olan bir durumdur. Bunun sonucunda yaşlının sorunları aile dışına taşmış, bir takım yeni kurumlar oluşturulmuştur.

Barınma yaşlıların karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan bir tanesidir. Dört-beş çocuğu bir çok fedakarlıkla büyütüp yetiştiren anne-baba yaşlanınca çoğu durumda yalnız kalmakta veya yalnızlığa terk edilmektedir. Bazen de sıra ile çocuklarda belli bir süre kalarak veya her bir yaşlının bir çocukta kalması şeklinde evde bakılmaktadır. Diğer bir çözüm olarak da huzur evleri devreye girmekte, ancak bu da bir çok sorunu beraberinde getirmektedir.

Burada önce yaşlıların evde bakılması ve bunun sonucunda aile içerisinde yaşanan sorunlar üzerinde durulacak, daha sonra huzur evleri açısından konuya yaklaşılabacaktır.

a. Yaşlıların evde bakılması ve doğurduğu sorunlar

Bir çok ailenin yaşlı kuşakları bulunmaktadır. Yaşın ilerlemesi ile birlikte kişinin doku ve organları yaşlanmakta, vücudu hastalıklara karşı dirençsiz hale gelmekte ve yaşlının bakımı söz konusu olmaktadır. Bazı durumda yaşlı evde yalnız kalmaktadır. Gökçe ve arkadaşlarının yaptığı, 1988 Aile yapısı araştırmasının sonuçlarına göre, ailelerin % 48,4'nün yaşlısı bulunmakta ve bunların % 62,9'u kendi evinde yalnız kalmaktadır (Gökçe vd, 1994 -159). Bilgi'nin Ankara'da yaptığı araştırmaya göre de yaşlıların sadece % 23,81'i çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. (Bilgin, 1991-52). Yaşlı, bazen daima tek bir çocuğun yanında kahrken, bazende çocukların hepsinde belirli aralıklarla kalmaktadır. Bu beraberinde bir çok sorunu getirmektedir.

Herşeyden önce günümüzde evlenen gençler kendi ailelerinden bağımsız olmak istemekte ve ana-baba bağımsızlıklarını gölgelemektedir. Aynı evde oturma durumu söz konusu ise, bu bağımsızlık daha da kısıtlanmakta, aile içi çatışma ve tartışmalar artmaktadır. Richter, gencin yalnız yaşadığında bağımsız, yaşlılarla yakın ilişkide bulunduğunda bunun aksinin olacağını düşünmenin

"...gençlerin kendi iç güvensizliklerinden..." kaynaklandığını belirtmektedir (Richter, 1985, 88).

Aslında aynı evde üç kuşağın bulunmasının bazı faydalı yönleri vardır. Nirun, aile de yaşlıların bilgi ve tecrübeleri, erişkinlerin yetenekleri ve mesleki rolleri, gençlerin ise, enerji ve umutlarının aile üyelerini birleştirip kaynaştıran bir işlevi bulunduğunu ifade etmektedir (Nirun, 1994, 82): Çocuğun sosyalleşmesinde yaşlıların rolü büyüktür. Ayrıca ana-baba çalışıyorsa, bu durumda çocuğun bakımı kreş, yuva, bakıcı vb.'ne bırakılacağına yaşlılar tarafından bakılması, aile yapılarına uygun yetiştirilmesi daha uygundur. Fakat nedense, yaşlı kuşağın olumlu işlevleri gözardı edilmekte ve olumsuzluklar öne çıkarılarak yaşlıya evde bakılması bir sorun olarak görülmektedir. Yaşlının bir çok fizyolojik, psikolojik ve sosyal sorunları bulunmaktadır. Bekaroğlu, bunları bedensel ve zihinsel işlev kaybı, duyu organlarında zayıflama, kalp rahatsızlıkları vb. fiziksel bozukluklar; sosyal rolün ve kendine güvenin kaybolması, topluma faydasızlık, yalnız kalma ve kabul edilmeme endişesi, çeşitli hastalıklar, ölümden korkma vb. psikolojik ve sosyal sorunlar olarak sıralamaktadır (Bekaroğlu, 1990, 280). Üçku ve Ergin, yaşlıların destek görmeye ihtiyaç duydukları en önemli sorunun sokağa çıkma, yürüme ve banyo yapma olduğunu belirtmektedir (Üçku, Ergin, 1993, 92). Bütün bu sorunlar geniş ailede yaşayan yaşlılar içinde sözkonusuydu. Ancak sorunlar aile içerisinde çözümlenebiliyordu. Oysa günümüzde aile parçalanmış ve çekirdek halini almıştır. Dolayısıyla bu ailede artık yaşlı insana yer yoktur. Yaşlının üyesi olduğu, dertlerini paylaşacağı ve destek göreceği bir ailesi yoktur. Günümüz toplumları artan üretim ve teknolojik gelişmenin tesiriyle refah toplumu olma yolunda giderken, aslında aile için refah oldukça kısıtlıdır. Toplum hayatındaki değişme, birincil ilişkilerin hakim olduğu aileyi de bencilleştirmiş ve sadece kendini düşünen fertler topluluğu durumuna getirmiştir. Bu durum özellikle büyük kentlerde çok belirgindir.

Eskiden "yaşlılık güvencesi" olarak görülen erkek çocuk, günümüzde önemini yitirmiştir, denebilir. Artık yaşlılara erkek çocuktan ziyade kız çocuk bakmaktadır. Kağıtçıbaşı, sosyal ve ekonomik gelişmeye paralel olarak çocuğun yaşlılık güvencesi olarak görülüşünün azaldığını belirtirken (Kağıtçıbaşı, 1985, 223); Merter, "Kız evlet hayırlıdır." sözünün önem kazanmaya başladığını ifade etmektedir (Merter, 1990, 68).

Yaşlıya saygı, itibar Türk töresinde, geleneklerinde, ahlak anlayışı ve dini inançlarında bulunmaktadır. Oysa günümüzde yaşlıya gereken sevgi ve saygı gösterilmemektedir. Yaşlı insan çocuk gibidir. Fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden ilgi ve bakıma muhtaçtır, çevresinden daha çok şeyler beklemektedir. Öte yanda toplum hızla değişmekte, yaşlılarla üçüncü kuşak olan torunlar, hatta kendi çocukları arasında düşünce, olayları kavrama ve yorumlama, inanç vb. bakımdan önemli farklar olmakta ve bu çatışmalara neden olmaktadır. Özellikle belirli bir süre aynı evde yaşayıp, daha sonra yaşlının muhtaç duruma düşmesi sonucunda sonradan aynı evde yaşama durumunda uyum sağlama daha güç olmaktadır.

Öte yandan evin durumu yaşlının evli çocuklarıyla aynı evde yaşamasını güçleştirmektedir. Günümüz apartman daireleri çekirdek aileler temel alınarak düzenlenmiş, yaşlıya oda ayrılmamıştır. Aktaş, dört kişiye göre düzenlenen apartman dairelerinde üç kuşağın birarada yaşamasının bir takım fiziksel ve ruhsal sorunlara neden olacağını belirtmektedir (Aktaş, 1992, 227). Günümüzde çocuklar istesede istemese de yaşlılar planlamacılar tarafından evin dışına atılmaktadır. Çünkü evler dört - beş kişiye göre düzenlenmiştir. Herşeyden önce yeterli sayıda oda bulunmamaktadır. Aynı odanın iki kuşak tarafından paylaşılması anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Yaşlı ve torun farklı şeyler yapmak isteyecek, anlaşmazlıklar ortaya çıkacaktır. Çoğu durumda özellikle gelin ve

kayınvalide arası anlaşmazlık ve tartışmalar olacaktır. Eğer evde bulunan yaşlı kadının ana-babası ise sorunlar daha az olmaktadır.

Diğer bir konuda ekonomik yetersizliklerdir. Yaşlılar, ekonomik yönden çoğu durumda çocuklarına bağımlıdırlar. Eğer yaşlının belirli bir maaşı yoksa, ona geçimini sağlamak bakımından yardımcı olan ilk etapta çocukları olmaktadır. Beraber oturma durumunda zaten yaşlının ihtiyaçlarını karşılayan çocuklar olmaktadır. Ancak, eğer çocukların ekonomik durumları yeterli değilse, bu da sorunlara neden olmaktadır. Özellikle yaşlılar, hastalıklara karşı daha az dirençli olduklarından daha çabuk hastalanmakta, başta sağlık olmak üzere ekonomik yük olarakta görülmektedir. Yaşlının bakımında sadece ruhsal ve sosyal değil, aynı zamanda ekonomik yetersizliklerde önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Yaşlanmayla birlikte, duyu organlarında gerileme görülen yaşlı, daha bağımlı ve muhtaç hale gelmektedir. Çoğu durumda ise; genç bunu dikkate dahi almaz ve yaşlıyı kendi haline bırakır. Oysa ilgi ve desteğe ihtiyacı olan yaşlı, terkedilmişlik, işe yaramazlık duygularına kapılır ve ruhsal bozukluklar görülebilir. Bunlardan biri de, yaşlıların hastalık, çaresizlik ve bir kenara itilmişliklerini bahane ederek çocuklarına suçluluk duygusunu yaşatmak ve böylece beraber yaşamaya zorlamak olmaktadır. Korku yoluyla gençleri kendisiyle birlikte oturmaya mecbur etmekte, ancak bu genç için bir mecburiyet olduğundan isteksizlik olmakta ve yaşlının normal davranışları dahi gençlerin sinirlenmesine neden olmaktadır. Richter, yaşlıların kendilerini zavallı biri olarak çocuklarının bir ona, bir ötekine itekleyip durduklarını, yaşlandıkları için ömürlerinin pek fazla olmadığını ve gençlerin kendilerine karşı tutumlarının hayatlarını daha da kısıtladığını, hatta ölümlerine sevineceklerini söyleyerek tartışmalara neden olduklarını belirtmektedir (Richter, 1985, 89). Ancak toplumdaki değişmelerle birlikte artık bu tür korkutmalarda gençler üzerindeki etkisini yitirmiştir.

Bu da yaşlıların daha da söylenmesine ve tartışmaların artmasına neden olmaktadır.

Yaşlılar, dini vecibeleri yerine getirme bakımından önemli bir oran teşkil etmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri yaşlıların kendilerini ölüme daha yakın hissetmeleri olabilir. Yaşlıların dine bağımlı oluşu da anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Bazı durumda da yaşlıların sahip olduğu geleneksel inançlar anlaşmazlık nedenini teşkil etmektedir.

Yaşam standartlarındaki yükselme, büyük kentlere yönelik akım, çekirdek ailenin yaygınlaşması, kadının çalışmaya başlaması vb. sebeplerden dolayı yaşlı, aile içerisindeki konumunu yitirmiştir. Buna bağlı olarak yaşlılık bir sosyal sorun haline almıştır. Yaşlının artık aile içerisindeki statü ve otoritesi zayıflamakta, "Ailede yaşlının sözü geçer." anlayışına sahip olan yaşlılar bu durumu kabullenmekte güçlük çekmektedirler. Bu da yaşlılara evde bakılması durumunda ortaya bir takım sorunların çıkmasına neden olmaktadır. Çünkü yaşlı evde kendi sözünün geçmesini isteyecek, buna uyulmaması durumunda anlaşmazlık olacaktır. Ayrıca yaşlıların önemli bir kısmı ya hiç öğrenim görmemiştir ya da öğrenim düzeyleri düşüktür. Özellikle kadınlarda bu durum daha da belirgindir. Gümrah'ın Elazığ'daki araştırmasına göre, yaşlıların % 76.7'si okuma-yazma bilmemektedir (Gümrah, 1993, 26). Bu durum kuşaklar arasındaki farkı artırmakta ve anlaşmazlıkları çoğaltmaktadır.

Anlaşmazlıklara neden olan bir diğer konu da "bunama"dır. Gümrah, bunamayı, zeka fonksiyonlarının kronik olarak ve ilerleyici bir biçimde azalması olarak tanımlamaktadır (Gümrah, 1993, 6): Her zeka fonksiyonunun azalması bunama değildir. Yaşlanmayla birlikte zeka fonksiyonları önemsiz kayıplara uğrar, bu normaldir. Bunama ise, bir hastalıktır ve tedavi edilmesi gerekir. Bunamanın aile üyeleri tarafından bir hastalık olarak düşünülmeyip tedavi ettirilmeyerek yaşlının kişiliğinden kaynaklandığının düşünülmesi anlaşmazlıklara

neden olmaktadır. Bunun yanı sıra yaşlı bazı şeyleri tekrar tekrar sorar, uyarıları da tekrar tekrar yaparlar. Bu duruma gençler olumsuz tavır takınınca anlaşmazlıklar daha da artar.

Yaşlılıkta yalnızlık son derece önemlidir. Yaşlanmayla birlikte kişi, sadece fiziksel yönden değil, bir çok yönden kayıp içerisinde olur. Emekli olmak suretiyle işini kaybetmiş, yaşlandığı için akrabalarını, dostlarını kaybetmiştir. Boş zamanları artmıştır. Bu durumda yaşlı yalnızlık duygusuna kapılır. Bunu önlemek için, onu hayata bağlayacak amaçlı çabaların olması gerekir. Ailede torun sevgisi ve ilgisi bir ölçüde bu sorunu çözebilir de yaşlı kendini bir kenara itilmiş ve yalnız hissedecek, çevreye uyum sorunu yaşayacaktır. Bu da ailede gerginliklerin olmasına neden olmaktadır.

Yaşlıların evde bakılması yukarıda izah edilen bir çok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle ikinci bir yol olarak "Huzurevleri" tercih edilmiştir. Bundan sonraki konuda bu konu üzerinde durulacaktır.

b. Huzurevleri ve yaşlıların durumu

Toplum hayatındaki sosyal değişimler sonucu yaşlılar aile dışına itilmiştir. Günümüz modern konutlarında yaşlı insana yer yoktur. Yaşlılar için kurulan huzurevleri yaşlıların evde yalnız kalmasına bir çözüm olarak tasarlanmıştır. Evde yalnız kalamayan yaşlılar huzurevlerinde kalmayı tercih etmektedirler. Huzurevlerine yönelişin bir nedenini Aktaş, son zamanlarda yalnız yaşlı kadınlara yönelik olan cinayetlerdeki artış olarak görmektedir (Aktaş 1992, 209). Bu vb. sebeplerden dolayı yaşlılar huzurevlerinde kalmaktadırlar. Tabakoğlu, huzurevlerini 1860'larda kurulan Darülacezelerin devamı olarak görmektedir (Tabakoğlu, 1992, 96). O zamandan bu güne kadar faaliyet gösteren, günümüzdeki adıyla huzurevleri de yaşlıların bir kısım sorunlarını çözmekle birlikte, huzurevlerinin yaşlıların sorunlarını çözmede yetersiz kaldığı hatta ek sorunlar

getirdiği çeşitli sosyal bilimciler tarafından da belirtilmektedir (Bekaroğlu, 1991, 105; Yılmaz, 1989, 8).

Ülkemizde yaşı nüfus giderek artmaktadır. Sosyal ve ekonomik yoksulluk içinde olan, korunmaya ve bakıma muhtaç yaşlıların sayısı da çoğalmaktadır. Onlar güç şartlar altında ve çok sayıdaki çocuklarını büyütmişlerdir. Oysa çocuklar şimdi onlara bakmamakta, kurumlara terketmektedirler. Bu durum metropolitan merkezlerde daha belirgindir. Günümüz şartlarında kaçınılmaz gibi görünse de huzurevleri yaşlıların sorunlarını çözebilecek durumda değildir. Kafalı, batıda yaşı bir kadının sözlerini şu şekilde dile getirmektedir, "Evladım benim huzurevindeki masraflarımı karşılıyor. Ama, arada bir geliyor. Anneler - babalar günü dolayısıyla, ben bu merasimlerde değil, sevgi arıyorum.." (Kafalı, 1990, 6). Huzurevleri yaşlıların maddi ihtiyaçlarına cevap verse de manevi yönden yetersizdir ve özellikle bu yönü dolayısıyla sorunlara neden olmaktadır. Richter ise, yeniden ve iyi bir şekilde düzenlenen huzurevlerinin yaşı insanlar için gençlerin isteklerine boyun eğmek zorunda kaldıkları, bir köşeye itilmiş, işlevlerini yitirmiş oldukları bir evde yaşamaktansa, yaşlılarıyla duygu alış-verişinde bulunmalarının ve tek zayıfın kendileri olmadığını, kendilerinden daha kötü durumda olanların bulunduğunu bilerek yaşamalarının daha iyi olduğunu belirtmektedir (Richter, 1985, 90). Bekaroğlu'da huzurevlerinin yaşlıların sorunlarını çözebilecek durumda olmadıklarını, artan huzurevlerini "huzursuz yaşlıların ..." doldurduğunu belirterek, huzurevlerinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini söylemektedir (Bekaroğlu, 1991, 105). Huzurevleri yaşlıların tıka basa doldurulduğu yerler değil, onların ihtiyaçlarının karşılandığı, yeni meşguliyet imkanları tanınan yerler olacak şekilde düzenlenmelidir ki, huzurevi gerçekten huzur veren bir yer olsun. Oysa günümüzde çoğu huzurevi bu imkandan yoksundur.

Herşeyden önce çocuk, ana veya babasını huzurevine yerleştirip masraflarını karşılayarak onun tüm ihtiyaçlarına cevap verdiğini, görevini yaptığını ve onların gerçekten huzur içerisinde olduğunu düşünmektedir. Oysa, unutmamalıdır ki, yaşlının manevi ihtiyaçları da vardır ve bunlar asıl karşılanması gereken ihtiyaçları arasında yer almaktadır. Yani yaşlı huzurevinde de yaşasa çocuklarını yanında görmek istemektedir. Huzurevlerinde yaşayan yaşlılardan çocukları olanlar daha çok ruhsal bunalımlara düşmektedir. Bekaroğlu, huzurevindeki yaşlılardan çocuğu olmayanların % 27'sinde, çocuğu olanların ise % 51'inde, depresyon görüldüğünü belirtmektedir (Bekaroğlu, 1990, 282). Yaşlılar huzurevlerini ölüm beklenen yer olarak görmektedir. Kendilerini gereksiz ve bir kenara itilmiş hisseden yaşlılara, sanki, sizin düşünceniz doğru, gerçekten gereksiz ve faydasızsınız denilmektedir.

Huzurevlerinde maddi ve sosyal yönden yoksunluk içerisinde olan, günlük ihtiyaçlarını kendileri karşılayabilen akıl ve ruh sağlığı yerinde olan, ağır bir sakatlık veya hastalığı bulunmayan 60 ve yukarı yaş grubundaki kişiler yararlanmakta, maddi gücü yerinde olanlardan ücret alınmaktadır. Ayrıca yatacak ve felçli olanlar için sınırlı sayıda özel bakım bölümleri de bulunmaktadır (Gümrah, 1993, 17). Elazığ'daki yaşlıların % 16.40'ı Elazığ'da bir huzurevi olsa gideceğini belirtirken, önemli bir çoğunluk gitmek istemediğini belirtmiştir (Gümrah, 1993, 64). Bunun temel nedeni huzurevinde yaşlının barınma, beslenme, temizlik, sağlık vb. maddi ihtiyaçları karşılanırsa da manevi ihtiyaçları yeterince karşılanmamakta, ruh sağlıkları bozulmaktadır. Yaşlıların sunulan hizmetlerden memnun olmakla birlikte, imkanları olursa kendi evlerinde yaşamayı tercih edecekleri tahmin edilmektedir.

Yaşlılar, Sevil ve Erker'in de belirttikleri gibi kendilerine bakacak bir bakıcı bulunması durumunda kendi evlerinde kalmayı tercih etmektedirler. Erker, araştırmasını oldukça iyi koşullara sahip özel bir kurumda yapmıştır (Gümrah,

1993, 17). Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz; huzurevleri ne kadar iyi düzenlenmiş olursa olsun, yaşlıları bir kenara itilmişlik, artık istenmeyen biri olma duygusundan kurtaramamaktadır. Buzcuoğlu, "... günümüzde kreşlerde büyüüp, huzurevlerinde ölen bir toplumsal yapıya mı gidiyoruz?.." (Buzcuoğlu, 1989, 23) diye sorarak bu durumu eleştirmektedir. Huzurevleri yaşlıların sorunlarına çözüm verebilecek kapasitede değildir.

3. Yalnızlık ve yabancılaşma

Yalnızlık iki açıdan ele alınabilir. Birincisi yalnız, tek başına yaşamak, ikincisi ise, tek başına yaşamadığı halde diğer insanlarla bütünleşememe, yalnız hissetme yani diğer insanlarla bütünleşememe, yalnız hissetme yani sosyal yalnızlıktır. Yabancılaşmayı Kızılçelik ve Erjem; bireyin toplumdaki diğer insanlara veya kendisine karşı bir yabancılık duygusunu hissetmesi, diğer insanlarla ve çevreyle olan ilişkilerindeki olumsuzluğu dile getiren bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Kızılçelik ve Erjem, 1992, 451).

Endüstri toplumunda yalnız olan insan, aile yuvasına sığınmaktadır. Ancak günümüzde aile de insanların yalnızlığına yeterli düzeyde çözüm getirememekte ve yalnızlık, artarak devam etmektedir. Bireysel yaşamın yaygın olduğu toplumda medya, tüketimi artırmakta ve insanları daha da yalnızlaştırarak, toplumdan uzaklaştırmaktadır. Böyle kişilerin en iyi arkadaşları, yerini kitle iletişim araçlarına ve özellikle televizyona bırakmıştır. Ancak televizyon da kişiyi gittikçe kendine bağlamakta ve toplumdan soyutlamaktadır.

Bireyselleşmek için geleneksel bağlar koparılırken, özgürlük talep edilgi XX. yüzyıla girildiğinde ise, sanayi sisteminin bireyselliğinin sonucu olarak insanlar özgürleşti, isteklerini elde ettiler. Ancak onları yeni bir sorun bekliyordu ve özgürleştikleri oranda yalnızlığa itildiler (Yılmaz, 1989, 6). Kent yaşamı insanlara bir çok imkanlar sunmakta, fırsatlar tanımaktadır. Kentte

herkes kendi yaşamıyla ilgilenmekte, çevrelerindeki olaylara karşı duyarsızlık göstermektedir. Tipik kentli caddede öteki insanlara çarparak yürür, sürekli kendi menfaatini düşünür, otobüs kuyruğunda başkalarının sırasını alır. Aceleci ve çıkarıcı kentli bu tür zararlarından dolayı rahatsız dahi olmaz. Çünkü bu insanları tanımamaktadır. Ayrıca o, insanlara zarar vermezse, onlar ona zarar verecektir. Tipik kentli çevreden kopuk, yalnızlık ve kimsesizlik duyguları içindedir. Ancak bu olumsuz duyguların kendini gerçekleştirme yönünden olumsuz etkileri olmaktadır (Akyıldız, 1989, 139). Buna rağmen yalnızlık duygusu, bu duygunun sonucu olan şiddet, intihar eğilimleri, uyuşturucu bağımlılığı gibi sapmalar modern toplumlarda görülen olumsuz gelişmelerin en çarpıcı özellikleridir. Nitekim bu olumsuzlukların düzeltilmesi amacıyla 1994 yılının yeterince değerlendirilmese de "Uluslararası Aile Yılı" olarak ilan edilmesi bu gerçeğin ifadesidir.

Reisman'ında eserine "Yalnız Kalabalık" adını vermesi insanların toplum içerisinde yaşamalarına rağmen kendilerini yalnız hissettiklerinin bir göstergesidir, denilebilir. Aile, artık bireylerini yeterince sosyalleştirememektedir. Bu görev önemli bir oranda diğer kurumlara devredilmiştir. Aile içerisinde yaşlıya, hastaya, sakata, küçük çocuklara bakılmamaktadır. Bunun sonucu olarak ailenin şefkat, sevgi ve sıcaklığından yoksun yaşayan bireyler yalnızlaşmakta, buna paralel olarak gittikçe bencilleşmekte, topluma ve çevreye uyum sağlayamamaktadır.

Zijderveld, birey, kendini toplumda mutlu hissedemediği için toplumu küçümsemeye başladı, toplumda kendini evindeymiş gibi hissedemez oldu ve sorun bireyin topluma uyum sağlamadaki yetersizliğinden mi, yoksa toplum yapısının hatalı kurulmuş olmasından mı kaynaklanmaktadır? diyerek günümüzdeki durumu eleştirmektedir (Zijderveld, 1985, 27). Burada yalnızlığın iki temel nedeni bireyin uyum sağlamadaki güçlüğü ve toplum yapısının bozuk oluşu

üzerinde durmaktadır. Zijderveld, kırsal bir toplumun modernleşmesiyle birlikte yüzyüze ilişkilerin azalacağını, arkadaşlık ilişkilerinin ise daha kişisel olacağını, sosyal ve coğrafi hareketliliğin bunun devamını engelleyeceğini, arkadaşlık ilişkilerinin yerini, akılcı temellere dayanan "anonim roller" in alacağını, anonim rollerin ise kişiyi yabancılaştırıp değerler dünyasını alt-üst edeceğini belirtmektedir (Zijderveld, 1985, 95-96).

İnsanlar yalnızdırlar ve yabancılaşmaktadır. Bir takım yapay yollarla insanlar bu durumdan kurtarılmaya çalışılmaktadır. Aktaş, Almanya'da Berlin gibi kentlerde psikologların önerisi üzerine, insanlar arasında iletişim kurup yalnızlıktan kurtulmalarını sağlamak amacıyla, insanlar yürürken birbirlerine değsinler, dokunsunlar diye kaldırımların kasıtlı olarak daraltıldığını ve bu tür uygulamaların karşılık beklemeden, özveriye dayalı, sevgiyi yitiren insanların yalnızlıklarını gidermede yetersiz kaldığını belirtmektedir (Aktaş, 1992, 166). Dolayısıyla bu tür yapay çözümler mevcut sorunları çözmede yetersiz kalmaktadır. Günümüzde bireyler ne bir toplum içerisinde ne de yalnız kalmaktan memnun olmamakta, daimi bir doyumsuzluk ve yalnızlık hissetmektedirler.

Bugünkü şartlar böyle devam ederse, nasıl ki, eskiden konutlar geniş aileye göre düzenlenirken, günümüzde çekirdek aileye göre düzenleniyorsa, gelecekte de tek kişilik dairelerden oluşan apartmanların önemli bir yer tutacağını söyleyebiliriz. Böylece insan kendini yalnız hissetmekle kalmayacak, aynı zamanda yalnız olacaktır. Nitekim bir gazetede Almanya'da her üç kişiden birinin yalnız yaşadığının belirtilmesi de bu durumun bir göstergesidir (Milliyet, 23.2.1993, 7).

İnsanları yalnızlığa ve yabancılaşmaya iten bir diğer neden iş hayatı olmaktadır. Artan işbölümü ve uzmanlaşma kişileri sadece belirli işleri yapmaya yönlendirmekte, bunun sonucu olarak kişinin faaliyetleri monotonlaşmakta, insan makinaya değil, makina insana hükmetmektedir. Diğer çalışanlarla konuşma,

düzenlenmiş saatlere göre ayarlanmıştır. Belirtilen saatlerin dışında insani ilişkide bulunma imkanı yoktur. Bu durum insanı yalnızlaştırmakta ve yabancılaşmaya neden olmaktadır. Nirun, iş, okul hayatı, sosyal çevre ve eğlence hayatının aile fertleri arasındaki nitelik farkını büyütüp yabancılaşmaya neden olduğunu, buna bağlı olarak akrabalar arasındaki ekonomik ve sosyal bağın zayıfladığını belirtmektedir (Nirun, 1994, 34). Ailede baba otoritesinin zayıflaması da bir yalnızlık nedeni olabilir. Baba otoritesi zayıflayınca çocuklar daha başına buyruk ve sözde özgür yaşamaya başlamış ve bu da onları sadece yalnızlaştırmakta kalmamış, aynı zamanda topluma da yabancılaştırmıştır.

Ailede topluma yabancılaşmaya başlamıştır. Bu durum ailenin ve toplumun geleceğini tehlikeye düşürmektedir. Nirun, insanın yabancılaşmasına neden olarak "teknik"i görmektedir (Nirun, 1994, 340). Neden ne olursa olsun, artık günümüzde sadece toplumda değil, aile fertleri arasında da bir yalnızlık ve yabancılaşma sözkonusudur. Başlangıçta çok az gibi görünen sapma ve uzaklaşmalar birikerek yabancılaşmaya neden olmakta, aileyi sarsmaktadır. Bugünkü verilere dayanarak gelecekte insanların çok daha bencil, memnuniyetsiz, yorgun, umutsuz, yalnız ve kendilerini içinde yaşadıkları topluma yabancı hissedeceklerini söyleyebiliriz.

4. Akraba ve komşularla ilişkilerin zayıflamasından doğan sorunlar

Aileyi içinde bulunduğu toplumdan akraba ve komşulardan soyutlayamayız. Aile, akraba ve komşularla birlikte düşünüldüğünde bir anlam kazanır. Akrabalar ailenin bir parçasıdır. Çekirdek aile akrabalarından bir ölçüde uzak olmakla birlikte geleneksel geniş aile akrabaları da kapsamına alacak geniliktir. Evlilik, sadece evlenen kişileri değil, onların akrabalarını da biraraya getirmektedir. Bu nedenle aile üyelerinin akrabalarla olan ilişkileri önem kazanmaktadır.

İnsan, doğuştan sosyal bir varlıktır ve fitratına uygun olan toplum içerisinde yaşamasıdır. Çevresinin aileye olumlu ve olumsuz etkileri olabilir, fakat insan toplum içerisinde yaşamak zorundadır (Çakmaklı, 1992a, 42). İnsanın ilişki sahası merkezden yani aileden çevreye doğru genişleyerek yayılan daireler gibidir ve bu dairelerin ortasında aile bulunmaktadır (Erdil, 1991, 5). Ancak toplumsal değişimler ailenin çevresiyle olan ilişkilerini de değişikliğe uğratmıştır.

Köyde akraba ve komşuluk ilişkileri kent ortamına oranla daha kuvvetli olmakla birlikte, kent ortamında görülen bir çok sorun kırsal kesimler içinde söz konusu olmaktadır. Kentte çekirdek aileler akrabalarından uzaklaşmış, yalnız kalmıştır. Bu yalnızlığı gidermek amacıyla aynı yörelerden göç edenler birbirine yakın yerlerde oturmaya başlamışlardır. Ancak sık iş değiştirme veya iş sebebiyle bir yerden bir başka yere göç bunu her zaman mümkün kılmamakta ve ilişkiler zayıflamaktadır. Eröz, insanlarda misafirperverlik, yardımlaşma ve komşuluk ilişkilerinin zayıfladığını, eskiden var olan "mahallenin gizli eli"nin artık ortadan kalkacağını, yoksul akraba ve komşulara yardım edilmediğini, bunun yoksulları kıskançlık, karamsarlık ve küskünlüğe itip, zararlı ideolojilere açık duruma getirdiğini belirtmektedir (Eröz, 1977, 43). Komşu ve akrabalararası yardımlaşma son derece önemlidir. Ancak, günümüzde etkinliğini yitirmiştir, denebilir.

Günümüzde aile bir çok işlevini kaybettiği gibi akrabalararası bağlar da oldukça zayıflamıştır. Hatta ikinci nesil çocuklar arasındaki ilişkiler oldukça yüzeyseldir. Özellikle günümüzde meslekleri dolayısıyla birbirinden uzak yerlerde yaşayan kardeşler, yılın belirli zamanlarında kısa süreli biraraya gelmekte ve özellikle çocuklar arası ilişkiler oldukça resmi olmaktadır. Daha uzak akrabaları ise genç kuşaklar çoğu durumda tanımamaktadırlar. Çekirdek aile akrabalarından uzaklaşmıştır, bir sarsıntı anında kendine yardım edecek, destek sağlayacak yakınlardan yoksundur. Akrabalar arası ilişkilerde ferdi çıkar

sözkonusu olmaya başlamıştır. Baba-çoğuna, çocuk-babasına gerekli olduğu durumlarda para yardımı yapmamakta, ancak borç vermekte, onu da ya döviz ya da altın olarak vermektedir. Çocuklar akraba denetiminden uzak büyümekte, egoist yetişmektedirler.

Köyden kente göçüp gelen aile, aile büyüklerinin ve akrabalarının destek ve ilgisinden uzak kalmaktadır. Artık onların yardımına güvenmez, çünkü böyle bir yardım sözkonusu değildir. Kişi sıkıntı içerisine düştüğü zaman, yanında yardım edebilecek yakınlarını bulması oldukça zordur. Çünkü çoğu durumda kişi sıkıntı ve üzüntülerini memleketteki akrabalarına bildirmez, daima hayatının iyi olduğunu belirtir. Uzak oldukları için sık sık görüşme de söz konusu değildir. Yılın belirli zamanlarında kısa süreli görüşmeler sözkonusudur. Bu nedenle de zor durumda kalan birinin durumunu akrabalar bilmez ve bilsede yardım edemez. Bu da kişileri yalnızlığa ve bunalımlara iter. Sorunların üstesinden yalnız başına gelmek zorunda kalır ve bu çoğu durumda oldukça güçtür.

İnsan akraba ve yakınlarını yanında bulamayınca komşuluk ilişkisi önem kazanır. Ancak günümüzde komşuluk ilişkileri de oldukça zayıflamıştır. Çekirdek aile akraba ve komşulardan uzaklaşınca çocuğu eğitecek olan temelde anne ve baba kalmaktadır. Poster, Lidz'in bu durumun hiçte sağlıklı olmadığını ve çocukların anne ve babalarının duygusal banyosunda boğulduklarını, bağımsızlıklarının daha da azaldığını vurguladığını belirtmektedir (Poster, 1985, 58).

Televizyonun evlere girişi sadece aile içi ilişkileri etkilemekle kalmakta, aynı zamanda aile dışı ve özellikle akraba ve komşularla olan ilişkileri de etkilemekte, önemli ölçüde kopukluk ve zayıflamaların olmasına neden olmaktadır. Aynı apartmanda oturanlar dahi birbirlerini tanımamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri insanların birbirlerine olan güvenlerinin azalmış olmasıdır. Karşı komşusunun dahi nasıl bir insan olduğunu anlamak uzun zaman almaktadır. Onu tanımadan görüşmek ve yakın ilişki içerisine girmek ise,

sakıncalı olarak görülmektedir. Onu tanıyuncaya kadar ise, çoğu durumda iki taraftan biri taşınıp gitmekte, komşuluk ilişkisi de daha başlamadan sona ermektedir.

Yine apartman hayatı insanları sık boğaz etmektedir. Nitekim aynı apartmanda üst-üste oturan komşular arasındaki ilişkiler genelde bozuktur, denebilir. Gürültü yapma, vakitli vakitsiz örtü, halı silkeleme, balkon yıkama, çöp atma vb. sebeplerden dolayı komşular sık sık birbirleriyle tartışmakta, hatta bazı durumlarda sorun daha da büyüyerek mahkemelere intikal etmektedir. Sudan sebeplerden dolayı sorunlar büyümekte, ilişkilerde kopukluklar görülmektedir.

Günümüzün önemli sorunlarından biri olan yalnızlık ailelerde de belirgin bir şekilde görülmektedir. Sayın, çekirdek ailenin, akrabalarından bağımsız, komşularla ilişkilerinin oldukça sınırlı, sadece eşlerin dostlarıyla belirli ilişkilerinin gerçekleştirildiği bir aile biçimi olduğunu belirtmektedir (Sayın, 1990, b, 537-538). Günümüzde erkeğin yanı sıra kadının da çalışma hayatına katılması akraba ve komşularla ilişkileri zayıflamıştır. Buna bağlı olarak günümüzde ailenin, akraba ve komşularla ilişkilerinde bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların görülmesinin bir diğer nedeni de ekonomik bağımsızlıktır. Geniş aile de tüm aile üyeleri, aile reisine ekonomik açıdan bağımlıdır. O evden ayrılma sözkonusu olamaz, çünkü ayrıldığı taktirde kendi geçimini sağlayamayacaktır. Ekonomik bağımsızlığına kavuşan çekirdek aile, akraba ve komşulardan da bağımsız yaşamaya başlamıştır.

Kongar, çekirdek ailenin temel özelliklerini sıralarken akrabalarla ilişkiler açısından da konuya yaklaşmakta ve şu özelliklere yer vermektedir:

1. Aile, yardım bakımından akrabalarına güvenmez ve yardım beklemez,
2. Akrabalar, birbirleri üzerinde karşılıklı haklara sahip değildirler.
3. Akrabalar, birbirlerinin konut ve yerleşim yerini seçmede etkili değildirler,
4. Eş seçiminde, akrabaların seçme hakkı son derece sınırlıdır (Kongar, 1970, 5).

Günümüz ailesinin akraba ve komşularıyla burada belirtilen ve belirtilmeyen bir çok sorunu bulunmakta ve acil çözümler beklemektedir. Toplumda meydana gelen değişmeler aile hayatını, aile yapısını ve aile içi ilişkileri de etkilemekte ve değişikliğe uğratmaktadır. Günümüzde ailenin yapı değiştirmesi bir çok soruna neden olmaktadır. Bu sorunların bir an önce çözüm yollarının bulunması gerekmektedir. Ancak o zaman sağlıklı bir toplumdansöz etmek mümkün olacaktır.

A. Ailenin Diğer Kurumlarla İlişkilerinden Doğan Sorunlar

Kurum, insanların temel sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için belirli, kabul edilmiş ve birleştirilmiş tarzda oynadıkları daimi bir özelliğe sahip, sosyal örüntü, rol ve ilişki yapısıdır (Fischer, 1990, 11). Bütün toplumlarda insanların bir arada yaşamasını sağlayan, aile, eğitim, din, ekonomi ve yönetim gibi sosyal kurumlar mevcuttur. Aile bu kurumlar içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Aile zamandan zamana, toplumdans topluma değişmekle birlikte tüm zamanlarda ve toplumlarda var olan sosyal bir kurumdur.

Toplumdaki teknolojik ve ekonomik değişmeler sadece kendi sahalarıyla sınırlı değildir. Sosyal hayata da etki etmektedir. Bu ortamda toplumsal bir kurum olan ailenin bu değişmelerden uzak kalması beklenemez. Aile, değişmelerden en çok etkilenen, ancak en geç değişen sağlam bir kurumdur. Aile bu değişmelere bağlı olarak yerine getirdiği bir çok işlevi ya tamamen diğer kurumlara bırakmış ya da diğer kurumlarla birlikte yerine getirmektedir. Aile, her şeyden önce küçük çocuk, hasta ve yaşlıların bakımını, özel bakım kurumlarına, çocukların eğitimini eğitim kurumuna devretmiştir. Tolan, televizyon ve bilgisayarlı iletişimin okulu da geride bıraktığını belirtmektedir (Tolan, 1990, 503). Ailenin işlevleri daralmış, ancak yerine getirdiği işlevlerde derinleşme görülmüştür. Bu durum ailenin diğer kurumlarla ilişkisini gündeme getirmektedir. Ancak çoğu durumda bu işlevleri nereye kadar ailenin, nereye kadar

diğer kurumların yerine getireceği kesin çizgilerle belli değildir. Aile kurumsal fonksiyonlarından hiç birini tamamen kaybetmemiştir. Ancak fonksiyonlarında daralma olmuştur. Bu durum bir takım sorunlara neden olmakta ve ailenin kurumlarla ilişkilerinin anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Buna rağmen, aile vazgeçilemeyen temel bir kurumdur diyoruz. Sezal, bunun nedenini ailenin bireylere mutlu ve huzurlu bir ortam sağlaması olarak görmektedir (Sezal, 1992, 49). Aile değişime uğramakla birlikte hala bireye mutlu ve huzurlu bir ortam sağlayabilecek en güvenli yerdir. Aile 21. yy.'a adım attığımız günümüzde alternatifi olmayan toplumsal, kültürel, ekonomik ve biyolojik bir çok işlevi yerine getirirken aynı zamanda bir çok sorunla da karşı karşıya kalmaktadır.

Bütün çabalara rağmen ileride ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi hiçbir kurum ailenin aldığı işlevleri yerine getirme bakımından yeterince başarılı olamamıştır. Aktaş'ında belirttiği gibi bugün "Hümanist Batı" toplumları aile kurumunu yeniden güçlendirmeye çalışmaktadırlar (Aktaş, 1992, 228). Bütün çabalara rağmen bunun başarılıdığı söylenemez.

Ailenin bir takım işlevlerini diğer kurumlara bırakması veya onlarla birlikte yürütmesi bir takım sorunları gündeme getirmektedir. Burada bu konu üzerinde durularak ailenin diğer kurumlarla ilişkisinden doğan sorunlar ayrı ayrı ele alınarak incelenecektir.

1. Aile ve eğitim

Eğitim, sosyal hayata henüz hazır olmayan genç kuşaklar üzerine yaşlı kuşakların bir işlemidir (Doğan, 1993, 24). Gökalp, eğitimi, yetişmiş neslin, henüz yetişmeye başlıyan nesile fikirlerini ve hislerini vermesi olarak tanımlamaktadır (Gökalp, 1973, 321). Eğitim, yaşlı kuşakların, yeni yetişmekte olan genç kuşaklara, toplumun mevcut kurallarını, kültürel unsurlarını aktarması süreci olarak tanımlanabilir.

Eğitimin işlevlerini Taşçı, üç grupta toplamaktadır. Bunlar; sosyal, siyasal ve ekonomik işlevlerdir. Bu üç işlev bireyin iyi bir insan iyi bir vatandaş ve iyi bir üretici - tüketici olmasını sağlamaktadır (Taşçı, 1991, 333). Ergün, eğitim ve öğretimde esas olanın; zeka ve yeteneğin gelişiminde çeşitli etkenlerin etkisi olduğunu, özellikle bireyin ailedeki sosyalleşme durumu, ailenin çocuk yetiştirme şekli, içinde bulunduğu tabakanın ayrıcalıklarını çocuklarına hissettirip hissettirmemesi vb. özelliklerinin çocuğun yetiştirilmesinde ailenin okuldan daha etkili olduğunu, eğitimde okul-aile ilişkisinin son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır (Ergün, 1987, 129).

Bebek, dünyaya geldiği zaman tamamen savunmasız ve çevresinde olup bitenlerden habersizdir. Bir takım şeylerin farkına varabilmesi için eğitilmesi gerekmektedir. İnsan yavrusu tüm diğer canlılar içerisinde ana-babaya bağımlılık süresi en fazla olandır. Çocukluk devresi de eğitilip geleceğe hazır hale getirilmesi için diğer canlılardan daha uzundur. Bu nedenle de çocuğun eğitimine başta aile ve okul olmak üzere gerekli özenin gösterilmesi gerekirken, bunun tam olarak sağlandığı söylenemez. Günümüzde bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerle birlikte eğitime olan ihtiyaçta giderek artmaktadır. Çocuk büyüyüp genç halini aldıkça farklı gruplar içerisinde yer almakta ve ailenin çocuk eğitimindeki etkisi de buna paralel olarak azalmaktadır. İzat, ailenin dil ve din başta olmak üzere çocuk üzerinde eğitici bir role sahip olduğunu ve bunu ölünceye kadar devam ettiren ilk sosyal ünite olduğunu, okulun ise, bireye toplumun temel tercihlerini sistemli bir şekilde veren ve akla tesir eden bir sosyal kurum olduğunu belirterek aile ve okulun eğitimdeki rolünü vurgulamaktadır (İzat, 1991, 355).

Türkiye'de eğitim kurumları hızla yaygınlaşmaktadır Sayıları gittikçe artan üniversite ve yüksekokullar her yıl bir çok mezun vermektedir. Ancak nitelik açısından bakınca durumun hiç te nicelik kadar iyi olduğu söylenemez. Birçok

üniversite mezunu "diplomalı cahil" kategorisini oluşturmaktadır. Bu durum eğitim açısından son derece önemli bir sorundur. Eğitim denince aklımıza hemen okul gelmektedir. Oysa okul, sadece bir eğitim değil, daha ziyade bir öğretim kurumudur. Eğitim sadece okulla sınırlanamaz. Akdeniz, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimin sadece okula özgüymüş gibi düşünüldüğünü, aile ve toplumun, milli kültür unsurlarının yok sayıldığını, bunun sonucu olarak aile ve eğitim arasında bir uçurumun oluştuğunu belirtmektedir (Akdeniz, 1988, 119). Böylece eğitim konusunda ailenin etkisi zayıflamıştır. Aile çocuğu sosyalleştirme ve eğitime işlevini Taşçı'nın da belirttiği gibi devlet ve okulla paylaşmaktadır (Taşçı, 1991, 327). Dolayısıyla bu üç kurum arasındaki ilişki incelenerek ancak bir ülkedeki eğitim sorunları hakkında bir sonuca ulaşılabilir.

Okul öncesi eğitim kurumları eğitim açısından son derece önemli bir yere sahip olmasına rağmen, bugün Türkiye'de yeterli nicelik ve nitelikte olduklarını söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Çocuğun kendisine alacağı ilk model ana ve babası, daha sonraki yaşlarda ise anaokulu veya ilkokul öğretmenini olacaktır. Bu nedenle de aile ve öğretmenin benzer bir takım niteliklere sahip olması gerekir. Aksi takdirde çocukta kimlik kargaşası yaşanır. Özellikle kırsal kesimde bu durum sözkonusu olmaktadır.

Çocuk eğitiminde son derece önemli bir nokta; çocuğun sorularına nasıl cevap verileceğidir. Selçuk, çocuğun sorularını cevaplarırken daha sonra soru sorabileceği şekilde açık noktaların bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır (Selçuk, 1990, 78). Oysa, gerek ana-babalar, gerekse çoğu öğretmenler çocuklarının sorularını geçiştirmekte ve bir an önce susup kendilerini rahat bırakmaları için cevaplarını en kısa yoldan kesip atmaktadırlar. Bu çocuk eğitiminde hatalı bir yaklaşım olup, çocuğun gelişmesinde sorunlara neden olmaktadır.

Eğitim açısından bir diğer sorunda okul ve ailenin bireyi sosyalleştirmesi bakımından görülen farklılıktır. Ergün, ilkokula başlayan çocuğun "ift hayat" sürdürdüğünü, okulda ğrenci olarak görülmesine karşın, evde ocuk olarak kendinden beklentilerin farklı olduğunu, okulda çocuğun başarısı, zekası, kendini değerlendirme ve beğernip taktir etmesine önem verildiğini, bunun da çocuğun birincil ve ikincil sosyalleştirme durumları olan aile ve okul arasında yapısal çatışmalara neden olduğunu belirtmektedir (Ergün, 1987, 135). Henüz kendisini tam olarak tanımayan ocuk, çift kişilikli bir hayat sürmeye başlamakta, bu da bir takım sorunların doğmasına neden olmaktadır.

Aile ve eğitim açısından bir diğer sorun cinsiyet değerrikenidir. Ana-babanın çocukları arasında yaptığı cinsiyet ayrımı eğitim açısından da kendini göstermektedir. İlkokul eğitimi mecburi eğitim kategorisinde yer aldığı için burada önemli bir fark görülmezken, eğitim kademesi yükseldikçe fark da artmaktadır. Kuzgun, vd. ilkokulda % 47 olan kız ocuk okullaşma oranının ortaokulda % 37, lisede % 43 yükseköğretimde % 34 dolaylarında olduğunu lise ve niversite de bu oranın yksele oluşunun ailenin kültürel ve ekonomik durumuyla ilđisi olduğunu belirtmektedir (Kuzgun vb., 1994, 311). Kır da aynı durumu Harran'da tesbit etmiştir. İlköğretimin ikinci kağemesinde hiç kız ğrenci bulunmadığını, bunun temel nedeninin ise ailelerin kız çocuğunun öğrenimi için teslim etme bakımından okula tam olarak güvenmediklerini göstermektedir (Kır, 1993, 91). Ekonomik yetersizlik içerisinde bulunan aileler sadece kız çocuklarını değer, erkek çocuklarını da okula gnderememektedirler. Yörükoğlu, dünyada 700 milyon okur-yazar olmayan kişi bulunduğunu, bunların ise, üçte ikisini kadınların oluşturduğunu belirtmektedir (Yörükoğlu, 1992, 61). Bu durum kız çocuklarının okutulmasına karşı dünyadaki tutumu yansitmaktadır. Bugün Türkiye'de okur-yazar oranı yükselirken, okur-yazar olmayanların sayısında artış görülmektedir. Bu durum ailelerin eğitim ve öğretime

gereken özeni göstermeyişlerinin bir sonucudur. Kızların okutulmasını engellemek için İslam dininin kız çocuklarının okumasına karşı olduğu ileri sürülmektedir. Oysa Kur'an-ı Kerim'in ilk ayetinde "oku" denmektedir ve bu ayet Hz. Muhammed (S.A.V.)'in tüm ümmetini kapsamaktadır. Ayrıca İslam dini ilme oldukça önem vermektedir. Bu durum ailelerin din eğitimi bakımından da sorunlarla karşı karşıya olduklarını göstermektedir.

Aile eğitim açısından önemli bir konu da ödül ve cezalar ve dolayısıyla baskı ve dayak olmaktadır. Aile de başlayan baskı ve dayak okulda da devam etmekte, sürekli cezalandırılarak eğitilen çocuğun okul başarısı ise düşmektedir. Ergün, alt tabakaya mensup, sürekli cezalandırılıp kontrol edilen çocukların okul başarılarının düşük olduğunu tespit etmiştir (Ergün, 1987, 37). Ayrıca okulda ödül değil de, ceza ağırlıklı bir eğitimin uygulanması (teoride değil uygulamada) sorunu daha da büyötmektedir. Ancak aile de baskı altında büyüyen çocuğa okulda serbestlik tanınınca çocuk yine bir belirsizlik içerisine girmektedir. Hep başına vurulacak bir şeyler yaptırılmaya alışılmış çocuk, böyle bir uyarıcı olmayınca tepki göstermemektedir. Dayak yiyen çocuk pasif, çekingen veya aşırı saldırgan olarak yetişmektedir. Bugün Türkiye dahil pek çok ülkede okulda dayak atılması yasak olmasına rağmen, fiili duruma bakınca bunun uygulanmakta olduğunu görmekteyiz. Bu durum sorunların artarak devam etmesine neden olmaktadır.

Yabancı dilde eğitim bir diğer sorun alanı olarak görölmektedir. Çünkü yabancı dilde eğitim sadece dil öğretmekle kalmayıp, aynı zamanda belirli bir kültürü de kişiye aktarmaktadır. Bu durum eğitim gören genci ailesine ve topluma yabancılaştırarak kültürel yozlaşmaya neden olmaktadır. Yabancı dilde eğitim, beyin göçüne de etki etmekte, bunu kolaylaştırıcı bir rol üstlenmektedir.

Ailelerin çocuklarının ev ödevlerinde yardımcı olmak yerine bizzat o ödevleri kendilerinin yapmaları da eğitim açısından bir sorunu teşkil etmektedir.

Aile ve eğitim denince bu ve benzeri birçok sorunu sıralamak mümkündür. Artık günümüzde aile eğitim veren bir kurum olmakla birlikte aynı zamanda eğitilmesi gereken bir kurumdur.

a. Aileye yönelik eğitim faaliyetleri

Geleneksel aile de çocuklar mesleklerini aileden öğrenirlerdi. Yani aile de bir çeşit usta-çırak ilişkisi mevcuttu. Geleneksel ailenin, modern çekirdek aileye dönüşümüyle birlikte aile genç nesilleri sosyalleştirme, bilgilendirme işlevini önemli ölçüde yitirmiştir. Bugün aile bilgisi birçok bakımdan yetersiz kalmakta, aile bilgi ve becerilerin genç kuşaklara aktarılmasında başarılı olamamaktadır. Hatta çok genel konularda bile ailenin bir bilgi eksikliği içerisinde olduğu görülmektedir. Dodson, öğrenim programları hızla değiştiği için ailelerin kendi okul deneyimlerinin yetersiz kaldığını bu nedenle de çocukların okul eğitiminde kimya, biyoloji, matematik, dilbilgisi derslerine yardımcı olmadıklarını belirtirken (Dodson, 1978, 94), Kılıhoğlu ise, ailelerin yemek pişirme, dikiş, çamaşır yıkama, giyim-kuşam, ev içi düzenleme, aile ve komşuluk ilişkileri, sosyal davranış kuralları konusunda bilgi eksikliği ve eğitimsizlik içerisinde bulduklarını, bunun aile içinde uyumsuzluklara neden olduğunu belirtmektedir (Kılıhoğlu, 1990, 483). 12. Milli Eğitim Şurası'nda "Aileye temel çocuk terbiyesi, sosyalleşmeyle ilgili görevlerini hatırlatacak tedbirler mutlaka geliştirilmelidir." (Taşçı, 1991, 322). Kararının alınmış olması ailenin eğitim bakımından durumunun oldukça vahim olduğunun bir göstergesidir.

Aileye, yitirdiği bilgisini kazandırmak amacıyla başta Kız Meslek Liseleri bünyesinde hizmet sunulmaktadır. Burada çocuk bakımı, giyim, nakış, ev yönetimi vb. alanlarda bilgi ve beceri kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu liselerin mesleki ağırlıklı olması nedeniyle mezunlarının üniversiteyi kazan-

ma şansı azalmakta, bu durum gençlerin meslek liselerini tercih etmesinde sorunlara neden olmaktadır.

Aileye yönelik hizmet sunan yaygın eğitim merkezleri bulunmaktadır. Taşçı, bunlar içerisinde Pratik Kız Sanat Okulları ile Olgunlaşma Enstitülerinin bulunduğunu, halkı bilgilendirme ve beceri kazandırma amacına yönelik olduğunu belirtmektedir (Taşçı, 1991, 326). Yaygın eğitim içerisinde Halk Eğitim Merkezlerine bağlı olarak açılan kurslar bulunmaktadır. Ancak bu faaliyetler nitelik yönünden yetersiz kalmakta, daha ziyade beceri kazandırmaya yönelik olduğu için aile kaybettiği bilgisini kazanamamaktadır. Bu alanda en önemli görev anneye düşmektedir. Ancak, kız çocuklarının okutulup eğitilmesine hoş bakılmaması bu durumu da imkansız kılmaktadır ve çocuklar genç fakat eğitimsiz annelerin elinde yetişmektedir.

b. Ailenin eğitim harcamaları

Eğitimin aile dışı kurumlara taşmasıyla birlikte eğitim harcamaları gündeme gelmiştir. Demirezen, ailenin eğitim harcamalarını iki grupta toplamaktadır. Bunlardan birincisi, eğitim için yapılan doğrudan harcamalardır. İkinci ise; "vazgeçme maliyeti" diye adlandırdığı harcamalardır. Söyleki; eğitim gören kişi bu süre içerisinde çalışmadığı için bu gelirden mahrum kalmaktadır. Bunuda eğitim için yapılan dolaylı harcamalar olarak adlandırmaktadır (Demirezen, 1991, 343).

Ailelerin eğitim harcamaları ekonomik durumlarına, kültürel seviyelerine ve çocukların eğitim kademelerine göre farklı olmaktadır. Bu durum eğitim kurumlarındaki çocuklar arasında gruplaşma ve tabakalaşmaya neden olmaktadır. Aynı sınıfta olan çocuklardan biri, ders için gerekli olan temel araç-gereçleri dahi temin etmekte güçlük çekerken, öteki çocuk yardımcı kaynakları da kullanmakta, özel dersler almaktadır. Dolayısıyla çocuklar arasında sınıflaşmalar

olmaktadır. Ayrıca ekonomik durumu iyi olan aileler çocuklarını özel okullarda okutmakta, tüm fırsatları tanımaktadırlar. Bu, onların başarı düzeyinin yüksek olmasına neden olurken, daha zeki olmasına rağmen, ekonomik yetersizlikler nedeniyle, eğitim için temel kaynakları dahi alamayan çocuğun başarısız olmasına ve dolayısıyla eşitsizliklere neden olmaktadır.

Günümüzde eğitim harcamaları sadece aile tarafından yapılmamakta, devlet okullarında devletin bu alandaki katkısı sözkonusu olmaktadır. Ancak eğitimin parasız olduğu durumlarda dahi aile için önemli oranda harcamalar gerektirdiği bir gerçektir. Birçok aile bu masrafları karşılayabilecek durumda değildir. Özellikle birden fazla çocuk okuyorsa durum daha da güç olmaktadır. Bu durumda aile, çocuklarından okutabileceğini okula yollarken ötekini çalışma hayatına itmek zorunda kalmakta, bu tercih aileyi oldukça güç durumda bırakan çocuklar arasında bir eşitsizliğin olmasına yol açmaktadır.

Türkiye'de devlet okulları parasız olmakla birlikte verilen eğitim yetersiz kalmaktadır. Bu durum Taşçı'nın ifadesiyle "okul-dışı eğitim pazarı"nın oluşmasına neden olmaktadır. Anadolu Liseleri, Fen Liseleri, Üniversiteye Hazırlık Dersaneleri önemli bir eğitim sektörünü oluşturmaktadır (Taşçı, 1991, 332).

Ayrıca çoğu yerde açılan özel kolejler de eğitim harcamalarını yükseltmektedir. Bugün Elazığ'da bir çocuğun üniversiteye hazırlık amacıyla dershaneye gitmesi için ortalama 25-40 milyon TL. ödemesi gerekmektedir. Bu miktarı karşılayabilecek aileler yanında, bu imkandan yoksun olan ailelerde bulunmaktadır. Bu durum eğitimde fırsat eşitliğinin tartışılması durumunu gündeme getirmektedir. Yine eğitim araçlarının kullanılması da eğitim harcamalarını yükseltmektedir. Özellikle bilgisayar kullanımı gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Türkiye'deki ailelerin önemli bir çoğunluğunun ekonomik durumu bu eğitim maliyetlerini karşılamada yetersiz kalmaktadır.

Ayrıca ders geçme ve kredi sistemi de derslerin dönemlik olması sebebiyle okul masraflarını daha da artırmakta ve aileleri zor durumda bırakmaktadır. Aileler eğitim harcamalarıyla ilgili pek çok ekonomik sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar.

c. Okul-aile birlikleri

Eğitim denince akla aile ve okul gelmektedir. Bireyin eğitiminde bu iki kurum son derece önemli bir yere sahiptir. Okul ve aile arasındaki ilişkinin düzeyi çocuğun hem okul başarısını hem de genel eğitim düzeyini etkilemektedir. Bu nedenle üzerinde önemle durulması gerekmektedir.

Çocukları eğitme işlevi de ailenin temel işlevi durumundayken günümüzde devlet ve özel sektör de bu alanda etkili olmaya başlamıştır. Taşçı, eğitimin devletin tekeline geçmesinin üzerinden 300 yıllık bir süre geçmiş olmasına rağmen, eğitimde aile ve devlet etkisinin bir sorun olarak varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir (Taşçı, 1991, 334). Nitekim eğitimde, Okul Aile Birlikleri eğitim açısından son derece etkili olan iki öğenin varlığını göstermektedir.

Çocuklar okula ilk başladıklarında genellikle huzursuzdur, okul hayatına uymada güçlük çeker, bir takım kuralları çiğner, bazen de korkar. Ergün, bu tür okul sorunları nedeniyle intihar teşebbüslerinin gittikçe arttığını, bunun temelinde ise, ailenin ve okulun çocuğun davranışlarını yönlendirme ve iletişim şekillerinin farklı oluşunun yer aldığını belirtmektedir (Ergün, 1987, 130). Çocuk birincil grup olan ailede oldukça yumuşak, şefkat yüklü bir ortamda eğitilirken, okulda daha rasyonel, katı, değişmez kurallara dayalı olarak bir ortamda yaşamak zorunda kalır. Bir takım davranışlarını sınırlandırmak, davranışta bulunmadan önce düşünmek, genel kabul gören kurallara göre davranmak ve hata yapmamak durumunda olması çocuk açısından bireysel ve ruhsal sorunlara neden

olmaktadır. Bu nedenle de okulun ilk yıllarında Okul-aile işbirliğinin sağlanması çok önemli olmasına rağmen bu ilişki yeterince gerçekleşmemektedir.

Okul-aile birliğinin amacı, M.E.B.'na bağlı okullarda okul ve aile arasında bütünleşmeyi sağlayarak, öğrenci velisi ve öğretmen arasında işbirliği yapmaktır (2141. S.T.D., 256). Bu işbirliğinin amacı ise; çocukları en iyi şekilde eğitmektir. Ancak bu amaçların tam olarak gerçekleştiği söylenemez. Bunun en önemli nedenlerinden birini Taşçı, anne-babaların eğitimin çeşitli alanları üzerinde gerçekten hak sahibi olmadıkları için okul-aile birliğine aktif olarak katılmayı istemediklerini, çünkü yetkinin neredeyse tamamının merkezde toplandığına inandıklarını belirtmektedir. Taşçı, sadece ailelerin değil, okul yöneticilerinin de oldukça düşük düzeyde bir yetkiye sahip olduğunu, öğretmeninde sınıfta bir yetkiden ziyade yeteneğinin rol oynadığını, dolayısıyla okul-aile birliğinin bir anlamı olmadığını merkezi bir eğitim sisteminizin olduğunu vurgulamaktadır (Taşçı, 1991, 337-338). Yönetici ve öğretmenlerin oldukça sınırlı bir yetkiye sahip olduğu bir sistemde velilere taşınabilecek olan yetki daha sınırlı kalacak ve neredeyse anlamsızlaşacaktır. Mevcut eğitim sistemi aileleri okul yönetimine katılmaya çağırırken koyduğu kayıtlarla bunu imkansız kılmaktadır.

Günümüzde okul ve aile gerektiği gibi birbirini tamamlayıcı ve faaliyetleri destekleyici yapıda değildir. Ayrıca aileler sık sık değişen eğitim sistemi hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi de değildir. Bu durum işbirliğini güçlendirmektedir. Okul-aile birliğinin temel amacı, öğrenciyi ilgilendiren eğitimde ilgili her konuda okul müdürü, öğretmen ve öğrenci velisinin işbirliğini sağlamak olmasına rağmen, bunun gerçekleştiği söylenemez. Aile kurumu ve eğitim arasındaki ilişkiden kaynaklanan sorunlar yapılan düzenlemelere ve okul-aile birliğinin çabalarına rağmen varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

2. Ailenin devlet ve bürokratik örgütlerle ilişkisinden kaynaklanan sorunlar.

Örgüt, işbölümü, işlevlerin tesbiti, otorite ve sorumluluğun kademelen-dirilmesi yoluyla belirli ortak bir veya bir kaç amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak belli sayıdaki bireylerin faaliyetlerini rasyonel bir tarzda birleştirmesidir (Kızılçelik, Erjem, 1992, 321). Örgütte işbirliği ve dayanışma vardır. Kimin hangi işi ne kadar süreyle yerine getireceği açıkça tesbit edilmiştir. Bireyler tek başlarına amaçlarına ulaşamazken, bir araya gelmek suretiyle amaçlarını gerçekleştirmektedirler. Bu durum örgütlerin önemini ortaya koymaktadır.

Endüstrileşme ve teknolojik gelişmelerin sonucunda toplumda bireylerarası ilişkiler değişime uğramakta ve birincil ilişkiler yerine ikincil ilişkilere bırakılmaktadır. Kongar, sosyal kurumlar bakımından da aynı tür bir dönüşümün söz konusu olduğunu, ailenin yerine getirdiği üretim, eğitim hastaların bakımı gibi işlevlerin fabrika, okul ve hastahane gibi bürokratik örgütlere kaydığını bunun bir takım sorunlara neden olduğunu belirtmektedir. O, ailenin işlevlerinin kurumlarda olduğu gibi bürokratik örgütlerce de hemen devralınmadığını bunun boşluklara neden olduğunu; ikinci olarak bürokratik örgütlerin hakimiyetinin sonucu olarak ailenin bazı toplumsal işlevlerini kaybetmesi ve bu işlevlerin bürokratik örgütlerce de yerine getirelemeyişini bu sorunların nedeni olarak görmektedir. İkinci tip sorunlara örnek olarak; yaşlıların manevi ihtiyaçlarının karşılanması, doğal afetlerde acil yardım, genç kuşak üzerinde toplumsal denetimi göstermektedir (Kongar, 1970, 58-59).

Bürokratik örgütler aileye maddi ve manevi yönden destek omaya çalışmakla birlikte her iki yönden de yeterince yardımcı olamadıkları görülmektedir. Gökçe ve bir grup arkadaşının yaptığı araştırmaya göre ailelerin maddi bakımdan yeterince desteklenmediklerini, özellikle sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanmak isteyen ailelerin bu hizmete ulaşması ve yararlanması bakımından

ciddi sorunların yaşandığını belirtmektedir (Gökçe vd., 1994, 167). Yeşil kartı olduğu halde hastahanelere alınmayan veya yeterince ilgilenilmeyen hasta sayısı tahmin edilenden daha fazladır. Aynı durum kreşler bakımından yaşanmaktadır.

Aile Danışma Merkezleri de kadınlara yönelik olarak hizmet sunmaktadır. Kadın Misafirhanelerinin karşı karşıya kaldığı temel sorunları Gökçe, bina ve çevre düzenlemesinin yetersizliği; görevlilerin hizmet içi eğitimlerinin yetersiz oluşu olarak görmektedir (Gökçe vd., 1994, 158). Ayrıca kadınların çoğu bu gibi yerlere gitmekten ya çekinmekte ya da böyle yerlerin varlığından dahi habersiz durumdadır. Yani bu alanda bürokratik örgüt akraba desteğinin yerini alamamıştır. Ancak akrabalarda günümüzde bu desteği vermemektedir. Dolayısıyla sığınacak yeri olmayan bir kadın için bir boşluk sözkonusu olmaktadır.

Bürokrasi, toplumu düzenleme amacını gütmektedir. Bulaç, modern toplumda bürokrasinin geleneksel toplumda dinin oynadığı rolü üstlendiğini, amacının, toplumu kaostan kurtarmak, sosyal ekonomik, kültürel ve ticaret hayatını düzene sokmak olduğunu belirtmektedir (Bulaç, 1992, 238). Ancak bu amacın tam olarak gerçekleştiği söylenemez. Nitekim, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu aileye yönelik hizmet sunmaktadır. Yaşlılarla ve kimsesiz çocuklarla ilgilenilmektedir. Ancak burada, bu insanların maddi ihtiyaçları bir ölçüde karşılanırsa da manevi yönden tatmin edilemeden yetiştirilmektedir. Çoğu çocuk anne sevgisi, anne şefkatinin ne olduğunu bilmeden büyümekte ve bu durum bir takım psikolojik bozukluklara neden olmaktadır.

Ayrıca bireyler bürokratik örgütlerdeki prosedür nedeniyle işlerini yürütmekte güçlük çekmekte ve bir aracı kullanmak zorunda kalmaktadır. Kır'ın halk deyişiyle bunun "torpil" olduğunu ve Harran'da görüşülenlerin % 51.8'inin işlerini bir aracı kullanarak yaptıklarını belirtmesi bu durumu doğrulamaktadır (Kır, 1993, 241).

Ailenin bir takım işlevlerinin kurumlara ve bürokratik örgütlere geçişi Bulaç'a göre, bireyin kişiliğinin parçalanmasına neden olmuştur. Çok sayıda ve birbirinden tamamen ayrılmış, herbiri bireyden farklı roller bekleyen, özerk ve nesnel kurumlar ve bürokratik örgütlerin denetimi sonucunda birey "elbise değiştirir gibi rol ve kimlik değiştirmek" zorunda kalmaktadır (Bulaç, 1992, 231-234). Böylece birey çok kişilikli biri durumuna gelmekte, evde, yolda, işyerinde, sinemada, tiyatrodada vb.'nde kendinden beklentileri yerine getirmek zorunda kalan insan, yabancılaşmaya itilmekte ve gerçek kişiliğini oluşturamamaktadır.

Aile bürokratik örgütler bakımından sorunları üç grupta toplayabiliriz. Birincisi, bürokratik örgütlerin ailenin bir takım işlevlerini devralması fakat, bu işlevleri tam olarak yerine getirememesinden; ikincisi, bürokratik örgütlerin ailenin işlevlerini üstlenmesinden sonra bazı işlevlerin ne aile ne de bürokratik örgütler tarafından üstlenilmeyişinden; üçüncüsü ise, bürokrasinin işleyişinden kaynaklanan sorunlardır.

3. Ailenin din kurumuyla ilişkisinden doğan sorunlar

Din, ilk insan olan Hz. Adem'le birlikte var olmuştur ve varlığını sürdürmektedir. İnsanlık tarihine baktığımızda dinsiz bir toplum görmek mümkün değildir. Bu nedenle din, son derece önemli sosyal bir kurumdur.

Din duygusu bireyde doğuştan vardır. Dini pratiklerin öğrenimi ise ailede başlar. Birey aile de yaparak, yaşayarak dini pratikleri öğrenir. Daha küçük yaşta itibaren çocuklara din eğitimi vermek gerekir. Selçuk, çocukların 3-4 yaşlarından itibaren Allah kavramıyla karşılaştıklarını, fakat bunun tamamen yaşa bağlı olmayıp olgunlaşmanın yanısıra çevrede yaşanan ve öğretilen dini pratiklerin etkide bulunduğunu belirterek, çocukta din duygusunun gelişmesinde rol oynayan faktörleri şöyle sıralamaktadır: Bunlar;

- a. Çocuğun doğal, fiziksel gelişimi.

b. Ailenin ve çevresindeki yetişkinlerin tutumu.

c. Dinsel konuların doğrudan öğretimidir (Selçuk, 1990, 70). Altıntaş ise ailenin ve kişisel düşüncenin yanısıra okulun din eğitiminde etkili olduğunu vurgulamaktadır (Altıntaş, 1981, 266). Din, eğitimi görevi sadece aileye ait değildir. Ancak, temel ailede atılmaktadır.

Çocuğa din eğitimi verebilmek onun gelişim aşamalarını bilmekle mümkündür. Bu açıdan yeterli bilgi düzeyinde olmayan aileler din eğitiminde hataya düşmekte ve bu durum çocukta bir takım sorunların oluşmasına neden olmaktadır.

a. Dinin mahiyeti ve işlevleri

Din, bireylerin kollektif faaliyetleri sonucunda oluşmaktadır. Sezen'e göre Arapça'da din; mükafat, hüküm, ceza, ibadet, itaat, hesap verme, mülk, adet, kanun, yol, hal, kaza, takva, mahiyet vb. anlamlara gelmektedir (Sezen, 1988, 7). Çam, dinin sosyolojik anlamda, kişinin kültürünün en önemli kısmı olduğunu teorik düzende dinin politikadan ayrı tutulmak istendiğini, ancak bir inanç sistemini ifade ettiğinden siyasi kültürün önemli bir unsuru olduğunu, belirtmektedir (Çam, 1994, 21). Baltacıoğlu, dini "... kutsal şeylere ait ve münakaşaları caiz olmayan inançları taşıyan ve bu inançlara bağlı olan ve değiştirilmesi caiz olmayan fiilleri yapan insanlardan meydana gelmiş manevi birlik" (Sezen, 1988, 13) olarak tanımlamaktadır .

Weber'de din üzerinde durmaktadır. Ancak, onun dine yaklaşımı din ile ekonomik olaylar arasındaki ilişkinin tahlilini yapmaya yöneliktir. O'na göre din ve özellikle protestanlık, kapitalizmi doğuran itici ve tek faktördür (Sezen, 1988, 90). Genel olarak din, mensuplarını dünyada ve ahirette mutluluğa ulaştıracak olan ilahi kurallar bütünüdür. Dinin emir ve yasakları sadece öteki dünyaya

yönelik olmayıp, bu dünyadaki ilişkileri de düzenlemektedir. Bu sebeple din ve aile ilişkisi önem kazanmaktadır.

Dinin başlıca dört işlevi olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar; toplumsal kontrolün sağlanması; toplumları birleştirip, bütünleştirmek; mensuplarını daha iyiye ve güzele ulaştırmak ve bireyleri sosyalleştirmektir. Dursun bunlara; zihniyet kazandırma, toplumu düzenleme, mevcut sosyal yapıyı koruma, meşrulaştırma ve kültürü genç kuşaklara aktararak sosyalleştirme işlevlerinede eklenmektedir (Dursun, 1992, 37-42).

Dinin önemli bir işlevi toplumsal kontrolün sağlanması olmakla birlikte, günümüzde bu kontrolün etkisi zayıflamakta, bu durum ahlaki çöküntüye neden olmaktadır. Çam, insanların fiziki güce tapması, maddi zevke önem vermesi, ailenin çözülme belirtileri göstermesi, siyasi-ekonomik grupların ve gençlerin çatışması, bulaşıcı tedavisiz hastalıkların yaygınlaşmasının temel nedeninin dini buhranlar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, bir toplumun ilerleme veya gerilemesinin dindeki ilerleme ve gerileme arasında bir bağlantı olduğunu, dinin yok olmasının toplumu çökerteceğini vurgulamaktadır (Çam, 1994, 21-22).

İkinci olarak; birleştirici ve bütünleştirici işlevi olan din, aynı zamanda insanlar arasında çatışma ve savaşlara neden olmaktadır. Farklı dinlere mensup toplumlar arasında anlaşmazlıklar görülmektedir. Bunun en belirgin örneğini Bosna-Hersek'teki durum göstermektedir. Toplumsal bunalmalar ve buhranların en önemli nedenlerinden biri de dinin işlevlerini yitirmesi sonucunda oluşan manevi boşluklardır.

Yeryüzündeki tüm dinlerin amacı, mensuplarını daha iyiye ve daha güzele ulaştırmaktır. Din sadece vicdanlarda değildir, sosyal hayatı da düzenlemektedir. Nitekim Bilhan, dini kuralların, emir ve yasakların belirgin bir insan tipini oluşturmayı amaçladığını, müslüman bir insanın inançlı, aklını kullanıp iyi ve kötüyü, doğru ve yanlış birbirinden ayırt edebileceğini ve böylece iyiye, doğruya

ve güzele yöneleceğini belirtmektedir (Bilhan, 1981, 95-96). Günümüzde ailelerin dine olan ilgi bağları ve dini uygulamaları azaldıkça sosyal hayatı düzenleme işlevi de kesintiye uğramaktadır.

Dinin diğer bir işlevi de bireyleri sosyalleştirmedir. Dünyaya gelen her çocuk belirgin kalıtsal özelliklere sahip olarak dünyaya gelir. Ancak, bir takım Şeyleri de yaparak, yaşayarak öğrenir. Doğan, İslam düşüncesine göre doğan her çocuğun İslami fitrat üzere doğduğunu, Hristiyanlıktaki "doğuştan günah" fikrinin İslam'da olmadığını, çocuğun doğuştan suuşsuz ve hür olduğunu, çocukluktan itibaren uēřitli faktörlerin etkisiyle düşünce yapısının olduğuunu, bunun sonucunda Yahudi, Hristiyan, mslmanlaşıp eğilimlerinin belirli olmaya başladığını belirtmektedir. Ayrıca insanın doğuştan getirdiği mizac ve karakter özelliklerinin önemli olmasına rağmen düşünce yapısının sosyal hayatta kazanıldığını, iyi ve kötü insan vasıflarının toplumla ilişkiler sonucunda kazanıldığını belirtmektedir (Doğan, 1981, 149). Din vicdanlara hapsedilmeye ualışıldığıkça sosyalleştirme işlevi de toplumları düzenleyici işlevi gibi bir kenara itilmektedir.

Bu gibi işlevleri bulunan din, bu işlevlerinin önemli bir kısmını ya tamamen ya da kısmen yitirmiştir. Bunun sonucunda oluşan manevi boşluk ise başka kurumlar tarafından doldurulamamaktadır. Bu durum aile auışından sorunlara neden olmaktadır.

b. Ailede din eğitimi sorunu

Din eğitimi, dini terbiye demektir. Ailede din eğitimi dediğimizde ise; bu eğitimin temelde aile de verildiği anlaşılmaktadır. Savi'nin de belirttiği dini terbiye diğer dersler gibi belirli saatlerde verilmez. Böyle bir uygulama can sıkıcı ve anlaşılmaz bir uygulamadan öteye gitmez. Ailede din eğitimi ancak yaşayan bir hayatla verilebilir (Savi, 1981, 254).

Din eğitimi ve öğretimi çocukluk döneminde verilmeye başlanmakta ve bu eğitim bireyin tüm hayatını etkilemektedir. Ay, ailenin psiko-sosyal ve pedagojik açıdan çocuğu etkilediğini ve çocuğun dini duygu ve düşüncesinin gelişmesinde bu aile eğitiminin son derece önemli olduğunu, çocuğun dini gelişmesinde en önemli faktör'ün uygun bir aile çevresi ve örnek bir anne-baba olduğunu belirtmektedir. Dini pratikler ailede uygulanıyorsa çocuğa verilecek olan din eğitimi daha sağlıklı ve etkili olacaktır. Ay, Bursa, Balıkesir, Erzurum ve Van'da 1000 İmam Hatip Lisesi öğrencisi üzerinde yapmış olduğu araştırma sonucunda, öğrencilerin annelerinde ibadetlerini daima yerine getirme oranının % 83.01, babalarında ise % 80.90 olarak tesbit etmiştir (Ay, 1994, 163-165). Bu durum ailelerin ibadetlerini yapmaları ile çocukları için tercih ettikleri eğitim arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Altıntaş'ta ailede din eğitiminin önemine değindikten sonra dini emirleri uygulayan bir ailede yetişen çocukta din kavramının daha erken oluştuğunu belirtmektedir (Altıntaş, 1981, 265). Günümüzde çoğu anne ve babanın dini pratikleri yeteri kadar uygulamadıkları görülmektedir.

Çocuğa din eğitimi okul öncesi dönemde verilmeye başlanmalıdır. Bu nedenle çocukların önemli bir kısmı ilk dini bilgileri ailelerinden almaktadırlar. Bu durumda özellikle anneye önemli görevler düşmektedir. Ancak birçok kadın bu konuda yeterli düzeyde bilgiye sahip değildir. Dinçer de aynı görüşü benimsemektedir. Nitekim kadınların önemli bir kısmının okuma-yazma bilmediğini, bu durumunda aile de din eğitimi bakımından sorunlara neden olduğunu ifade etmektedir (Dinçer, 1981, 277). Selçuk yaptığı araştırmalar sonucunda çocuğun ahlaki yapısı ile ailesinin sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi arasında ilişki olduğunu ve çocukların ahlaki bilgide anne ve babalarına benzediği sonucuna ulaşmıştır (Selçuk, 1990, 86). Anne ve baba ise günümüzde önemli ölçüde bilgi eksikliği içerisinde. Dolayısıyla bu bilgi eksikliği çocuğa da yansımaktadır.

Çocuğun dini duygusunun gelişmesinde bir diğer faktör ev eşyalarıdır. Ancak, evleriniz Batı tarzı döşenmeye başlanınca, din duygusu uyandıran bir çok eşya da bir kenara itilmiş ve bu da dini bilginin edinilmesinde gecikmelere neden olmuştur.

Ailelerin din eğitiminde hatalı davrandıkları bir diğer konu ise; bu inancı çocuklara korkutarak aşılama çalışmalarıdır. Altıntaş'ta aynı görüşte olup, bu durumun iki sakıncası olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi, Allah'ın bağışlayan, esirgeyen, seven yönünün gözardı edildiğini, gaddar, acımasız bir yaratıcı fikrinin oluştuğunu, ikincisi ise; "Allah baba" kavramının kullanılması ve bunun İslamiyette olmayıp, Hristiyanlıkta olan teslis inancını çocuklara aşılmasıdır (Altıntaş, 1981, 260). Çocuklara "Allah baba kızar." gibi sözler kullanmak onun, Allah'a olan sevgisinin yerini korkunun olmasına neden olur.

Dini günler, ramazany ayı, kandiller ve bayramlar, dini merasimler, namaz, oruç vb. ibadetler, çocukların dini bilgisinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak günümüzde bu günlerin ve ibadetlerin tam olaak değerlendirilemeyip yerine getirilmediği görülmektedir. Zekat ve kurban kesme belirli bir ekonomik gücü gerektirmekte ve halkın önemli bir kısmı ekonomik yetersizlik içerisinde bulunduğu için bu ibadetleri yerine getirememektedir. Nitekim, Kır'da, Harran'da aynı durumu tesbit etmiştir (Kır, 1993, 181). Oruç ve özellikle namaz ibadetleri de halkın çoğunluğu tarafından düzenli bir şekilde yerine getirilememektedir. Bayramlar ise ya et ya da şeker bayramı olarak nitelendirilip, manevi yön ihmal edilmekte veya bayram günleri tatil olarak değerlendirilip akraba ve komşu ziyaretleri yerine tatile gidilmektedir. Bu durum bireylerin kutsal değerlere verdikleri önemin azalmasına neden olmaktadır.

Konuya ailelerin sahip olduğu dini bilgilerin kaynağı açısından bakacak olursak sorunun büyüklüğü kendini daha iyi göstermektedir. Dilipak bu durumu "Bu din benim dinim değildir," diyerek eleştirmektedir. Ailelerin çoğunun dini

bilgileri geleneksel temele dayanmaktadır. Bazı dini kurallar temel kaynaklara inilerek öğrenilmek yerine, kulaktan dolma bilgilerle öğrenilmektedir Kır'ın Harran'daki araştırma sonuçlarına göre Hane halkı başkanlarının % 89.7'sinin dini bilgileri büyüklerinden öğrendiğini belirtmesi bu durumu doğrulamaktadır (Kır,1993, 180). Bu durum bazı dini kurallara ilgi duyulup, bazılarının ise ihmal edilmesine neden olmaktadır. Ramazan ayı, dini vecibelerin diğer aylara oranla daha çok yerine getirildiği bir ay olmakla birlikte bir çok aile kendisi oruç tutsa da okula giden çocuğun oruç tutmasına engel olmaktadır. Bu durum din eğitiminde hatalı bir yaklaşım olup, çocuğun din eğitiminde sorunlara neden olmaktadır.

Din eğitiminde bir diğer hatalı tutum ise bazı ailelerin çocuklarına dini bilgileri verirken zor kullanmaları olmaktadır. Bu durum çocukların dine karşı sempatiyelerinin antipatiye dönüşmesine neden olmaktadır. Selçuk, çocuklara 7-9 yaşında dini taklit ve tekrarla öğretmenin önemli olduğunu belirtmektedir (Selçuk, 1990, 102). Böylece zor kullanmaya gerek kalmadan çocuk kendi isteğiyle dini emir ve yasaklara uyacaktır.

Bir çok aile dinin geri kalmaya neden olduğunu ve müslümanların bir çok yenilgiye uğradıklarını savunarak dinden uzaklaşma yolunu seçmektedir. Ancak Shayegen, bir ülkenin geri kalmasının nedeni, ne din ne de radikal nedenler olarak görmeyip, sorumlu olanın "siyasi sistem ve kültürel tecrit" olduğunu belirtmektedir (Shayagen, 1991, 184). Müslümanların yenilgiye uğramalarının temel nedenini gerçek İslamı yozlaştırmaları olarak görmektedir (Shayagen, 1993, 60).

Yukarıda değinilen bilgiler ışığında ailelerin din eğitimi bakımından sorunlarını altı grupta toplayabiliriz. Bunlar, ailelerin dini bilgiler konusundaki yetersizliği; ana-babanın geleneksel bilgilere sahip oluşu; dini uygulamaları kendileri yapmayıp yapılmasını istemeleri; ev içi düzenlemede dini tablo, levha vb.'nin kullanılmayışı, çocukları korkutarak ve zor kullanarak dini bilgilerin kazandırılmaya çalışılması; dini günlerin yeterince değerlendirilmeyip ibadetlerin düzenli

bir şekilde yerine getirilmeyiştir. Ailelerin burada belirtilen ve bunun yanında başka bir çok sorunu bulunmaktadır. Günümüzde din eğitimi aileden uzaklaşmış ve aileden bağımsız kurumlar tarafından verilmektedir. Bu nedenle de aile ve din kurumu ilişkisi ön plana çıkmakta ve sorunlar yaşanmaktadır.

4. Aile - ekonomi ilişkisi ve geçim sorunu

Ailenin temel işlevi; biyolojik, sosyal ve duygusal olduğu kadar aynı zamanda ekonomiktir. Aile amaçlarını gerçekleştirebilmek için bir takım ekonomik kararlar alır ve bu kararlarını uygular. Kabasakal, ailenin ekonomik hayatta iki temel rolü olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi; aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla harcama yapar ve ürettiği mal ve hizmetlerin karşılığında gelir temin eder. İkinci olarak aile, hem bir üretim, hem de bir tüketim birimidir (Kabasakal, 1991, 383).

Toplumdaki değişmeler ailenin ekonomik yapısına da etki etmektedir. Sezal, sanayileşme ile toplumun ekonomik yapısının değiştiğini ve bunun aile kavramını da değiştirdiğini, artık ailenin ekonomik üretim birimi olmaktan çıktığını, bu işlevlerin ise, fabrika ve atelyelere geçtiğini ifade etmektedir (Sezal, 1992, 24). Nirun ise sanayileşmeye bir başka açıdan yaklaşmaktadır. O; sosyal mobilite, piyasa için seri üretim, para piyasası, artan işbölümü ve ihtisaslaşmanın büyük ailenin fonksiyonlarını üstlenmesi sonucunda, kadının iş hayatına geçişi, kadın-erkek eşitliğinin gündeme gelişi, özgürlük, insan hakları gibi düşüncelerin aileyi değiştirerek bir tüketim birimi durumuna getirdiğini vurgulamaktadır (Nirun, 1994, 21). Sanayileşme sonucunda gençlerin eğitime olan ilgisi de artmaktadır. Gittikçe uzayan eğitim süresi ise, gençlerin yetişkinlere olan bağımlılıklarını uzatmakta ve ek ekonomik yük getirmektedir.

Günümüzde hayat şartları gittikçe zorlaşmaktadır. Sürekli yükselen enflasyon yaşam şartlarını daha da zorlaştırmakta, fakir ve orta halli aileleri oldukça güç durumda bırakmaktadır. Ekonomik durumun yetersizliği bir çok sosyal ve

psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Bu durum aile üyelerini sapma davranışlarına itmektedir. Burada ailenin ekonomik kurumlarla olan ilişkisinden doğan temel sorunlar üzerinde durulacaktır.

a. Ekonomik yetersizlikten kaynaklanan sorunlar

Ekonomik yetersizlik, yaşam için yeterli bir gelir sağlayamamak ya da geliri akıllıca kullanmayıp, bireylerin fiziki, sosyal, ahlaki ve ruhsal ihtiyaçlarını tam olarak karşılayıcı hayat seviyesini sürdürememek demektir (Saran, 1990, 140). Kısaca, geçim sıkıntısının iki nedeni vardır; birincisi, yeterli bir gelire sahip olmama; ikincisi ise, mevcut geliri iyi bir şekilde değerlendirememektir.

Ekonomik yetersizlik sadece gelir eksikliği anlamına gelmez. Aynı zamanda yoksulun tutum ve davranışları da diğer insanlardan farklıdır. Yani ekonomik yetersizlik, ailenin sadece ekonomik hayatıyla ilgili olmayıp, sosyal ilişkilerini de etkilemektedir. Yörükoğlu, yoksul insanların eğitim, sağlık ve diğer imkanlardan daha az yararlandıklarını bu insanlar için fırsat eşitliğinden söz etmenin oldukça güç olduğunu ifade etmektedir (Yörükoğlu, 1992, 184).

İnsanların ekonomik ihtiyaçları sonsuzdur. Ailelerin gelirleri arttıkça, buna paralel olarak giderleri de artmaktadır. Ekonomik durumu kötü olanlar daha ziyade temel ihtiyaç maddelerini almayı tercih ederken, ekonomik durumu daha iyi olanlar lüks tüketime yönelerek, tüketimleri için gelirlerinin yetersiz kaldığını ve ekonomik yetersizlik içerisinde olduklarını vurgulamaktadırlar. Aktaş'a göre de, günümüzde ailelerin daha mutlu ve güvenli olmaları daha çok paraya ve eşyaya sahip olmakla sağlanacağına inandıklarını bunun sonucu olarak her gelir düzeyinde geçim sıkıntısının şikayet konusu olduğunu, bu eğilimin oluşmasında ise, reklamlar, pazarlamacılar, dergiler, süslü vitrinler, kredili ve taksitli alışverişin kişileri daha çok satın alıp tüketime özendirdiğini ifade etmektedir (Aktaş,

1992, 159). Aktaş, bu şikayetlerin asıl nedeninin geçim sıkıntısı çekmekten ziyade kanaatkar kişilikte olmayışın, daha çok istemenin sonucu olduğunu belirtmektedir (Aktaş, 1992, 141). Günümüzde kanaatkar insana rastlamak oldukça güçleşmiştir. İnsanlar çeşitli dış uyarıcıların da etkisiyle tüketime özendirilmektedir. Bu durum, aile üyelerini alabileceklerinden fazlasını istemeye itmekte ve sorunların çıkmasına neden olmaktadır.

Ekonomik yetersizlik karı-koca ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Yapılan araştırmalar ailedeki anlaşmazlık ve geçimsizliklerin önemli bir nedeninin ekonomik yetersizlik olduğunu göstermektedir. M.E.B. tarafından yaptırılan bir araştırmada öğrencilere ailedeki anlaşmazlıkların en önemli nedeninin ne olduğu sorulmuş ve % 42.3'ü bir sorunları olmadığını belirtirken, % 15.4'ü ilk sırada aile gelirinin yetersiz oluşu gösterilmektedir (D.P.T., 1989, 42). Kağıtçıbaşı da çocuğun değeri konusunda yapmış olduğu araştırmasında kadın ve erkeklerin en önemli sorun olarak ekonomik yetersizliği gösterdiklerini belirtmektedir (Kağıtçıbaşı, 1979, 101). Ekonomik yetersizlik aile içi ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Karı-koca, anne-baba-çocuk ilişkileri olumsuz yönde etkilenmektedir. Günümüzde maddiyata önem veren insanlar aileyi de maddi ihtiyaçların karşılanıp tatmin edildiği bir yer olarak görmekte, bu durum aile içi ilişkileri de ekonomik çıkar ilişkilerine dönüştürmektedir.

Türkiye'de bireylere yönelik olarak, memurlar için Emekli Sandığı, işçiler için Sosyal Sigortalar Kurumu ve serbest meslek sahipleri için BAĞ-KUR sosyal güvenlik hizmeti vermektedir. Ancak, emekliye ayrılan memur, işçi, serbest meslek sahibi oldukça düşük maaş almaktadır. Bu insanlar gerçekten ekonomik sıkıntı yaşamaktadırlar. Yaşlanma ve işten ayrılmış olmanın getirdiği sorunlar aşılmadan bir de ekonomik sorunlar gündeme gelmekte ve hayatı daha da zorlaştırmaktadır.

Ekonomik yetersizliğin yol açtığı diğer bir sorunda çocukların eğitim kurumlarına devamı açısından görülmektedir. Ailenin ekonomik durumu yetersizse çocuk eğitimini ya yarıda bırakmakta ya da hem çalışıp hem de okumaktadır. İkinci durum çocuğun okuldaki başarısını olumsuz yönde etkilemektedir (Doğan, 1993, 27). Ailelerin ekonomik durumu çocuğun meslek seçimini de etkilemektedir. Çalışma hayatına atılmayıp okula devam eden genci bir tercih daha beklemektedir. "Hangi üniversite ve hangi bölümü tercih edecektir?" Ekonomik durumu yeterli olanlar büyük şehirlerdeki üniversiteleri tercih ederken, bu imkandan yoksun olan bireyler kendi buldukları yere yakın veya daha küçük şehirlerdeki üniversiteleri tercih etmek zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca kendilerine bir an önce iş imkanı tanınacak bölümleri tercih etmek de ekonomik durumları yetersiz olan ailelerin çocuklarında görülen bir eğilimdir. Genç kişiliğine uygun olmasa da bu sebeplerden dolayı istemediği bölümleri seçmek durumunda kalmaktadır.

Ailenin ekonomik durumuna paralel olarak çocuğa sunduğu imkanlar çocuğun zeka gelişimini hızlandırmakta veya yavaşlatmaktadır. Dodson, yapılan araştırmalara göre bireylerin zekalarının % 50'sinin 4 yaşına kadar geliştiğini, dolayısıyla ilkokula başlayan yoksul-ortahalli-zengin aile çocuklarının zekaları arasında önemli farklar olduğunu ve ekonomik durumu kötü olan aile çocuklarının zeka düzeyinin de daha düşük olduğunu belirtmektedir (Dodson, 1976, 156). Ekonomik yetersizlik ailelerin en temel ekonomik sorunudur. Bu konuya çözüm bulunamadığı takdirde insanlar arasında çözümü imkansız anlaşmazlıklar ve çatışmalar doğacaktır.

b. Tasarruf ve tüketim

Tasarruf, ekonomik gelirin hepsinin kullanılmayıp bir kısmının ayrılmasıdır. Aydoğan, tüketimi ihtiyaçların karşılanması amacıyla gelirlerin harcanıp kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Tüketici ise, mal ve hizmeti fayda sağlamak amacıyla kullanan kişidir (Aydoğan, 1991, 91). Tüketim insan için son

derece önemlidir. İnsan diğer canlılar içerisinde tüketimi bilinçli olarak gerçekleştirilen bir varlıktır. Batı'da Sanayi İnkılabıyla birlikte seri üretim sonucunda üretim önemli ölçüde artmıştır. Bu üretilen malların tüketimi için insanlara tüketim hissi aşılandı. Ardından reklamlar sayesinde yeni üretilen eşyanın mutlaka edinilmesi gerektiği süsü verildi. Günümüzde ekonomik durumu kötü olanlar dahi bu tüketim çılgınlığı içerisinde boğulmaktadır (Güner, 1994, 20). Nitekim gazetelerde borç yüzünden intihar eden kişilerin haberleri sık sık yayınlanmakta, "Borç İntihara Sürükledi." (Zaman, 4 Temmuz, 1995, 16) gibi haberler gündemi meşgul etmektedir.

Tüketimin temel birimi ailedir. Aydoğan, üretilen mal ve hizmetlerin % 80'nini ailelerin, % 20'sini ise okul, hastane, ordu gibi diğer grupların tükettiğini belirtmektedir (Aydoğan, 1991, 96). Toplumsal değişmeler sonucu ailenin tüketim alışkanlıkları da değişmiştir. Günümüzde ailelerin tükettiği bir çok mal aile dışında üretilmektedir. Bu durum aileyi daha bağımlı bir tüketici konumuna getirmiştir. Aileler üretici firmaların denetimine girmiştir. Bunun sonucunda aileler üretim konusunda daha da bilgisiz bir konuma getirilmiştir.

Türkiye'de insanların tüketim eğilimleri değişmektedir. Bunun sonucu olarak insanlar temel ihtiyaçları satın almanın yanısıra, eğlence ve gezilere zaman ayırmakta, lüks ve gösterme tüketim yarışına girmektedir. Artık her evde bir zamanlar lüks olarak düşünülen renkli televizyon, buzdolabı, çamaşır makinası, bulaşık makinası bulunmaktadır. Tüketim yarışı komşular arasında rekabete neden olmakta, bu yarışta ekonomik yetersizlik içerisinde olan ve kaybeden başarısız ailelerde aile içi anlaşmazlıklar olmaktadır. Çoğu aile üyesi üretmeden tüketmektedir.

Taksitli ve kredili satışlar ailelerin tüketim eğilimlerini artırmaktadır. Köse, bu tüketim eğilimi doyumluğa ulaştıktan sonra tasarruf eğiliminin görüldüğünü belirtmektedir (Köse, 1991, 370). Fakat insanlardaki bu eğilim doyumluğa

ulaşmamaktadır. Günümüzde aileler bir takım tüketim mallarını sağladıkları faydadan değil de, sırf prestij kazanmak amacıyla satın almaktadır. Gökçe ve arkadaşları prestijin tüketim yarışında fayda kadar önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır (Gökçe vd., 1994, 11).

Aile çocuğun sosyalleştiği ilk kurumdur. Tüketim bilinci de çocuğa ilk olarak ailede kazandırılmaktadır. Tokgöz, sosyal statüsü yüksek olan ailelerde annelerin tüketim konusunda çocuklarını daha çok etkilerken, alt tabakadaki annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinin daha az olduğunu ifade etmektedir (Tokgöz, 1982, 132). Aydoğan, kentte ortalama gelirin kırsal oranla daha fazla olduğunu; kentte tüketim eğiliminin % 86.22, tasarruf eğiliminin ise % 13.78 olmasına karşılık, kırsal kesiminde % 67.14 tüketim ve % 32.86 tasarruf eğilimi olduğunu belirtmektedir (Aydoğan, 1991, 99). Köse de, ülke gelirinin % 59'unun, tüketimin % 65.07'sinin, tasarrufun ise % 37'sinin kentlere ait olduğunu; kırsal nüfusun gelir ve tüketim bakımından Türkiye ortalamasının altında olmasına rağmen, tasarruf açısından Türkiye ortalamasının iki katına yaklaştığını belirtirken, Erel Türkiye'de, ailelerin gelirlerinin % 88.63'ünün yiyecek için harcadığını vurguladıktan sonra, halkın tüketim eğiliminin çok fazla olduğunu ve % 68.62'sinin hiç tasarruf yapmadığı üzerinde durmaktadır (Erel vd., 1994, 249-250). Kırsal kesimin tasarruf eğiliminin fazla oluşunun bir nedeni gösterme ve lüks tüketime kentlere oranla daha az yönelmeleridir. Diğer bir nedeni ise; kırsal kesimde ailelerin sadece tüketici olmayıp, üretici olmalarından kaynaklanmaktadır.

İnsanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için tüketim kaçınılmazdır. Ancak tüketim ihtiyaç ölçüsünde olmalıdır (Güner, 1994, 20). Bunu sağlamada kadınlara çok önemli görevler düşmektedir. Bu nedenle de reklamcılar temelde kadını hedef almaktadır. Aktaş, insanların kullandığı markalarla tanındığını, ihtiyaçlarını ise kendilerinin belirlemeyip üretici firmalar, reklamlar, gazete ve dergilerin kadınlara ayrılan yerlerinde yayımlanan yazıların modern insanın

neleri tüketeyeceğini empoze ettiğini belirterek bu durumu eleştirmektedir. Aktaş, günümüzde Fromm'un deyimiyle "tüketmek için tüketen insan"ların sayısının hızla arttığını vurgulamaktadır (Aktaş, 1992, 161-162). Işık'ta kadının bir tüketim aracı olarak görülmesinin kadını aşağılayıcı bir durum olduğunu ifade etmektedir (Işık, 1988, 125). Bu tüketim yarışı insanları, daha fazla tüketmeye itmektedir. Lüks tüketim zamanla temel ihtiyaç halini almakta ve aileler yoksulluk, parasızlık ve geçim sıkıntısı çekmektedirler. Bu tüketim yarışı, tüketimin korunmasını gündeme getirmektedir. Üretilen mal ve hizmetler sınırlı, insanların ihtiyaçları ise sınırsızdır. Bu durum tüketicinin korunmasının önemini daha da artırmaktadır. Aydoğan, tüketicinin korunmasını; tüketicilerin güçlerini arttırmaya yönelik bir sosyal hareket" olarak tanımlamakta, tüketimin iki temel biriminden biri olan ailelerin korunması gerektiğini savunmaktadır (Aydoğan, 1991, 97). Çünkü fiyat dalgalanmalarından ve diğer ekonomik olumsuzluklardan etkilenecek olan tüketici grup, aileler olmaktadır. Günümüzde ekonomik şartlar ağırlaşmakta ve buna paralel olarak tüketicinin korunması da söz konusu olmaktadır. Ancak, bu alanda pek de başarılı olunduğu söylenemez.

Tüketici olan aileler tüketicinin korunması konusunda oldukça bilgisizdir. Bu nedenle de ailelerin korunması gerekmektedir. Bunun temel nedenlerini Aydoğan şöyle sıralamaktadır; herşeyden önce piyasaya sunulan malın kalitesi ilk etapta anlaşılmaz, ikinci olarak reklam vb. aracılığıyla mallar gerçekte olduklarından farklı bir şekilde sunulmaktadır. Üçüncüsü ise serbest rekabet kâr güdüsünü ön plana çıkarmaktadır. Temel gıda maddeleri dahi kasıtlı olarak veya ihmal sonucunda insan sağlığına zararlı olarak üretilmekte ve bu sorumsuz davranışın bir an önce önlenmesi gerekmektedir (Aydoğan, 1991, 98). Bu belirtilenler gibi birçok etken karşısında zayıf ve aciz durumda kalan ailelerin bilinçlendirilmesi ve korunması gerekmektedir. Bu ihtiyacı karşılamak ve tüketici bilincini oluşturmak için çeşitli basın-yayın organları da

hizmet sunmaktadır. Ancak bu imkanlardan oldukça sınırlı sayıda insan yararlanmaktadır. Bugün birçok aile tüketim bilincine sahip olmadan tüketmektedir. Bütün bu etkenler ailede çeşitli sorunlara neden olmaktadır.

c. Geçim sıkıntısının çocuk sahibi olma bakımından yol açtığı sorunlar

Geçmişte ekonomik bir unsur olarak görülen çocuk günümüzde tam tersi bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Tarım ekonomisinin egemen olduğu toplumlarda çocuklar, tarım ve hayvancılıkla uğraşmak suretiyle aileye ekonomik katkı sağlamaktaydı. Dolayısıyla çok çocuk sahibi olmak aynı zamanda bir zenginlik sembolüydü. Özellikle erkek çocuğa son derece önem verilmekteydi. Oysa günümüzde bu durumda önemli bir değişiklik olmuştur. Sanayi toplumunda çocuk, hayata üretici olarak katılamamakta ve tüketici olmaktadır. Çocuğun eğitim süresi uzamış ve erişkinlere olan sosyo-ekonomik bağımlılığı artmıştır.

Gittikçe zorlaşan hayat şartları nedeniyle aileler daha az çocuk sahibi olmak istemektedir. Bu durumun oluşmasında nüfus planması ve aile planlaması politikalarının etkisi olmakla birlikte daha ziyade ekonomiktir. Özellikle kentlerde bir ve iki çocuklu ailelerin oranı artarken üç ve daha fazla çocuklu ailelerin oranı azalmaktadır. Çağatay'da aynı durumu tesbit etmekte, ikiden fazla çocuğa sahip olan ailelerin oranının gerilemekte olduğunu ifade etmektedir (Çağatay, 1965, 208; Çağatay, 1971, 112). Çocuk sayısının azaltılması konusundaki yaklaşımları iki grupta toplayabiliriz. Birincisi olumsuz yaklaşımlardır. Yörükoğluna göre; çok çocuk "aile için birçok yönden yıkımdır." Çok çocuğun aileyi yoksullaştırdığını, çocukların hastalıklara karşı dirençsiz olduklarını ve ortalama zekalarında daha düşük olduğunu belirtmektedir (Yörükoğlu, 1992, 263). Dodson'da ekonomik durumu iyi olan ailelerin çocuklarının daha hızlı bir zeka gelişimi gösterdiğini ve bunun temel nedeninin ise çocuklarına zeka geliştirici oyuncakları almaları olduğunu ifade etmektedir (Dodson, 1976, 31). İkinci

grupta ise; çocuk sayısının fazla olmasına olumlu açıdan yaklaşanlar yer almaktadır. Nitekim Akdeniz, nüfus artışına olumlu açıdan yaklaşmakta ve Türklerin Batıda varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan iki güç kaynağından birinin büyük nüfus olduğunu savunmaktadır (Akdeniz, 1988, 250). Eröz de ailelerin ekonomik sıkıntılarının nedenini çok çocuğa sahip olmak olarak değil de, imkanları yeterince değerlendirememek, çalışmamak olarak görmektedir. Nitekim köyde oturmasına rağmen tarımsal ve hayvansal işlerle uğraşmayan köylüler bulunduğunu ve asıl ekonomik yetersizliğe bunların sahip olduğunu belirtmektedir. Eröz, çocuk sayısının azaltılması görüşünü "sakat görüş" olarak nitelendirmektedir (Eröz, 1977, 44). Çok çocuğun aile açısından önemli olan işlevlerinden bir tanesi de boşanma oranlarına olan etkisidir. Çok çocuklu olanlarda boşanma oranları daha azdır. Çocuk sayısı artıkça boşanma oranı düşmektedir. D.İ.E. verilerine göre; 1992 yılında gerçekleşen boşanmaların % 42.6'sı çocuksuz, % 28.1'i bir çocuklu, % 18.1'i iki çocuklu, % 9.0'ı üç çocuklu ve % 7.2'si de dört ve daha fazla çocuklu ailelerde görülmektedir (D.İ.E., 1994, 5).

Ailelerin gelir düzeyleri çocuklarıyla olan ilişkileri de etkilemektedir. Fakat bu durum aile ve çocuk arasında çıkan sorunların temel nedeni olmamakla birlikte etkisi sözkonusu olmaktadır. Çakmaklı, zengin-yoksul her gelir düzeyinden "sorunlu çocuk" olabileceğini, zengin ailelerin çocukları otomobil markasını sorun ederken, yoksul aile çocuklarının ise farklı konuları sorun edebileceğini belirtmektedir (Çakmaklı, 1992b, 26-27). Dolayısıyla her gelir düzeyinde aile içi ilişkilerde sorun yaşanmaktadır. Ancak sorunlar gelir düzeyine göre değişmektedir. Yoksul ailelerde çocuk sayısı arttıkça ekonomik sorunlar daha ön plana çıkmaktadır. Ekonomik sorunlar da sosyal, kültürel, psikolojik vb. sorunlara neden olmaktadır. Aileler ekonomik sıkıntıya girmemek için daha az çocuk sahibi olmayı tercih etmektedirler.

d. İşsizlik sorunu

Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından biri de istihdam ve buna bağlı olarak işsizliktir. Ancak işsizlik sadece ekonomik değil, sosyal yansımaları da olan sosyal bir sorundur.

Bir çok kişi çalışmak istediği halde iş bulamamaktadır. Erdoğan, işsizliği kişinin mensubu olduğu ailenin ve toplumun varlığını, huzur ve mutluluğunu tehdit eden sosyal bir sorun olarak görmektedir. İşsizlik, evlenmeyi geciktiren veya engelleyen, boşanmaya, intihara, hırsızlığa, silahlı soyguna, alkolizme, cinayete, kişilik ve sosyal sistemde çözümlere neden olan faktörlerin başında gelmektedir (Erdoğan, 1985, 162). Yörükoğlu da çocukları ve gençleri suçta iten faktörlerin başında işsizliği görmektedir (Yörükoğlu, 1992, 212). Başoğlu ise işsizliğin yol açtığı sorunlara farklı açıdan yaklaşmakta ve işsizliği çalışanlara yönelik sosyal ve ekonomik bir baskı aracı olarak görmektedir. Çünkü işsizlerin ekonomik ve sosyal yükünü çalışanların çektiğini, Türkiye'de her bir kişinin 3.77 kişiye bakmakla yükümlü olduğu üzerinde durmaktadır (Başoğlu, 1990, 419). İşsizlik, aileyi ekonomik yönden çöküntüye uğratmaktadır. Ayrıca işsizleri çalışanlara bağımlı kıldığından sosyal sorunlara da neden olmaktadır. Erel'in de çalışan her 100 kişinin 1988 yılında 197 kişiye baktığını, bu sayının 1991 yılında 207 kişiye yükseldiğini belirtmesi (Erel vd., 1994, 237) hem bağımlı nüfusun sayısının yükseldiğini, hem her çalışanın işinin tehlikede olduğunu hem de işsizlerin sayısının her geçen gün arttığını doğrulamaktadır.

Köse, 1991 Nisan ayında Türkiye'de işsizlik oranının % 7.1 olduğunu belirtirken (Köse, 1991, 380), Erel ve arkadaşları 1991 Ekim ayında bu oranın % 7.8 olduğunu ifade etmektedir. Kadınlarda işsizlik oranının % 7.1 erkeklerde ise % 8.8 olduğunu, dolayısıyla erkekler için işsizliğin daha önemli bir sorun olduğu üzerinde durmaktadır (Erel vd., 1994, 236). Pur ise, 1989 D.İ.E. Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre Türkiye'de kadın işsizlerin oranının

erkeklerden daha fazla olduğunu vurgulamaktadır. 12 yaşın üzerindeki kadınların % 8.8'i, erkeklerin ise % 8.4'ü işsizdir. Kadın iş gücünün işsizlik oranının yüksek olmasının başlıca iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, eğitimsizlik, ikincisi ise kadın olmalarıdır. Kadının aile sorumlulukları nedeniyle iş hayatına yeterince uyum sağlayamayacağını düşünen iş verenler kadın eleman çalıştırmak istememektedir (Pur, 1991, 49-50). Erel'in araştırmasının sonuçlarına göre kadınlar da işsizlik oranının azaldığını söyleyebiliriz. Bu durum kadınların önemli bir kesiminin bağımlı nüfus statüsünde olduğunu ve dolayısıyla eşlerine ve babalarına bağımlı olduklarını göstermektedir.

Bugün Türkiye'de sadece açık işsizlik değil, aynı zamanda gizli işsizlikte yaşanmaktadır. Bu durum ülke ekonomisine önemli zararlar vermektedir.

Türkiye'de işsizlik sadece düşük eğitim seviyesinde olanlar için sözkonusu değildir. Bu durum üniversite mezunu, master yapmış kişiler içinde geçerlidir. Ekin, aydın işsizliği konusunda şunları söylemektedir; özellikle gelişmekte olan ülkeler için "beyin ihracı" son derece önemli bir sorundur. Bir yandan ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için yeterli derecede vasıflı iş gücü karşılanamazken, öte yandan ihtiyaç duyulmayan vasıf ve mesleklerde bir çok eleman yetiştirilmektedir. Bu iyi düzenlenmeyen bir insan gücü yetiştirme siyasetinin sonucunda bir yandan vasıflı iş gücüne ihtiyaç duyulurken, öte yandan önemli oranda "aydın işsizliği" denebilecek olan üniversite mezunlarının işsizliği gündeme gelmektedir (Ekin, 1991, 140-141). Aileler kıt kanaat okutup, yetiştirdiği çocukları tam çalışıp aileye katkıda bulunacak derken aydın yine işsiz kalmaktadır. Aile psikolojik olarak da çöküntüye düşmektedir. Eğer sözkonusu kişi evli ise sorun daha da önemli olmaktadır.

Ekonomi gelişip teknoloji ilerledikçe el işçiliği yerini makinelere bırakmıştır. Bu durum insanlara yeni iş imkanları tanırken aynı zamanda da işsiz bırakmakta, kırdan kente göçe neden olmaktadır. Kırdan kente veya küçük

kentlerden büyük kentlere veya yurt dışına iş bulmak amacıyla yönelen göçler beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Bir sosyal ortamdan farklı bir sosyal ortama geçiş aileleri zor durumda bırakmaktadır. Çakmaklı, tüm dünyadaki ailelerin temel sorunlarından biri olarak "kültür değişikliği"ni görmektedir. Hızlı nüfus artışına paralel olarak tarım alanlarının nüfusa yeterli gelmediğini, bunun göçe neden olduğunu, insanların yeni iş alanları açmak suretiyle sosyal hayatlarının da zorlaşp karmaşıklaştığını ve bunun ruhsal sorunlara neden olduğunu ifade etmektedir (Çakmaklı, 1992a, 17). Çakmaklı, göçün temel sebebini tarım alanlarının yetersiz oluşu olarak görürken, Tümertekin, kırsal bu itici özelliğinin yanı sıra şehrin çekici yönlerinin de göçe tesir ettiği üzerinde durmaktadır. O, sanayi faaliyetleri ve tesislerinin özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde bulunduğunu ifade etmektedir (Tümertekin, 1968, 55-56). Yoğun bir nüfus, iş bulmak ve çalışmak amacıyla bu yerlere göç etmektedir. Ancak, her göç eden kişi de istediği işte çalışmamaktadır. Alkan, belirli iş imkanları hazırlanmadan kente göçen iş göçünün, kendi işini kurmak zorunda kaldığını, bunun da "marjinal sektör" denilen bir iş kolunu ortaya çıkardığını belirtmektedir (Alkan, 1990, 205).

İşsizlik, sadece Türkiye'de değil birçok ülkede ekonomik sorunların başında gelmektedir. Bu durumdan sadece işsiz olan kişi değil, onun ailesi ve yakınları da etkilenmekte ve mağdur olmaktadır. Bu nedenle de işsizlik, ailede ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlara neden olan bir gerçekliktir.

5. Kadının çalışmasının doğurduğu sorunlar

Kadın, tarih boyunca çalışmış, hiç bir zaman atıl kalmamıştır. Geleneksel toplumlarda kadın, erkek ile birlikte tarım sektöründe çalışıp aile bütçesine katkıda bulunmuştur. Kırsal kente göç ve çarpık şehirleşme nedeniyle geniş aile çözülmeye başlamıştır. Nüfusun % 50'sini oluşturan kadın önemli oranda

kentte atıl kalmıştır. Zamanla geçim sıkıntısı nedeniyle kadın, ev dışında çalışma hayatına itilmiştir. Fakat bu durumun doğuracağı sonuçlar önceden tesbit edilmemiş, gerekli önlemler alınmamış ve kadının ev dışında çalışması sonucu yeni duruma uyamama, çalışan insanların sorunlarının yanısıra "çalışan kadının sorunları"nı gündeme getirmiştir. Birçok sosyal bilimci aynı görüşü palaşmaktadır (Mert, 1990, 392; DPT, 1989, 18; Koşar, 1989, 34; Kūlahçı, 1990, 237). Gūnūmūzde kadın, hem geleneksel hem de yeni bir takım rolleri birlikte ūstlenmekte ve birçok sorun yaşamaktadır. Çağatay ise, modern çağda kadının bir takım işlevleri diğerk sosyal mūesseselere bırakmakla işinin hafiflemiş görünmesine rağmen, ev dışında çalışmasının aslında onu ikiye parçalayıp erkeklerle rekabet içerisine sūrūklediğini vurgulamaktadır (Çağatay, 1965, 224-225). Pur'da çalışan kadının bölünmüşlüğünü řu sözleriyle dile getirmektedir: "Kadın, çocuğu, eři, evi ve işi arasında hiç durmadan uğraş veren ve hepsine de yetişmeye çalışan adeta dört vardiyalı bir işçi"dir. Kadın, başta geçim sıkıntısı yani erkeğin gelirinin aileye geçimini sağlamada yetersiz oluşu, çalışma koşullarının kadın için eskiye oranla daha iyileştirilmesi vb. sebeplerle çalışma hayatına atılmaktadır. Çalışan kadın bir ikilemle karşı karşıyadır. Bir yandan geçim sıkıntısı nedeniyle çalışmak zorundadır ve ekonomik bağımsızlığını kazanmaktadır. Öte yandan küçük çocuğunun her an yanında olamamakta, ev işlerini tek başına yüklenmek zorunda kalmaktadır (Pur, 1990, 435-436). Ev işi sorunu bir ölçüde halledilse de ileride daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, çocuğun bakımı sorunu devam etmektedir ve çalışan kadının en önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir.

Kadımlar çalışma hayatına erkeklere oranla daha az katılmaktadır. Çalışan kadın memur oranına baktığımız zaman durum kendini daha net bir şekilde göstermektedir. Güreli, 1993 yılında çalışan tüm memurların % 30.4'ünü kadınların oluşturduğunu, bir kadın mesleği olarak düşünūlen öğretmenlikte dahi okul öncesi eğitim hariç, erkek öğretmen sayısının bayan öğretmenden daha fazla

olduğunu, savaçların ise sadece % 3.4'ünün kadın olduğunu ifade etmektedir (Gürel, 1993, a, 15). Erkal 1990 yılında Türkiye'de kadınların % 60.8'inin çalıştığını ifade etmektedir (Erkal, 1987, 87). Kadınların büyük çoğunluğu tarım işçiliği yapmaktadır. Özellikle kırsal yörede kadınların yapabileceği başka bir iş kolu zaten mevcut değildir. Bu oranın yüksek oluşu da buradan kaynaklanmaktadır. Sanayi ve hizmet sektöründe çalışan kadın sayısı oldukça düşüktür. Gürel, 12 yaşın üzerinde 18 milyon kadın bulunduğunu, bunun ise 7.7 milyonunun çalıştığını, bunların ise sadece 1.5 milyonunun sanayi ve hizmet sektöründe çalıştığını belirtmektedir. Sektörlere göre bu oran tarımda % 74, endüstride % 7 ve hizmet sektöründe % 12'dir. 1990 yılında kadınların % 68'i ücretsiz aile işçisi durumundadır (Gürel, 1993, b, 15). Pur ise; sektörler göre çalışan kadın oranlarını şöyle sıralamakta; tarım sektöründe % 53.5, sanayi sektöründe % 14 ve hizmet sektöründe ise % 30 dolaylarında kadının çalışma hayatına atıldığını ifade etmektedir (Pur, 1991, 37). Özellikle sanayi sektöründe çalışan kadın oranı oldukça düşüktür.

Günümüzde kadın, çalışma hayatına geçmişe oranla daha aktif olarak katılmaktadır. Erkal, bu duruma neden olan faktörlerin başında şunları görmekte; emek arzındaki yetersizlik, eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğinin sağlanması, part time iş imkanlarının doğması, kadının toplumdaki yerinin değişmesi, mesleki mobilite imkanlarının sağlanması ve son olarak toplumların değer yargılarında meydana gelen değişmelerin kadının çalışma hayatına atılmasını sağladığını ifade etmektedir (Erkal, 1987, 87-88). Bütün bu nedenlerin sonucu olarak gittikçe daha fazla kadın çalışma hayatına atılmakta ve aynı zamanda birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Çalışan kadın oranına paralel olarak ailede de sorunlar da çoğalmaktadır. Çalışan kadının en önemli sorunu çocukların bakımındır. Burada önce bu konu olmak üzere çalışan kadının sorunları ayrıntılarıyla incelenecektir.

a. Kreşler ve çocuğun bakımı sorunu

Günümüzde evli kadınlar ev kadınlığının yanı sıra çalışma hayatına atılınca onu bekleyen ilk ve en önemli sorunlardan biri çocuğun bakımı olmaktadır. Çetinkaya, modern kadının sabahın erken vakti işe gidip, akşam karanlığında döndüğünü, ev işleriyle uğraşıp çocuğuna yeterli vakit ayıramadığını, bunun sonucu olarak da çocukların, kreşlere veya ana okullarına bırakıldığını ve burada aile kültürüne uygun olarak yetişmediğinden uyum sorunu yaşandığını belirtmektedir (Çetinkaya, 1989, 19). Ayrıca tek tip birey yetiştirilmeye doğru bir eğilim kendini göstermektedir.

Çalışan kadın, birçok yükü sırtında taşımaktadır. Richter, kadının annelik, ev kadınlığı, öğretim ve iş yükünün altında ezildiğini, çalışan kadınların çocuklarına bakmak amacıyla belirli bir süre iş hayatından uzak kaldığını, fakat yeniden işe başladığında aradaki boşluğu doldurmasının oldukça güç olduğunu ve sorunlarla karşılaştığını ifade etmektedir (Richter, 1985, 84). Çalışan kadının en önemli sorumlunun çocuk bakımı ve kreşler olduğu üzerinde bir çok sosyal bilimci durmaktadır. Çocuk anneden çok bakıcının, anneanne veya babaannenin çocuğu olmakta ve bu durum sağlıklı aile ilişkilerinin ve çocuğun gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Aydın ve Tuncer anne eksikliğinin veya anne ile bozuk ilişkilerin psikolojik bozuklukların yanı sıra, bedensel geriliklere de neden olduğunu ifade etmektedir. Diğer sosyal bilimcilerden farklı olarak annenin çalışmasının buna neden olmadığını, annenin yerine geçen bakıcının niteliği ne olursa olsun, annenin sıcak ilgisinin çocuğun gelişimi için yeterli olduğunu, dolayısıyla annenin çalışmasının çocuğun gelişiminde olumsuz bir etken olmadığını vurgulamaktadır (Aydın, Tuncer; 1990, 96-100). Anne çalışmadığı durumlarda da çoğu zaman çocuğuyla yeterince ilgilenmemektedir. Çocuğun psikolojik gelişimi için onunla belirli bir saat ilgilenilmesi yeterli olmaktadır. Ancak bunun sağlanmasında oldukça güç olmaktadır. Çünkü yorgun argın eve gelen kadın çocuklarına

yeterli zaman ayırmada güçlük çekmektedir. Yörükoğlu, annenin 0-2 yaş grubundaki çocuğuyla hiç olmazsa günde 2 saat ilgilenmesi gerektiğini ifade etmektedir (Yörükoğlu, 1992, 152).

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Türkiye'de çalışan kadınların en önemli sorunlarından biri çocuk bakımındır. Kreşler hem nitelik hem de nicelik bakımından yetersizdir ve fiyatları yüksektir. Bu durum çocukları eğitimsiz bakıcılara terketmeye neden olmaktadır. Kadın çocuğuna yeterince zaman ayıramadığı için kendisini huzursuz ve suçlu hissetmektedir. Bu durum kadının işteki başarısını düşürmektedir. Ayrıca anne yoksunluğu çocukta olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Annenin çocuğuna bakabilmesi için 6 ay doğum sonrası izin hakkı bulunmaktadır. Ancak çoğu kadın zaten ekonomik yetersizlikler nedeniyle çalışmaktadır. Dolayısıyla ücretsiz izin alamamaktadır. Ayrıca bu süre içerisinde işteki gelişmelere ayak uyduramamakta, terfisi gecikmekte vb. sorunlarla karşılaşmaktadır. Çoğu işyerinde kreş, yuva vb. imkanlar mevcut değildir. Bu durum kadını bir çıkmaza sokmakta ve ikilem içerisine itmektedir.

b. Kadının çalışma hayatında karşılaştığı sorunlar

Kadının ev dışında çalışma hayatına katılması ona bu alanda bir takım sorunlar doğurmaktadır. Kadınlara kanunlarla bir takım haklar tanınsa da Çetinkaya'nın da belirttiği gibi; bu kağıt üzerinde kalmakta ve pratiğe aktarılmamaktadır. Kadın, kullanılan bol ve ucuz işgücünü ifade etmekte, cinsel sömürü aracı olarak görülmektedir (Çetinkaya, 1989, 19). Türk kadınlarının karşılaştığı eşitsizlikler kanuni olmayıp; "yapısal eşitsizliklerden" kaynaklanmaktadır (Abadan-Unat, 1979, 34).

Kadının çalışma hayatında karşılaştığı sorunlar altı grupta toplayabiliriz. Birincisi iş kollarında cinsiyet ayrımı yapılmaktadır. Şenyapılı, kadınlara daha az uzmanlık isteyen işlerin verildiğini belirterek bu durumu eleştirmektedir (Şenyapılı, 1979, 288). Budak ve arkadaşları kadınların kariyer yapmaya imkan

olmayan işlerde çalışmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir (Budak, Doğan, Parlak, 1991, 85). Bazı iş kolları kadınlar için tamamen kapalıdır. İlgi ve yetenekleri erkekle aynı veya daha iyi olmasına rağmen birçok yerde kadın yerine erkek eleman tercih edilmektedir. Bu kadınlar açısından olumsuz bir gelişmedir. Pur, işten çıkarılma durumlarında da cinsiyet ayrımı görüldüğü, eğer bir şirket ekonomik sıkıntı içerisine girmişse önce kadın elamanlarının işten çıkarılmasını istediğini ifade etmektedir (Pur, 1991, 49-50). Bu durum kadınların işsizlik oranlarını artırmaktadır.

Bingöllü'de diğer sosyal bilimcilerle aynı görüşte olup, aynı sınıfa mensup kadın ve erkek elemanlar arasında maaş, iş imkanları ve çalışma koşulları açısından belirgin farklar olduğunu vurgulamaktadır (Bingöllü, 1979, 383). Bu durum sadece Türkiye için değil başka birçok ülke için de geçerlidir. Yörükoğlu aynı durumun ABD'de de görüldüğünü belirtmektedir (Yörükoğlu, 1992, 60).

İkinci olarak hizmet içi eğitim konusunda da kadın-erkek ayrımı yapılmaktadır. Kadınların daha sık iş değiştirip, daha erken emekliye ayrılması bu duruma etki eden temel faktör olmaktadır (Kazgan, 1979, 173).

Üçüncüsü kadının çalışması sonucu kazandığı parayı nasıl harcıyacağı konusunda yeterince özgür olmayışıdır. Hüda, müslüman kadının malları üzerinde tam yetki sahibi olduğunu, zengin olsun veya olmasın çocuklarının masraflarına katılma zorunda olmadığını belirtmektedir (Hüda, 1992, 66). Günümüzde kadın eğer evli ise eşi, değilse babası-annesi tarafından ekonomik baskı altında tutulmaktadır. Kazandığı parayı istediği şekilde kullanma hakkına sahip değildir. Bu da bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Kazgan, 1979, 164). Bu da kadınların çalışma hayatında karşılaştığı bir başka sorundur.

Dördüncüsü çalışan kadınların erkeklerle olan yarışının yanısıra bir de kadınlar arasında yarış görülmektedir. Burada, bazı kadınların yetenek ve ilgilerinin yerine cinselliği devreye soktuklarını ve bunun eşitsizliklere neden olduklarını belirtmektedir. Güzel cazibesini kullanan kadının başta yetenek ve

çalışkanlığına bakılmadan ön plana çıktığını ifade etmektedir. Bu durum son derece önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeklerle yarışmak zorunda kalan kadın aynı zamanda cazibesini kullanan kadınlarla da çalışmak zorunda kalmaktadır.

Kadının çalışma hayatında karşılaştığı diğer bir sorun da ibadetini yerine getirme açısından görülmektedir. Çalışan kadın bu açıdan bir çok sıkıntı yaşamaktadır. Çoğu kuruluşta mescit bulunmamaktadır. Kılık-kıyafet yönetmeliği çalışan kadını belirgin kalıplara sokmaktadır. Ayrıca bu yönetmeliğin bazı hükümleri sert bir şekilde uygulanırken, bazıları gözardı edilmektedir. Bu durumda sorunlara neden olmaktadır.

Altıncı sorun ise; çalışan kadınlara verilen izin olmaktadır. DPT uzmanları doğum öncesi ve sonrası üçer haftalık maaşlı ve 6 aya kadar maaşsız izin verildiğini ve bunun yetersiz olduğunu özellikle özlük haklarını koruyacak şekilde maaşsız izinli süresinin uzatılmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır (DPT, 1985, 102).

Nitekim BMT'nin dünya kadınları kitabında kadının çalışma hayatına ilişkin saptamalar yapmıştır. Bunlar şöyledir:

- Dünyanın hemen her yerinde erkeklere ödenen ücret kadınlara ödenenden daha fazladır.
- Mesleklerde kadınların aleyhine cinsiyet ayrımı yapılmaktadır.
- Kadınlar iş alanında meydana gelen değişmelerden en son yararlanmakta, buna rağmen iş alanındaki kısıntılardan önce onlar zarar görmektedir (Gürel, 1993, b, 15). Günümüzde kadın gittikçe nesneleşmekte ve kadın olmaya yeterince zaman bulamamaktadır. Kadınların bu vb. sorunlarının bir an önce çözümlenmesi gerekmektedir.

c. Çalışan kadının ev işleri ve eşiyle ilişkilerindeki sorunları

Çalışma hayatına atılan kadının ev işlerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Kazgan, kadınların ev dışında çalışması durumunda dahi yoksul ailelerde çalışmadıkları zaman yaptıkları bütün ev işlerini yaptıklarını, orta halli ve zengin ailelerde ise bunun daha az olmakla birlikte yine de birçok işi yaptıklarını ifade etmektedir (Kazgan, 1979, 168). Şenyapılı, bu durumun kadını sömürmekten öteye geçmediğini ve tükettiğini vurgulamaktadır (Şenyapılı, 1979, 289). Ayrıca kadın oldukça zor olan ev işlerini yapmasına rağmen, bu işlerin maddi geliri olmadığı için gözardı edilmekte ve milli gelire katkı olarak değerlendirilmemektedir.

Bir erkeğin günlük ev işlerini yapması, çocuğa bakması, yemek hazırlayıp alış-veriş yapması Türk toplumu da dahil olmak üzere, bazı toplumlarda yadırganmaktadır. Bu işleri yapan erkekler kınanmaktadır. Hayatın herşeyiyle palaşılması gerektiğine inanan toplumlarda ise erkeklerin bu işleri yapması uygarca bir davranış sayılmaktadır.

Ev işlerini kolaylaştırıcı araç ve gereçler alımında kolaylıklar sağlanmasına rağmen yine de imkanlar, yetersiz kalmakta, her aile bu araç ve gereçleri satın alamamaktadır. Bu durum kadının iktisadi önemini azaltmaktadır. Bu nedenle de sorun devam etmektedir.

Kadının ev işlerinin yanısıra çalışma hayatına katılmasından dolayı eşiyle de bir takım sorunları olmaktadır. Ailede erkek evin reisidir, anlayışı; kadın-erkek eşitliği konusunda tartışmalara neden olmaktadır. Banguoğlu, sözkonusu olanın eşitlik olmayıp, tamamlayıcılık olduğunu ifade etmektedir (Banguoğlu, 1990, 357). Aile toplumun temelidir ve kadınlar erkeğin yerine getirmesi gereken görevler yaratılıştan ayrılmıştır. Kağıtçıbaşı, Türkiye çapında aile içerisinde erkekle aynı statüde olan kadın oranlarını şöyle sıralamaktadır. Bunlar; kırsal yörelerde % 5, kentte işçiler arasında % 17; üniversite mezunu; meslek

sahibi kadınlar arasında bu oran % 53'e çıkmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1990, 29).

Özellikle kırsal kesimde kadının statüsü oldukça düşüktür.

Kadının çalışmasına erkeğin bakış açısı son derece önemlidir. Eğer erkek kadının yükünü hafifletici yönde yardımcı bulunursa sorun kalmaz. Ancak eşinin mevcut sorunlarına sorun katıyorsa o zaman aile parçalanma durumuna dahi gelebilir. Aile bir bütündür, aile üyeleri birbirine oldukça bağlıdır. Özellikle karı-koca arasındaki ilişkinin samimiyet derecesi son derece önemlidir. Çalışan kadın ev işleri bakımından sıkıntı yaşamaktadır. Kocası kendisine yardımcı olmadığı durumlarda sorunlar daha da büyümektedir.

6. Kitle iletişim araçlarının aileye etkisi ve doğurduğu sorunlar

İnsanlar tarihin ilk dönemlerinden itibaren birbiriyle iletişim kurmuşlardır. Ancak kullandıkları iletişim araçları toplumdaki gelişmelere paralel olarak değişmiştir. İnsanlar aralarındaki iletişimi yüzyüze sürdürürken, toplumlar karmaşıklıktıkça yüzyüze iletişim yetersiz kalmış ve haberleşme araçları geliştirilmiştir.

Haberleşme araçları özellikle 20. yy.'da büyük gelişmeler göstermiştir. Aytaç, kitle iletişim araçlarını tarihsel gelişme sürecine göre "yazılı ve basılı araçlar, sinema, radyo ve televizyon ..." olarak sıralamaktadır (Aytaç, 1991, 90). Kitle iletişim araçları veya medya insanlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Ahmed, medyayı bir ülkenin cephaneliğindeki en önemli "silah" olarak görmekte, bu görüşü Ulmann'ın şu sözleriyle desteklemektedir; "Medya, insanı bir dakikada yüceltip tepeye oturtur ama, sırf bir dakika sonra tepataklık etmenin zevki için ..." (Ahmed, 1995, 259). DPT uzmanları, kitle iletişim araçlarının aile üzerindeki etkilerini aile içi ilişkiler sistemi içerisinde yer alan tutumlar, sosyal değerler ve inanç sistemleri üzerindeki etki olarak ele almaktadır (DPT, 1989, 71). Kitle iletişim araçlarının önemli bir kısmı toplumdaki değerleri

adeta inkar edip değiştirilmesi gerektiğine inanan kişiler tarafından kullanılmaktadır. Özellikle medyada kadın, reklam aracı haline gelmiştir. Aile üyelerini gözetmek amaç olmaktan çıkmıştır. Türkiye'de ailede kadın üzerine yoğunlaşan yayınlar batıdan daha çarpık bir şekilde işlemektedir. Türkiye'de, günün herhangi bir saati pornografik yayınlarla karşılaşmak gayet doğalmış gibi görülmektedir. Bütün bu yayın organlarının kötüye kullanımı aileyi tahrip etmekte, genç kız ve kadınları hedef almaktadır. Akdeniz, kitle iletişim araçlarının kirliliği yaydığını ve evlere kadar bulaştığını belirterek bu durumu eleştirmektedir (Akdeniz, 1988, 75).

Türk ailesi kitle iletişim araçlarının bu çıkışlarına farklı şekillerde tepki göstermektedir. Bu tepkiler kabul etme, karşı çıkma, direnme, dikkate almama, değiştirme gibi şekillerde kendini göstermektedir (Avcı, 1991, 133). Genelde pasif direniş şeklinde tepkiler ön plana çıkmaktadır. Kitle iletişim araçları insanların tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bunu bilen siyasetçiler ve reklam şirketleri bu güçten yararlanmakta ve ailelerin dikkatlerini kendi üzerine çekmeye çalışmaktadırlar (Nirun, 1994, 277). Medyayı izleme insanlar için bir alışkanlık haline almıştır (Tokgöz vd., 1994, 287). Özellikle televizyon ve radyo buna örnek olarak gösterilebilir. Bunlar izlenilmesi veya dinlenilmese dahi açık kalmakta ve birey bilinçsiz olarak bu programlardan etkilenmektedir.

Ahmed, medyanın; toplumun çekirdeği olan aileyi; boşanma, ana-babaya karşı gelme, yaşlıların ev dışına atılması, ailenin daimi bir surette mekan değiştirmesi, alkolizm gibi aileyi zayıflatıp olumsuz etkilerde bulunduğu üzerinde durmaktadır (Ahmed, 1995, 293-294). Medya tehlikeli bir araçtır. Çünkü sinsidir, ürkünmeden göz alıcılığıyla insanı kendine çekmekte, kişiye pek bir yarar sağlamayıp, sadece boş zamanı değil, boş olmayan zamanları da harcatıp olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Burada yazılı basın, televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçlarının olumsuz etkileri üzerinde durulacaktır.

a. Yazılı basının aile açısından doğurduğu sorunlar

Dünyada haberleşme tekniklerindeki önemli yeniliklerden bir tanesi de matbaanın geliştirilmiş olmasıdır. Matbaa Türkiye'ye 1727 yılında İbrahim Müteferrika ve Agah Efendi'nin çalışmaları sonucunda girmiştir. Böylece elde yazarak çoğaltma, yerini kitlevi üretime ve dolayısıyla daha çok kişiye hitap etmeye ve daha çok kişiyi etkisi altına almaya yol açmıştır.

Yazılı basın içerisinde temel olarak, gazete, kitap ve dergileri sayabiliriz. Aytaç, yazılı basın içerisinde en fazla gazete, sonra kitap ve daha sonra da dergilerin en çok okunduğunu, dergi ve kitapların pahalı oluşu ve belli bir eğitim seviyesini gerektirmesinin bunda etkili olduğunu belirtmektedir (Aytaç, 1991, 92-93). Ancak, gazeteleri de birçok kişi okumak için almamaktadır. Birçok kişi otomobil, televizyon, ev, yemek takımı, tencere takımı vb. almak için gazete almaktadır. Böylece gazeteler, habercilik işlevlerini bir kenara bırakmış ve insanların evlerini donatan mağazalar durumundadır. Gazetelerin birçoğu promasyon gazeteleri durumuna gelerek gerçek işlevlerinden sapmıştır. Yeterli bilinç düzeyine sahip olmayan aileler, reklamların da etkisiyle bir veya daha fazla gazeteyi verdiği hediyeden dolayı almakta, bu hem aile bütçesini, hem de hiç okunmadan veya göz gezdirilerek okunan gazete kullanılmış kağıt olmakta ve ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir.

Diğer bir konu da birçok gazetenin, kadının cinselliğini ön plana çıkaran fotoğraflar, fotoroman vb.'ni yayınlar aileleri olumsuz yönde etkilerken, kadını da aşağılamaktadır. Bu durum gençlerin ahlakını bozucu, karı-koca ilişkisini zedeleyici bir etkiye sahiptir. Avcı, bu durumun erkek bakış açısına öncelik verildiğini, aileye bakış açısının gözardı edildiğini, kadın ve çocukların ise, birer "promasyon aracı" olarak görüldüklerini belirtmektedir. Kadınlara yönelik bölümlerin kadınları hafiflediğini; okuma-yazması az, sinema ve sahne sanatçılarının özel hayatlarına ilgi duyan, giyim ve makyaja aşırı ilgili, falına bakmadan güne

başlamayan, çocuk yetiştirip, yemek yapmasını bilmeyen, tatminsiz, bir kitle olarak gördüğünü belirterek bu durumu eleştirmektedir (Avcı, 1991, 134-135).

Gazete, dergi ve kitap okuma durumu yerleşim yerine göre değişmektedir. Kır, Harran'da memur ve öğretmenler hariç dergi okuyan olmadığını, kitap okumanın da yaygın olmadığını, daha ziyade televizyonun önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir (Kır, 1993, 217). Haftalık dergilerde erkek egemenliği kendini devam ettirmektedir. Birçok derginin kapak konularında "cinsel takıntılar" ön planda olmakta ve aile bireylerinin önemli bir kesimini ilgilendirmeyen saplantılı yayınlar aileyi olumsuz yönde etkilemektedir (Avcı, 1991, 136).

Işık, magazin, gazete ve dergilerin Türk toplumunda yaptığı tahribatı "atom bombası yapmazdı ..." diyerek bu durumu eleştirmektedir. Bu yayınlar toplumsal ve ahlaki alanda çöküntüye neden olmaktadır (Işık, 1988, 55). Burada sorun matbaadan, gazete, dergi ve kitap gibi kitle iletişim araçlarından değil, bunların kullanım amacından kaynaklanmaktadır. Kadın, yazılı basında adeta bir meta halini almakta, gençlerin kafalarını yıkamada kullanılmaktadır. Amaçları, bilgi vermek değil, tiraj artırmaktır. Bu amaca ulaşmak için her aleti kullanılmaktadır. Bu durum aile de baba-çocuk, anne-çocuk, karı-koca ilişkilerini olumsuz yönde etkilemekte ve aile üyelerini kötü alışkanlıklara itmektir.

b. Televizyon programlarının aileyi etkilemesinden doğan sorunlar

Televizyon, kitle iletişim araçları içerisinde en etkili olanıdır. Bunun nedeni hem göze hem de kulağa hitap etmesidir. Artan kanal sayısı, her kesimden insanın ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik yayınlar hazırlaması bakımından birçok kesimin dikkatini üzerine çekmektedir.

Televizyon, bireylerin eğlence, dinlenme, eğitim, haber alma gibi ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Bu olumlu işlevlerinin yanı sıra, şiddet, seks, saldırganlık ve suç filmlerinin izlenmesi kişileri sosyal sapma davranışlarına itmektir.

Aşırı izleme boş zamanların yanlış değerlendirilmesine, kitap okumaya ayrılan zamanın azalmasına neden olmakta, çocukların uyku düzenlerini bozmakta, aile içi ilişkileri zayıflatmaktadır. Akşam biraraya gelen aile üyeleri ancak televizyon izlemekte, iletişim kurulamamaktadır. Bu durum televizyonun başlıca olumsuz yönlerini ifade etmektedir. Bir çok kişi programları seçmeden, açık olan kanalda ne varsa onu izlemektedir.

Televizyonun yol açtığı en önemli sorun çocuklar açısından olmaktadır. Özellikle reklamlar ve şiddet, çocukları olumsuz yönde etkilemektedir. Tokgöz bütün çocukların televizyon da reklamı yapılan ürünleri ya kendilerinin aldıklarını veya ana-babalarına aldıklarını ifade etmektedir (Tokgöz, 1982, 79). Annelerin % 95'i çocuklarına televizyonda reklamı yapılan ürünleri satın almaktadır (Yörükoğlu, 1992, 98). Televizyon çocukların hayal gücünü daraltmakta ve taklitçiliğe neden olmaktadır. Televizyonda günde birkaç defa, yılda birkaç yüz defa uyuşturucu ve alkol kullanılmakta, çocukları adeta alkolik olmaya özendirici bir rol oynamaktadır (Altıntaş, 1981, 261). Türk toplumunun kültürel ve toplumsal özelliklerine ters uygulamalar Türklere aitmiş gibi gösterilmekte ve bu durum sorunlara neden olmaktadır.

Televizyonda çocuklara yönelik olarak hazırlanan yerli ve yabancı yayınlar, çocukların duygu, düşünce ve davranışlarını geliştirmede yetersiz kalmakta, Türklere milli ve manevi değerlerine ters düşmektedir. Muhsin'de aynı görüşte olup, ayrıca, bu filmlerde mutlu, zengin azınlığın çocuklarına yer verildiğini, köy ve gecekondu çocukları ile çalışan çocukların sorunlarının ekrana yansıtılmadığını belirterek, televizyon yayınlarını eleştirmektedir (Muhsin, 1991, 146). Böylece çocuklar ve gençler batılı hayat tarzına göre yetişmekte, kendi değerlerine yabancı bir nesil oluşmaktadır. Temelde çocuklar açısından olmak üzere bir diğer sorun, saldırganlık ve şiddet filmlerinin etkileri olmaktadır. Uzun bir süre bu filmleri izleyen çocuğun bundan etkilenmemesi oldukça güçtür.

Yörükoğlu, elde edilen bulgular ışığında televizyon izlemenin çocuklarda saldırganlığı artırıcı etkisi olduğunu, çocuğun gerçek ve filmin ne olduğunu ayırt edemediğini bunun sonucunda saldırgan davranışlarda bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca çocuklar bu filmlerden farklı şekillerde etkilenmektedir. Korkak bir çocuk bu sahneleri izlediğinde korkusu ve çekingenliği ortadan kalkacağı yerde artabilmektedir. Yaramaz, ve hırçın bir çocuk ise; bu hareketleri kendi arkadaşları üzerinde deneyebilmektedir (Yörükoğlu, 1992, 98-100). Buradan çocuklardaki saldırganlık ve şiddet eğilimlerinin tek sorumlusunun televizyon filmleri olduğu sonucuna gitmek hatalı olur. Ancak, televizyon yayınları çocuklardaki, gençlerdeki ve yetişkinlerdeki şiddet eğilimlerini artırıcı bir rol oynamaktadır. Aktaş'a göre bir çocuğun haftada 25 saat televizyon izlediğini düşünürsek, 18 yaşına gelinceye kadar 15 bin saat, yani 3 yılı televizyon izlemekle geçmektedir. Bu üç yıl içerisinde "950 bin reklam, haftada 144 cinayet, 153 cinayet girişimi, 52 haklı nedenlere dayandığı varsayılan cinayet girişimi ve 2 toplu katliam" olmaktadır. Bu sayı 18 yaşına gelene dek 15 bini bulmaktadır (Aktaş, 1992, 146). Çocuklar böylece bu gibi filleri olağan görüp öyle davranmaktadır. Bu durum olumsuz ilişkilerin geliştirilmesine ve hem aileden hemde toplulardan uzaklaştırılmasına neden olmaktadır.

Televizyon programlarının olumsuzluğu sadece şiddet ve saldırganlığa aşılacak değildir. Aynı zamanda sıradan, basit, kültürel ve ediyıcı yönlü bulunmayan programlar hazırlandığı için kişileri uyuşukluğa, tembelliğe ve işin kolayına teşvik edici programlardır. Bu durum insanların zamanlarını tamamen boşa harcamasına ve gerçeklerden uzaklaşıp herşeyi toz pembe görmesine neden olmaktadır. Kır'ın Harran'da yapmış olduğu araştırmaya göre; görüşülenlerin % 62.6'sı televizyon programlarından memnun değildir. Bunun nedenleri ise; toplumun dini inançlarına, kültürel değerlerine ters düşen, ahlaki bozucu, asosyal davranışlara itici, şiddet, saldırganlık, suç ve seks konularına ağırlık

verilmesidir (Kır, 1993, 207-208). Ahmed ise; "TV, bir iblise dönüşmüştür" sözleriyle televizyonun olumsuz yönlerini vurgulamaktadır (Ahmed, 1995, 275).

Özellikle yabancı diziler aracılığıyla kültür emperyalizmi yapılmaktadır. Türk aile yapısı, ahlak anlayışı ile bağdaşmayan bu diziler özellikle kadınları etkisi altına almakta ve istediği gibi yönlendirilmektedir. Muhsin ve Akdeniz'de bu görüştedirler (Muhsin, 1991, 146; Akdeniz; 1988, 104).

Ayrıca televizyonda aileye yönelik eğitici ve öğretici programlar hem nitelik hem de nicelik bakımından yetersizdir. Programlar sadece yetersiz olmakla kalmayıp, bazı programlar kişileri sıkıcı, uzaklaştırıcı, toplumdaki soyutlaştırıcı bir etkiye sahiptir. Çoğu program gerçeklerden uzaktır. Televizyon programları sadece gerçek hayatı yansıtmamakla kalmamaktadır. Aynı zamanda mutlu azınlığı, yoksul ve cahil halk kesimine özendirici, imrendirici ve kıskandırıcı bir şekilde sunmaktadır. Aynı hayat seviyesine ulaşmak isteyenler ise bir çok sorunla karşılaşmaktadır. Televizyon yıldızı olmak için evden kaçan genç kız ya da erkek batağın içine saplanmakta ve kolay kolay çıkamamaktadır. Bu durum hem kendisi hem de ailesi için bir yıkım olmaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; televizyon günümüzün en etkili teknolojik araçlarından bir tanesidir. Televizyon aleti olumsuz bir etkiye sahip değildir, aksine topluma bir çok fayda sunmayı amaçlamaktadır. Ancak televizyonun kullanım amacı ve kullanılış şekli aileler açısından sorunlara neden olmaktadır. Yabancı ve bazı yerli diziler, filmler, toplumları tüketim toplumu haline getiren reklamlar, şiddet ve saldırganlık eğilimleri boş hayallere yönelen bazı magazin ve eğlence programları, bir daha geri gelmeyecek olan vaktin boşa ve yanlış amaçlar uğrunda kullanılmasına neden olmaktadır. Ayrıca toplumdaki sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik sorunların hiç biri televizyonla birlikte ortaya çıkmamıştır. Ancak televizyon bu sorunların yaygınlaşmasında ve etkinlik sahasının genişlemesinde kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır.

c) Sinemanın aileyi etkilemesinden doğan sorunlar

XX. yy.'ın başlangıcında yayılmaya başlayan sinema, kısa sürede Türkiye'de de etkisini sürdürmeye başlamıştır (Doğan, 1981, 153). Bugün bir sinemanın izleyiciye ulaşmasının üç temel yolu bulunmaktadır. Bunlar; televizyon, video ve sinema salonlarıdır. Sinema salonları, daha ziyade Batılı filmleri göstermek amacıyla kurulmuştur. Böylece seyirci Batı da izlenme rekorları kıran filmleri çok kısa bir süre sonra izleyebilmektedir. Yabancı filmlerle Batı kültürü benimsetilmeye çalışılmaktadır (Erdoğan, 1991, 137). Böylece halk, farkında olmadan Batı kültürünü benimsemekte ve uygulamaktadır.

Yine sinemada televizyondan farklı olarak denetleme imkanlarının daha sınırlı olması sebebiyle şiddet ve seks filmleri daha çok yayınlanmaktadır. Sinemaya gidenler ise daha ziyade gençler ve çocuklar olmaktadır. Bu durum gelecek nesli, kendi elimizle kültürel erozyona maruz bırakmak demektir.

Bu, sinemayı basın gibi kâr amacı güden bir işletme olarak düşünen yönetmenlerin etkisi sonucunda olmaktadır. Işık, bazı yönetmenlerin para kazanmak amacıyla halkın zaaflarından faydalanarak, sanatsal hiç bir değeri olmayan, daha çok seyirci toplayıcı nitelikte basit ve iğrenç çekimler ağırlık verdiklerini belirtmektedir. Yine arabesk sinemaları da aile de ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Işık, bu filmlerin izleyiciyi melenkoliye ittiğini ve tamamen ticari amaçlı olmaktadır (Işık, 1988, 62).

Sinemaya gitme oranı gittikçe azalmaktadır. Bu durum sinema sayısının da azalmasına neden olmaktadır. Sinema yerini video ve televizyona bırakmaktadır. Video da aileyi olumsuz yönde etkilemektedir. Video, sinemada olduğu gibi bir sınırlama getirilememekte, bu da başta aile olmak üzere toplumda manevi çöküntüye neden olmaktadır.

Aile, okul ve çevre kişiliğin oluşmasında etkili faktörlerdir. Bunların yanı sıra medya, kişilerin davranışlarına etki etmektedir. Aile ve okulun vermek istedikleriyle çevrenin verdikleri çatışmaktadır. Medyanın Türk kültürüne ters düşen

yayınları yabancılaşmaya neden olmaktadır. Bunun sonucunda intihar, uyuşturucu kullanımı ve amaçsızlık kendini göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası'nın 41. maddesi devlet aileyi korur denmesine rağmen, günümüzde başta özel televizyonlar olmak üzere, TRT televizyonu, sinema, gazete, dergi ve kitaplar aileyi olumsuz yönde etkilemekte, Türk aile yapısını zedelemektedir. Kitle iletişim araçlarının amacı; halka bilgi sunmak, eğitmek ve haberleşmeyi sağlamaktır. Ancak, bu olumlu işlevlerinin yanı sıra yukarıda belirttiğimiz birçok olumsuz işlevleride bulunmaktadır. Bunlar bir an önce çözüm bekleyen sorunlar içerisinde yer almaktadır.

7. Ailenin sağlık kurumuyla olan ilişkisinden doğan sorunlar

Sağlık, ferdin "... beden, zihin, ruh ve sosyal yönden tam bir iyilik durumunda olmasıdır." (Baysal, 1993, 97). Sağlık, hem ruhsal, hem de fiziksel iyiliği birlikte içermektedir. Ruh sağlığı yerinde olan bireyler sağlıklı aileleri oluşturmaktadır. Sağlıklı ailelerde sağlıklı toplumların oluşturucularıdır.

Tıp alanındaki gelişmeler ölümleri azaltıp, ortalama insan ömrünü uzatmıştır. Bunun sonucunda bir nüfus patlaması olmuş ve dünya nüfusu milyonlara ulaşmıştır. Buna paralel olarak sağlık hizmetleri aileleri aşıp sağlık kurumlarına ve dolayısıyla doktorlara ve hastahanelere kaymıştır. Bu durum sağlık kaynaklı bir çok sosyal soruna neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan nüfusun önemli bir kısmına sağlık hizmetleri ulaşamamakta, gecikmekte veya yetersiz kalmaktadır. Akan ve Ozan 1989 yılı istatistiklerine göre İstanbul ve Ankara'da 700 kişiye, doğu illerinde 2500 kişiye, Bitlis, Muş ve Hakkari bölgesinde ise 5224 kişiye bir doktor düştüğünü, teknolojik araçların sayısının ise bundan daha az olduğunu ve bu durumun sağlık sorunlarına neden olduğunu belirtmektedir (Akan, Ozan, 1991, 153).

Geçmişte aile, insan sağlığının korunmasında etkili bir kurumdur. Yılmaz günümüzde fertlerin beden ve ruh sağlıklarının doktor ve sağlık kurumlarına geçtiğini, ailelerin bu konuda bilgi ve bilinç eksikliği içerisinde olduklarını ifade etmektedir (Yılmaz, 1989, 7). Çünkü sağlık kurumlarının müdahalesine kadar geçen süre içerisinde ilk müdahale aile de yapılmaktadır. Oysa aileler sağlık konusunda yeterli bilgi ve bilince sahip değildir. Bu durum sağlık açısından sorunlara neden olurken; aileyi de olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye'de ailelerin en temel sağlık sorunu beslenme yetersizliğidir. Burada başta bu konu olmak üzere, ailelerin sağlık sorunları üzerinde durulacaktır.

a. Beslenme sorunları ve ana-çocuk sağlığı

Beslenme, büyüme ve gelişmeyi, dolayısıyla insan sağlığını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca beynin gelişmesi ve çalışmasına da etki etmektedir. Beslenme bozuklukları iki şekilde kendini göstermektedir. Birincisi yetersiz ve dengesiz beslenme, ikincisi ise aşırı beslenme ve bundan kaynaklanan sorunlardır. Beslenme şekline göre sorunlar da değişmektedir.

Beslenme bozukluğu, bir çok enfeksiyon hastalıklarına neden olmaktadır. Beslenme bozukluklarından tüm insanlar etkilenmekle birlikte daha çok gelişme çağındaki çocukların etkilendikleri görülmektedir. Boy kısalığı, zayıflık veya aşırı şişmanlık gibi bedensel bozukluklar; zekanın tam olarak gelişmeyişi, toplumdaki uzaklaşma, yabancılaşma ve yalnızlık, eğitim alanında başarısızlık gibi mental gelişmede bozukluklar; enfeksiyon hastalıklarına açık oluş, kemik gelişmesinde bozukluklar; yüksek tansiyon, kalp ve damar hastalıkları vb. birçok hastalıklara açık olmaktadır. Beslenme bozuklukları 0-5 yaş grubuyla kadınlarda daha çok görülmektedir (Akan, Ozan, 1991, 165-167). Yörükoğlu'nun belirttiğine göre; Dünya Sağlık Örgütü'nün istatistiklerine göre, dünyada bulunan 120 milyon çocuğun on milyonu ağır, seksen milyonu da orta derecede bes-

lenme bozukluğu içerisinde (Yörükoğlu, 1992, 74). Çakmaklı, konuya farklı açıdan yaklaşmakta ve beslenme bozukluklarının arkasında ruhsal sorunların yattığı üzerinde durmaktadır (Çakmaklı, 1992b, 28). Ruhsal bozukluklar kişinin beslenmesine tesir etmektedir. Eğer bireyin ruhsal yapısı yerinde ise bu konuda bir sorun yaşanmamaktadır.

Bugün gelişmekte olan ülkelerde yetersiz ve dengesiz beslenme görülürken, gelişmiş Batı ülkelerinde de aşırı beslenme sorunlarına neden olmaktadır. Aşırı şişmanlık bunlar arasındadır. Bu kişilerde toplum tarafından kabul edilmekte ve toplumsal sorunlar yaşanmaktadır. Baysal, yetersiz beslenmenin neden olduğu sorunları şöyle sıralamaktadır. Çalışma isteğinin azalması sonucunda verimsizlik, tembellik, işe ve okula devamsızlık; dikkatte azalma, öğrenmede güçlük ve iş kazalarının artışı; hastalığa karşı dirençte azalma ve hastalıkların uzun sürmesi; ilaçların tedavide yetersiz kalışı; büyüme ve gelişmede gerilemedir (Baysal, 1993, 98-99). Bütün bu sorunların çözümü dengeli ve yeterli beslenme ile sağlanabilir.

Sağlık açısından ana-çocuk sağlığı da önemli bir yere sahiptir. Kadın özellikle gebelik döneminde, vücuttaki fizyolojik değişimler nedeniyle daha duyarlı olmaktadır. Annenin bu dönemde sağlıklı oluşu, bebeğinde sağlıklı olmasını sağlamaktadır. Annenin, bu konudaki bilgisi ise son derece yetersizdir. Annelerin yaklaşık yarısı doğum öncesinde sağlık kuruluşlarına gitmemektedir. Bu durum sorunlara neden olmaktadır. Gerek batıda gerekse Türkiye'de tedavisi güç hatta imkansız, temelde cinsel yolla bulaşan hastalıkların artması aile bağlarının zayıflamasının bir sonucu olmaktadır. AIDS hastalığı bunlar arasında sayılabilir. Bu gibi hastalıklar aileye verilen önemin azalmasının bir sonucu olarak artmaktadır. Bu durum aile de anne-baba-çocuk ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Ana ve çocuk sağlığı birbiriyle yakından ilişkilidir. Yörükoğlu, her ikisinin de bilgi eksikliği, yetersiz ve dengesiz beslenme ve kötü hayat şartlarından kaynaklandığını hem anne hem de bebek hastalıkları ve ölümlerinin yoksulluk oranında arttığını belirtmektedir (Yörükoğlu, 1992, 72). İnsan için en kıymetli varlık olan çocuklar ailenin ekonomik, kültürel ve sosyal durumlarından etkilenmekte ve aynı yönlerden aileyi etkilemektedir. Çocukların en önemli sağlık sorunlarını Akan ve Ozan bulaşıcı hastalıklar, ishal, solunum yolu hastalıkları ve beslenme yetersizliği olarak görmekte, bunların çocuk ölümlerine neden olduğunu 1990 yılında Türkiye'de bebek ölüm hızının % 0.70 olduğunu belirtmektedir. Türkiye'de canlı doğumların yarısı, sağlık kuruluşları dışında, 1/3'ü de sağlık görevlisinin denetimi dışında yapılmaktadır. Doğu bölgelerinde % 85 sağlık kuruluşu dışında doğum gerçekleştirilmektedir (Akan, Ozan, 1991, 160-161). Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, ailelerin sağlık hizmetlerinden yararlanmak istemeyişi, ikincisi ise; sağlık hizmetlerinin yetersiz oluşudur. Türkiye'de hala ebe ve hemşire olmayan köy bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinin yetersiz oluşu önemli bir sağlık sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuklarda beslenme yetersizliği önemli oranda ölümlere neden olmaktadır. Türkiye'de ölümlerin yarısını beş yaşından küçükler oluşturmaktadır (Başoğlu, 1990, 415, Yörükoğlu, 1992, 76). 0-4 yaş arasındaki ölüm hızı % 7.05 olarak tespit edilmiştir (Altunkaynak, Yaman, Alp; 1991, 29). Bu ölümlerin önemli bir kısmı önlenilecek nedenlere dayanmaktadır. Yörükoğlu, ailede çocuk sayısı arttıkça çocuk ölümlerinin de arttığını, bunun nedeninin ise, ailelerin koruyucu hekimlik hizmetlerinden yararlanamama, bilgisizlik, yoksulluk, bakımsızlık, vb. olduğunu vurgulamaktadır (Yörükoğlu, 1992, 76). Çocuk ölümlerinde çok çocuktan ziyade bilgisizlik son derece etkili bir nedendir. Çok çocuk sahibi olan daha ziyade kırsal yörelerdeki bilgisiz ve yoksul ailelerdir. Bu

nedenle de onların çocuklarında ölüm oranı daha yüksek olmaktadır. Özeke, Çil ve Köksal'ın 1985'te yaptığı araştırmaya göre; annelerin % 65.4'ünün çocuk bakımını annelerinden öğrenirken, sadece % 32.8'i kitap ve gazetelerden öğrenmektedir. Okuldan öğrenenlerin oranı ise % 3.4 ile oldukça düşük düzeyde kalmaktadır (Özeke, Çil, Köksal, 1991, 25). Bu durum annelerin çocuk bakımı ve beslenmesi konusunda neden yetersiz kaldıklarını daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tunçbilek ve arkadaşlarının Türkiye'de yapmış oldukları araştırmaya göre; iyi eğitim görmüş annelerin çocukları ile yeterli düzeyde eğitim almamış annelerin çocukları arasında hayatta kalma oranı bakımından önemli farklılıklar tesbit edilmiştir (Tunçbilek, 1988, 3). Bu durumu ishal gibi tuzşeker karışımı eriğiği kullanılarak tedavi edilmesi mümkün olan bir hastalıktan ölen önemli miktarda çocuk bulunduğu bu durumu doğrulamaktadır. Çocuğunun ölümü özellikle anne için bir yıkım olmaktadır.

UNICEF'in yaptığı çalışmaya göre;

- a. Tüm dünyadaki bebek ölümlerinin % 97'si gelişmekte olan ülkelerde olmaktadır.
- b. Bu ülkelerde doğan 10 bebekten 1'i bir yaşını doldurmadan ölmektedir.
- c. Yine bu ülkelerde, her 1000 çocuktan 130'u beş yaşını doldurmadan ölmektedir (Kut vd., 1994, 20). Bu durum gelişmekte olan ülkelerde ve dolayısıyla Türkiye'de bebek ve çocukların her an ölümle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Çocuğunu kaybetmek aile için bir yıkım olmaktadır.

b. Ruh sağlığının aileyi etkilenmesinden doğan sorunlar

Ruh sağlığı, "... bireylerin çevrelerine akıl ve his-heyecan bakımından ahenkli bir şekilde uyum göstermeleridir". Toplumdaki herkesin ruh sağlığı yerinde olursa; o toplumda yükselmiş bir toplum olur. Ancak, bu her zaman mümkün olamamaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde gelişen teknoloji insanlararası ilişkileri

zayıflatmakta ve insanları yalnızlığa itmektedir. Yalnızlık ise; bir çok ruhsal soruna neden olmaktadır. Sanayileşmenin yanısıra kentleşme de ruhsal bozukluklara neden olmaktadır. Kentlerin gürültüsü, apartman hayatı ve özellikle trafik sorunu bunlar arasında sayılabilir (Çakmaklı, 1992, a, 53-54).

Günümüzde insanların önemli bir kısmı beden sağlıklarının yanısıra ruh sağlığını da yeterince koruyamamakta, ruhsal sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu insanlara "akıl hastası" denmektedir. Çakmaklı "... toplumla ahenkli ilişkiler kurabilme yeteneği kalmamış, kendi koşulları içerisinde başarılı olmaktan yoksun, yaşamın türlü streslerine tahammül gücü gösteremeyen..." bireyi akıl hastası olarak tanımlamaktadır (Çakmaklı, 1992b, 11). Akıl hastası olan kişilerin toplumla ve aileleriyle olan ilişkileri çoğu zaman olumsuz yöndedir.

Ruh hastalığının bir hastalık olarak kabul edilmeyişi en önemli sorun olarak görülmektedir. Hem bireyin kendisi, hem de aile ve toplum bu gibileri hasta olarak kabul etmemekte, "deli" olarak nitelemektedir. Oysa ruh hastalıkları da tıpkı bedensel hastalıklar gibi tedavisi mümkün olan, her insanın karşı karşıya kalabileceği bir hastalıktır. Bu hastalıklar da kişinin çalışmasını ve yaşamını etkilemektedir. Hangi hastalık ileri bir vakta durumuna gelmişse o hastalığın tedavisi güç olmaktadır. Akıl hastalıkları da başlangıç döneminde tedavi edilebilirken, ilerlemesi durumunda tedavi de güçleşmektedir. Aynı şey bedensel hastalıklar için de söz konusudur. Ancak, Türkiye'de ruh sağlığının bedensel sağlık kadar önem kazanmadığı, bu nedenle de bu alandaki sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu bir gerçektir. Herşeyden önce ailelerde ve toplumda ruhsal bozuklukları bir hastalık olarak kabul edecek zihniyet oluşmamıştır.

Mart, çocuğun ruh sağlığının gelişmesinde başta aile olmak üzere okul ve çevrenin etkisi bulunduğunu ifade ederken (Mart, 1995, 14). Dodson, özellikle ailenin etkisi üzerinde durmaktadır. Yurtlarda büyüyen çocukların hemen hemen hepsinde az veya çok psikolojik bozukluk olduğunu, dolayısıyla ailenin

son derece önemli bir etkisinin olduğunu belirtmektedir (Dodson, 1976, 29). Yörükoğlu'da parçalanmış ve sorunlu ailelerin, çocuğun ruhsal bozukluklara düşmesinde etkili olduğu üzerinde durmakta, ana-babanın aralarında tartışma, çatışma, küskünlük, kavga ve dayanın olduğu ailelerde büyüyen çocukların kalıcı bunalımlarla karşı karşıya olduğunu ifade etmektedir (Yörükoğlu, 1992, 85). Türkçapar'da ailenin önemi üzerinde durmakta ve aile üyelerinin özellikle anne-baba-çocuk ilişkisinin son derece önemli olduğunu, bu alanda yaşayan olumsuzlukların ruhsal bozukluklara neden olabileceğini ifade etmektedir. Freud'un de ruhsal hastalıkların tedavisinde psikanalize ve dolayısıyla bireysel tedaviye önem vermiş olmasına rağmen, bu rahatsızlıkların nedeni olarak çocukların aileleriyle olan ilişkileri üzerinde durduğunu vurgulamaktadır (Türkçapar, 1991, 169). Fakat bugün Türkiye'de ruhsal bozukluklara ailenin tesiri üzerinde yeterince durulmamaktadır. Bu alanda yetişmiş eleman sayısı da oldukça sınırlıdır. Aile psikiyatrisi olması gereken yere henüz ulaşamamıştır.

Aile yapısına bakarak o ailenin çocuk üzerinde olan tesirlerini önceden kestirmek mümkün olabilmektedir. Türkçapar, bozuk ailenin özelliklerini şöyle sıralamaktadır. Bunlar; bu ailenin yapısı, üyelerinin yaşı ve ailedeki rolüyle uyuşan işler görmesini engeller, aile içi ve aile dışı olaylara uygun cevaplar veremez, aile üyelerinin sıkıntılı dönemleri olan geçiş dönemlerinde uyum sağlayamaz, daha sıkıntı verici bir duruma neden olur (Türkçapar, 1991, 171). Ruhsal bozuklukların temeli aile olmakla birlikte, aile tek başına ruhsal sorunlara neden olur denilemez. Bunun yansısı ekonomik sıkıntılar da ruhsal sorunlara neden olmaktadır. Çakmaklı, ekonomik sıkıntıları olan insanın her an bunları düşünüp geçimini nasıl sağlayacağı endişesi içerisinde olduğunu, strese girdiğini ve bunun doğal olarak ruh sağlığını etkilediğini belirtmektedir (Çakmaklı, 1992, a, 38). Ev kirasını güçlükle ödeyen, yiyeceğinden kısıntı yapmasına rağmen, bakkala, kasaba, manava borçlu olan, iki-üç işte çalışmak zorunda kalıp, dinlenme

inkamı bulamayan bir insanın akıl ve ruh sağlığının yerinde olmasını beklemek oldukça güç olmaktadır. Bu durumda birey saldırgan davranışlara yönelebileceği gibi, toplumdan soyutlanıp içine de kapanabilmektedir. Her iki durumda bir ruhsal bozukluk belirtisi olup, birey açısından olumsuzluklara neden olmaktadır.

Düzgün'ün Erzurum'da 463 lise öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmaya göre; öğrencilerin % 54'ünde depresyon, % 18.3'ünde olumsuz benlik duygusunun geliştiği tesbit edilmiştir. Bu sorunlar nedeniyle öğrencilerin kapasitelerini tam olarak kullanmayıp, öğrenimden yeterince yararlanamadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Mart, 1995, 14). Ruhsal bozukluğu olan kişilerde intihar eğilimleri de oldukça sık görülmektedir. Kişinin ölüm amacıyla, kendine zarar veren eylemlerde bulunması, intihar demektir. Durkheim, intiharları üç grupta ele almaktadır. Bunlar; egoistik, altruistik ve anomik intiharlardır. Egoist intihar aşırı bireyselleşme sonucunda sosyal yapının etkisinin zayıflaması sonucunda meydana gelen intihar türüdür. Altruistik te ise, toplumun faydası için kendi canını feda etmektedir. Anomik intihar da bireyin günlük faaliyetlerinde bir düzen olmadığı durumlarda görülmektedir. Özellikle aile yapısının bozulması anomik intihara neden olmaktadır. İntihar eden kişilerin geçmiş yaşantıları incelendiğinde hemen hemen hepsinin ruhsal bozuklukları olduğu görülmüştür. İntiharların % 40-80'inde "depresif bozukluk", % 20-30'una ise alkolizm sebep olmaktadır (Türkçapar, 1991, 175). İntihar ve boşanma oranındaki artışlar Türkiye'de çözümlenemediğinin bir belirtisi niteliğindedir.

İntiharların birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlar aileden yeterince yakınlık ve destek görememe, arkadaş grubu ve akrabaların desteğinden uzak kalma, işsizlik, boşanma, toplumda dayanışmanın azalması, insanların birbirlerine olan güveni sarsıcı durum ve hareketlerin yaygınlık kazanması, iflas etme, bireye uygulanan aşırı baskı vb. gibi sosyal nitelikteki nedenler olabileceği gibi, bir takım ruhsal ve fizyolojik hastalıklar da intihara neden olmaktadır. 1984 yılı

istatistiklerine göre intihar edenlerin % 24.4'ü ruhsal ve bedensel hastalıklar, % 21.4'ü aile geçimsizliği, % 14'ü ruhsal olmayan nedenler, % 6.9'u duygusal nedenlerle, % 3.2'si öğrenim başarısızlığı ve % 22.2'si de bilinmeyen nedenlerden dolayı intihar etmektedir (D.İ.E., 1984, 4). Kadınlar erkeklere oranla 5 kat daha fazla intihar girişiminde bulunmalarına rağmen ölüm oranı erkeklerden daha fazladır. Dini inançta intiharları etkilemektedir. Eğer inançlar intiharı yasaklıyorsa intiharın gerçekleşme oranı azalmaktadır. Türkiye İslam dinine inanan bir ülkedir ve İslam dini de intiharı yasaklamıştır. Bu nedenle diğer, Hristiyan ülkelere oranla intihar girişimi az olmakla birlikte yine de çözümlerin sonucu olarak intihar girişimi sayısının arttığı görülmektedir. Bunda ekonomideki dalgalanmaların da önemli oranda etkisi olmaktadır. Evli ve çocuğu olan kişilerde intihar riski karıştlarına oranla daha azdır (Türkçapar, 1991, 176). İntihar eden bireyin ailesi üzüntü, utanç ve çökkünlük içerisinde düşmekte, kendini toplumdan soyutlamaktadır. İntihar aile açısından son derece önemli bir sorundur. Eğer bireyin intiharına aileden birinin neden olduğu düşünülüyorsa durum daha da zorlaşmakta, aile bağları iyice zayıflamakta ve çatışmalar artmaktadır.

Ruhsal bozukluklar ve bu tür rahatsızlığı olan bireylerin toplum tarafından kabul edilmeyişleri ve reddedilişleri son derece önemli bir sorundur. Sadece toplum değil, bu kişiler de kendilerinin bu durumlarını kabul etmemektedirler. Bu durum ailelerin toplumdan soyutlanmasına neden olmaktadır.

c. Alkol ve uyuşturucu kullanımının yol açtığı sorunlar

Alkol ve uyuşturucu madde kullanımının geçmişi çok eskilere kadar gitmektedir. Alkol ve uyuşturucu kullanımına yol açan nedenler çok çeşitlidir. Türkçapar, bunların bir kısmını şöyle sıralamaktadır: Bunlar; biyolojik uygunluk, genetik ve ailevi faktörler, kültürel değişim, kişilik, psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıklardır (Türkçapar, 1991, 172). Her iki maddenin de kullanımı bireyin

bedensel işlevlerini aşarak sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu durumda kişi sosyal sorunları sonucunda bu maddeleri kullanmaya başlamakta ve bir daha bırakmamakta; sosyal, psikolojik, kültürel, fizyolojik ve ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Bazen üzüntü verici bir olaydan sonra bu maddeler kullanılmaya başlanır, bazan ailede kullanan vardır ve bunun sonucunda başlanır, bazende içinde bulunulan grup bunda etkili olmaktadır.

Alkol ve uyuşturucu sadece kişinin hayatını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda ailesi ve topluma da zarar verir. Ünal, bu etkileri şöyle sıralamaktadır; kişiyi hem ruhsal hem de bedensel yönden ağır bir şekilde rahatsız etmekte, diğer insanlarla ilişkisini olumsuz yönde etkilemekte, aile içi ilişkilerde çatışma ve gerginlikleri artırmakta, boşanmalara neden olmakta, çocukların ruhsal gelişmesini, ailenin ekonomik durumunu olumsuz yönden etkilemekte, trafik ve iş kazalarında sosyal, hukuksal sorunlarda, yaralama ve cinayetlerde başta gelen faktör olmaktadır (Ünal, 1991, 81).

Alkolik kişilerin bulunduğu ailelerde gerginlik görülmektedir. Aile, ekonomik yönden çöküntü içerisinde, kendini toplumdan soyutlamaktadır. Ailede çoğu durumda erkek alkoliktir ve aile üyelerince eleştirilir, suçlanır, ailede baba rol kaybına uğrar, babanın yerini karısı veya büyükoğlu alır. Babanın önderlik ve yetkisi kalmamaktadır. Ünal, çocuklarda anneye bağlılık artarken, babaya karşı ilgisizliğin olduğunu, dayak gibi şiddet ve saldırganlık eğilimlerinin görüldüğünü belirtmektedir. Aile içi tartışma, kavga, çatışma hakimdir ve boşanmalar artmaktadır (Ünal, 1991, 81). Bu, aile içerisinde yetişen çocukta da sosyal ve psikolojik uyumsuzluk şiddet ve saldırganlık eğilimleri, mutsuz ve umutsuz bir kişilik geliştirmektedir. Alkol ve uyuşturucu kullanımının artışı toplumsal çözülmenin bir göstergesi olmaktadır.

Alkol ve uyuşturucu madde kullanımı erkeklerde kadınlara oranla daha fazladır. Çukurova Üniversitesi Tıp Fak. Psikiyatri kliniğine yatırılan hastaların kadın/erkek oranı 1/20'dir. Bunların % 40'ı, 30-40 yaş arasındadır. % 75'i

orta-lise mezunudur. % 25'i bekar, % 25'i evli,% 50'si ise boşanmış veya ayrı yaşamaktadır. % 25'i işsiz, % 60'ının işi bozulmuştur (Ünal, 1991, 84). Burada şunu söyleyebiliriz ki, erkekler bu maddeleri daha çok kullanmaktadır. Bu maddelerin kullanımı boşanmaya neden olmakta ve boşanma riskini artırmaktadır. İşsizlik veya işin tehlikeye girişide olumsuz bir etkiye sahip olmaktadır. Bu durum sağlıklı ve düzenli aile ilişkilerinin olduğu durumlarda sorunun daha az olduğunu ortaya koymaktadır. Yani kişinin alkole veya uyuşturucuya başlamasının birçok nedeni vardır ve aynı zamanda bu durum birçok sosyal soruna neden olmaktadır.

Alkol kullananların önemli bir oranının yakın akrabaları da aynı alışkanlığa sahiptirler. Ünal'ın yaptığı araştırmaya göre; ilaç bağımlısı ve alkoliklerin % 50-60'ının yakın akrabalarında % 60-70 oranında alkol ve ilaç bağımlılığı bulunmaktadır. Genel olarak alkoliklerin yakın akrabalarında bağımlılık oranı diğer toplum kesimlerine oranla 5 kat daha fazla olmaktadır (Ünal, 1991, 80). Bu da demektir ki, kişiler görerek kendileri de kullanmak istemektedir ve sorunlu olan aile hayatları onları bu maddeleri kullanmaya itmektedir. Ancak hatırdan çıkarılmaması gereken konu, gerek alkol, gerekse uyuşturucu maddeler kişilerin hımalımlarını ancak belirli bir süre için çözümlermiş gibi görünmektedir. Bu maddelerin etkisi geçtikten sonra sorunlar yine devam eder. Çünkü maddeler sorunu çözememekte, ancak belirli bir süre için kişiye unutturmaktadır. Aynı zamanda kişinin hem bedensel, hem de ruhsal sağlığını bozmakta, sosyal sapma davranışlarına itmektedir. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; sağlık insan için son derece önemlidir. Sağlığın bozulması beraberinde fizyolojik, psikolojik ve sosyal sorunlara neden olmaktadır. Başta beslenme bozukluğu olmak üzere insan sağlığı önemli ölçüde tehlikededir.

8. Konutun aileyi etkilemesinden doğan sorunlar

Dünyada sanayi devrimiyle başlayan ve günümüzde hız kazanan değişim diğer alanlarda olduğu gibi sosyal yapıda ve özellikle aile kurumunda da önemli değişikliklere neden olmuştur. Türkiye'de 1950'lerde başlayan ve hız kazanan kırdan-kente göç günümüze kadar artarak devam etmiş ve hala da etmektedir. Aradan geçen 45 yıl içerisinde göçler hala bir düzene kavuşmamıştır.

İnsanın üç temel ihtiyacı bulunmaktadır. Bunlar; "... yeme - içme, barınma ve giyinmedir ..." Bu ihtiyaçların karşılanması bir takım değişikliklere uğramakla birlikte evrensel özelliklere sahiptir (Görmez, 1991, 277). Barınma ihtiyacını konut karşılamaktadır. Günümüzde çekirdek ailelerin her biri bir konutta yaşamakta, bu da konutun aileler için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Köyden kente göç ve diğer bir çok faktörün etkisiyle ailelerin konut ihtiyacı artmakta ve konut yetersizliği sorunu gündeme gelmektedir. Bunun yanısıra mevcut konutların niteliği de aile açısından sorunlara neden olmaktadır. Burada bu iki konunun aileye olan etkisi ve bu etkilemeden doğan sorunlar üzerinde durulacaktır.

a. Konutun nitelik yönünden aile üzerinde doğurduğu sorunlar

Türkiye'de kırdan-kente yönelen göçler beraberinde birçok sorunu getirmiştir. Bunlardan bir tanesi de konut sorunu olmaktadır. Konut sorununun tek nedeni kırdan-kente göç olmamakla birlikte etkili bir neden olduğunu söyleyebiliriz.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planına göre; 20 binin üzerinde nüfusa sahip olan yerleşim yerlerinde bir yılda 320 bin civarında yeni konuta ihtiyaç duyulmaktadır. Eskime vb. sebeplerle yenilenmesi gereken konut sayısı ise 70 bine ulaşmaktadır (Görmez, 1991, 279). Kentler kırdan-kente göçü istihdam edebilecek sayıda konuta sahip değildir. Bu durum herhangi bir teknik ve sosyal

altyapısı bulunmayan, plansız, programsız ve sağlıksız şartlara sahip gecekonduların oluşmasına neden olmuştur (Alkan, 1990, a, 205). Bu eksiklikler bir çok soruna neden olmakta ve aileleri karamsarlığa sürüklemektedir. Gecekondular, plansız, programsız, alt yapı imkanlarından yoksun olduğu için aileler birçok sorunla karşılaşmaktadır. Her an yıkıldı, yıkılacak endişesi aileler üzerinde psikolojik baskı oluşturmaktadır.

Konut, aileler için son derece önemlidir. Hem bir yatırımdır, hem de ailenin gelecek için güvencesi olmaktadır. Bunun yanısıra ekonomik ve toplumsal hayata da etkisi olmaktadır. Ev kirası, ailelerin gelirlerinin önemli bir kısmını teşkil etmekte, aileleri ekonomik sıkıntı içerisine sokmaktadır. Bu durum aile hayatını tehdit etmektedir (Görmez, 1991, 281). Konut sayısı yeterli olmadığı gibi, bazı aileler birden fazla konuta sahip olmakta, bu durum ev sahibi-kiracı ilişkisini gündeme getirmektedir. Türkiye'de 1972 yılında kiracı oranı % 19.7 iken, bu oran İzmir'de % 53.3'tür (Keleş, 1972, 180). Bu durum kira sorununun büyük şehirler açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kira, aileler için son derece önemli ekonomik sıkıntılar oluşturmaktadır.

Konut açığına gecekondunun yanısıra, diğer bir çözüm yolu da toplu konut ve kooperatifleşmedir. Alkan, kooperatiflerin standart, estetik yön göstermeyen ve insanları itici bir özelliğe sahip olduklarını (Alkan, 1991, 293); Görmez de bu konutların, toplumsal-kültürel özellikleri gözardı ettiğini ve oldukça küçük konutların aile ihtiyacı düşünülmeden yapıldığını ifade etmektedir (Görmez, 1991, 283). Bu konutlar birçok yönden imkansızlıklarla dolu olmaktadır. Toplu konutlarda üstüste yaşayan insanlar arasında bir takım anlaşmazlıklar olmakta ve bu durum her iki aileyi de rahatsız etmektedir. Tezcan, toplu konutların insanların boş zamanlarını değerlendirme imkanlarını kısıtladığını, herşeyden önce yaşlılarla çocukların burada gözardı edildiğini vurgulamaktadır (Tezcan, 1990, b, 69). Toplu konutlar aileleri yanyana, üstüste

dairelerde oturtmakta, bu insanı hem doğadan hem de diğer insanlardan soyutlamaktadır. Birbirinin aynı evlerde, planlı dairelerde, benzer sorunlar içerisinde yaşayan aileler mutsuz, dengesiz kişiler durumuna gelmişlerdir. Toplu konutlar kişileri yalnızlığa sürüklemektedir (Aktaş, 1992, 225).

Türkiye'de bu kadar çok konut ihtiyacı bulunurken özellikle ekonomik durumu iyi olan aileler yazlık yapma yoluna gitmekte ve bu konutlar 1-2 ay kullanılıp diğer zamanlarda boş kalmaktadır. Gecekonduarda oldukça kötü şartlar altında yaşayan birçok aile bulunurken, bu evler boş beklemektedir. Bu durum, aile açısından önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aileleri kırgınlığa, kıskançlığa ve hatta saldırgan davranışlara itmektedir.

Konut yapımı özel kesim yatırımlarında ilk sıralarda yer almasına rağmen yapılan konutlar ihtiyacı karşılamamaktadır. Bu durum aileleri iki sorunla karşı karşıya getirmektedir. Hem konut sayısı, hem de konutun sosyal, kültürel, psikolojik ve diğer bazı yönlerden yetersiz olmasıdır. Toplu konutlar insanların konut ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ancak bu konutların insan psikolojisine olan etkileri üzerinde durulması gerekmektedir.

b. Konut durumunun yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar

Konut, insanı sadece dış etkilerden koruyan bir barınak değil, aynı zamanda içinde yaşayan ailelerin sosyal, kültürel, psikolojik vb. ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir mekandır.

Eskiden evler insanlara geniş imkanlar sunmaktaydı. Sadece kadınlar değil aynı zamanda erkeklerde boş vakitlerini evlerde değerlendirmekte ve sosyal ilişkileri buralarda gerçekleştirmekteydiler. Günümüzde ise, dar eşyayla dolu, televizyon karşısından ayrılma imkanı tanımayan evler, erkekler için çekici özelliğini yitirmiştir. Kısaca ev kadına mahsus bir mekan halini almış erkeğin ise; ancak kısa bir dinlenme yeri olmuştur (Aktaş, 1992, 103).

Toplu konutlarla konut üretimi artmıştır. Ancak bu sorunu çözmeye yeterli olmamıştır. Görmez, toplu konutların, konutun kalitesi standardı ile toplumsal ve kültürel özelliklere uygunluk yönünden bir takım sorunları beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Herşeyden önce mekan alanı olarak yetersizdir. Ayrıca her aile için aynı şekilde yapılan konutlar standart aile modeli oluşturmaya yönelmiş, ailesel farklılıklar gözardı edilmiştir. Çoğu alanda okul, sağlık hizmeti, alış-veriş merkezi vb. kamu hizmetleri tam olarak gitmemiş ailelerin ihtiyaçları karşılanamamıştır. Nasıl ki, soğuk iklime sahip bölgelerde tüm duvarlar camdan yapılamazsa, çok çocuklu veya geniş ailelere sahip bir toplumda da 40-50 m²lik konutlar yapılamaz (Görmez, 1991, 283-286). Bu durum ailelerin toplu konuta olan ilgilerinin değişmesine ve iç mekanı da içine alan konut yatırımlarına sürüklemektedir.

Bu konudan kaynaklanan diğer bir sorunda çocukların yetiştirilmesinde yaşanmaktadır. Her an kaçınılacağı, trafik kazası geçireceği korkusuyla sokağa bırakılmayan çocuk daracık evin içine hapsedilmekte, yaramazlık yapmakta, bu yüzden suçlanıp azarlanmakta ve rastgele televizyon programlarını izlemektedir. Mutfak, banyo, prizler, elektrikli aletler, sivri uçlu mobilyalar ve balkonlar çocukları bekleyen en büyük tehlikeler arasında yer almaktadır. Çocuklar gürültü yaparak komşuları rahatsız etmektedir (Aktaş, 1992, 230-231). Oyun oynayacak parkları, bahçeleri olmadığından evde iyice şımartılmaktadır. Bu durumda gösteriyor ki, küçük konutlarda bir yandan yaşlılar aile dışına itilirken, öte yandan ailenin önemli bir üyesi olan çocukta dikkate alınmamaktadır.

Özellikle büyük kentlerde ailelerin sosyal, kültürel, fiziki ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan konutların sayısı gün geçtikçe azalmakta, bunun yerini apartman daireleri almaktadır. Görmez, bu apartmanların ailelerin sosyal ve kültürel özelliklerini yok saydığını, konutların ailelere barınma ve dinlenme imkanları sağlamasına dikkat edilmediğini ve özellikle insan ruhuna olan etkisinin

tamamen gözardı edildiğini vurgulamaktadır (Görmez, 1991, 281). İnsanlar konutlarını sadece coğrafi şartlara göre değil; yaşam biçimlerine, adet ve göreneklerine, dini inançlarına göre inşa etmektedirler (Cebeci, 1993, 101). Oysa günümüz konutları Türk kültürünü bir kenara itmekte, Batı standartlarına göre inşa edilmekte ve döşenmektedir. Bu durum kültürel yabancılaşmaya neden olmaktadır. Ayrıca aileleri toplumdaki uzaklaştırmaktadır.

Alkan, kooperatif türü, tek tip konutları eleştirerek, bunun şehirlere adeta üniforma giydirdiğini ve değişik kültür kuşaklarından gelen insanlara tek tip kalıplar sunduğunu, tek tip davranışa yönlendirdiğini, planlamacılarımızın böylece aileyi aile ve konutu da "yuva" yapan değerleri tahrip ettiklerini söylemektedir (Alkan, 1990, b, 218). Bu nedenle planlama aşamasında sosyal ve kültürel boyut dikkate alınarak planlama yapılması gerekmektedir.

Bir önceki konuda, konut sayısının yetersiz oluşu ve bunun gecekondu- larla telafi edildiğini belirtmiştik. Yener, büyük şehirlerin çoğunun konutlarının % 50'sinden fazlasının "gecekondu veya ruhsatsız..." konutlar olduğunu vurgulamaktadır (Yener, 1990, 68). Gecekonduların gerek iç, gerekse dış mekanın sağlığa olumsuz etkileri, küçük oluşu nedeniyle oda başına düşen aile üyesinin fazlalığı; elektrik, su, kanalizasyon vb. alt yapı hizmetlerinin yetersiz oluşu aile üyelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Görmez ise; gecekondulaşmaya bir başka açıdan yaklaşmaktadır. Kır ve kent arasında kalan gecekondu toplumsal-kültürel sorunlara neden olmakta ve bir "gecekondu kültürü" oluşmaktadır. Bu durum gecekondu ailesini kır ve kent ailesinden farklı bir aile yapısına itmektedir. Gecekondu ailesi bunların yanı sıra bir de çevre sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Gecekonduların neredeyse tamamı konut durumu açısından yetersizdir (Görmez, 1991, 284).

Günümüz konutları aileleri bir başka açıdan daha zor durumda bırakmaktadır. Erdumlu, bu konutlarda depolama imkanının bulunmadığını, giyim

eşyası, elektrikli mutfak eşyaları ve kitapların bu açıdan sorun oluşturduğunu; ev eşyaları ve bunları yerleştirme tarzının tüm ailelerde benzerlikler arzettiğini; özellikle sabah aileler için " tek tuvalet" in sorun olduğunu belirtmektedir. Yine aydınlatma imkanları yetersiz, evde okuma imkanları kısıtlı, ses rahatlıkla bitişik binaya gittiğinden aile mahremiyetinin gözardı edildiği üzerinde durarak bu konutların aileye olan olumsuz etkilerini dile getirmektedir (Erdumlu, 1991, 255-256).

Konut durumunun aileler açısından ne kadar önemli olduğunu Celkan, Baltacıoğlu'nun şöyle ifade ettiğini belirtmektedir. Ö, ailenin yaşadığı konutların her türlü özelliği, sıvası, badanası, yapı tekniği, su-elektrik tesisatı, sobası, odunu, kömürü, mobilyaları, mutfağı, bahçesi, temizliği, çamaşırı vb. yönleri fertlerin yaşantısı ve yetişmesi hakkında bir bilgi kaynağı olmaktadır (Celkan, 1992, 257).

Şehirleşme sürecine giren kentlerimiz hızlı bir gecekondulaşma ve yine hızlı bir betonlaşmaya doğru gitmektedir. Bir yandan maddi kaynaklar kaybelirken, öte yandan yanlış planlamanın sonucu olarak yanlış insan tipi ve yanlış aile modeli ortaya çıkmaktadır. Konut insanın sadece kendini dış etkilerden, yağmurdan, kardan koruyan bir sığınak değildir. Konut, insan kişiliğine etki eden, hayatının önemli bir bölümünü içinde geçirdiği, diğer insanlarla iletişim kurduğu bir yerdir. Ancak günümüz konutları bu gibi imkanlar sunmakta yetersiz kalmaktadır. Konut planları çizilirken mühendisler, "Arsadan nasıl daha iyi faydalanabilirim" düşüncesiyle hareket etmektedirler. "İnsanlar nasıl bir konutta daha iyi ve huzurlu yaşarlar" diye düşünmemektedir. Bu durum ailelerde bir çok soruna neden olmaktadır.

Günümüz konutları hem nicelik hem de nitelik bakımından yetersizdir. Mevcut konutların önemli bir kısmı 80-100 m² olup aile üyelerinin hareket serbestiyelerini azaltmakta, sosyal ve psikolojik bozukluklara neden olmaktadır.

Ayrıca konutun durumu da aileleri etkilemektedir. Olumsuz konutlar çocukların kişilik gelişimini engellemekte ve aileleri huzursuz etmektedir.

9. Ailelerin boş zamanı değerlendirme açısından karşılaştığı sorunlar

Uluslararası Boş Zamanları İnceleme Grubu boş zamanı şöyle tanımlamaktadır; "Boş zaman, kişinin mesleki, ailesel ve toplumsal işlevlerini yerine getirdikten sonra özgür iradesiyle girişilebileceği dinlenme, eğlenme, bilgi ya da becerilerini geliştirme, toplum yaşamına gönüllü olarak katılma gibi bir dizi uğraşlardır." (Tezcan, 1982b, 10). Boş zaman, bireyin çalışma, uyku, iş, zaruri ihtiyaçlar vb. dışında kalan yani istediği gibi kullanabileceği zamandır. Boş zaman, boşa geçirilen değil, zorunluluk ve çıkar gözetmeden ve bireyin kendi iradesiyle istediği gibi değerlendirebileceği zamandır. Çam, İslam literatüründe "boş zaman" kavramının bulunmadığını, İslam'ın zamanı, kişinin ruhi ve bedensel ihtiyaçlarına göre doldurduğunu ve yarar sağlayacak eğlenceyi de ihmal etmediğini belirtmektedir (Çam, 1994, 29). Fayda sağlayan eğlence boş zamanla aynı anlamı taşımaktadır.

Boş zaman, bir sorun olarak endüstri devriminden sonra ortaya çıkmıştır. Otomasyonun gelişmesi, sanayide daha az el emeğini gerektirmekte, bunun sonucunda kişilerin boş zamanları artmaktadır. Ayrıca çalışma koşulları ağırlaşmış ve kişilerin kaybettikleri enerjiyi kazanabilmeleri için çalışma dışı faaliyetlere ihtiyaç duyulmuştur. Boş zaman, bu ihtiyacı karşılayıcı bir işleve sahiptir. İnsanlar gittikçe artan boş zamanlarını değerlendirme konusunda kararsızlık içerisine düşmekte ve bu durum bir takım sorunlara neden olmaktadır.

Boş zamanın duyarlı bir şekilde kullanılması evde başlar. Bir ailenin üyelerine öğreteceği boş zaman etkinlikleri o ailenin ekonomik ve kültürel düzeyine bağlı olmaktadır. Ogburn, boş zaman değerlendirilmesini ailenin işlevlerinden biri olarak görmektedir. Fakat çağdaş kent ailesinde ailenin bu işlevleri

başka kurumlara kaymıştır. Okul, ticari boş zaman kurumları ve örgütler bunlardandır (Tezcan, 1990, 60). Tokgöz, bu kurumları Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, eğitim kurumları, Kredi ve Yurtlar Kurumu, Kızılay, Belediye ve Yerel Yönetimler olarak sıralamaktadır (Tokgöz vd., 1994, 290). Bunun sonucunda gerek çocuklar, gerekse anne-baba boş zamanlarının önemli bir bölümünü aile dışında geçirmektedir. Bu durum aile ve boş zaman arasındaki ilişkide bir değişim olduğunu ve sorunlar yaşandığını göstermektedir.

Burada boş zamanın yeterli olmayışı ve değerlendirilmesi konusunda karşılaşılan sorunlar üzerinde durulacaktır.

a. Boş zaman yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar

Çoğu durumda anne-baba-çocuk boş zamanlarını birlikte yeteri kadar değerlendirememektedir. Bu da, çocukların başı boş kalmasına neden olmaktadır. Yener, çocukla konuşup onu ikna etmenin veya doğruyu göstermenin çok az anne-baba tarafından başvurulan bir yol olduğunu vurgulamaktadır (Yener, 1990, 70).

Günümüzde çeşitli mesleklerde çalışan kadın ve erkek günün önemli bir kısmını iş yerinde geçirmektedir. Bu durum, anne-babanın eve, birbirlerine ve çocuklarına ayırdıkları zamanın az olmasına neden olmakta; böylece aileler bir çok yönden baskı altına girmektedir. Baba zamanının önemli bir kısmını çalışma hayatına ayırmakta, boş zamanları azalmaktayken, anne de zamanının önemli bir kısmını ev işlerine ayırmakta, bu durum kadının boş zaman değerlendirme faaliyetlerine katılımını engellemektedir. Kadınlara ev işlerinde yardımcı olacak alet ve makinalar gelişmiş olmakla birlikte yine de kadının zamanının önemli bir kısmı ev işleriyle geçmektedir. Ailelerin önemli bir kısmı bu aletleri alabilecek ekonomik düzeyde de değildir. Ayrıca kadın, çocukla daha fazla ilgilenmek zorunda kalmakta ve bu zamanının önemli bir kısmını çocuğuna ayırmaktadır. Dumazadier, şehirde çalışan bir işçinin haftada 20-30 saat boş zamanı olurken,

evli bir hanımın 14-21 saat boş zamanı olduğunu ve bu zamanı yeterince değerlendirmedini belirterek eleştirmektedir (Dumazadier, 1991, 102).

Boş zaman açısından sadece zamanın az oluşu sorun oluşturmamaktadır. Aynı zamanda bu boş zamanın nasıl değerlendirileceği de önemlidir. Burada bu konu üzerinde durulacaktır.

b. Boş zaman faaliyetleri ve aileye olan etkisi

Boş zamanın yararlı, üretken ve dinamik bir şekilde değerlendirilmesi bireysel ve toplumsal gelişmeye olumlu katkıda bulunmaktadır. Birey çeşitli boş zaman etkinliklerine katılmaktadır. Bu etkinliklerin bir kısmı bireysel, bir kısmı da grupsal nitelik taşımaktadır (Aytaç, 1991, 30). Bireysel olarak, çeşitli hobiler, koleksiyonlar, kitap, dergi-gazete okumak, resim yapmak, müzik dinlemek, tiyatroya-sinemaya gitmek, ibadet yapmak vb. şekilde gerçekleştirilebilirken, grup halinde kahveye gitmek, grup sporları yapmak (futbol vb.) akraba ziyaretleri vb. ile geçirmektedir.

Boş zamanların faydalı bir şekilde değerlendirilmesi, ferdin kişiliğinin olumlu yönde gelişmesini, ruh sağlığının dengeli olmasını, bireyin çevresiyle rahat iletişim kurmasını ve duygusal açıdan rahatlamasını sağlamaktadır (Tokgöz vd., 1994, 284-285). Boş zamanlar faydasız bir şekilde değerlendirilirse yukarıda saymış olduğumuz özelliklerin tersi gerçekleşecek ve bireyin gerek sosyal, gerekse ruhsal dengesi bozulacak, bireyin ailesini olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü diğer alanlarda olduğu gibi, boş zamanları değerlendirme konusunda da ilk eğitim aileden ve anneden alınmaktadır. Çocuk bu konuda başarısızsa aile de boş zamanlarını yeterli düzeyde değerlendiremiyor, demektir. Eğer anne-baba çocuklarını küçük yaştan belirgin uğraşılara yöneltmemişse çocuk açısından bir takım sorunlar doğabilmektedir. Çakmaklı, bu uğraşılardan ferdi, ruhsal sıkıntılardan koruyan bir kalkan görevini üstlendiğini; sorunsuz çocuğun sorunsuz aile demek olduğunu vurgulamaktadır (Çakmaklı, 1992, a, 24). Dolayısıyla boş

zamanını olumsuz değerlendiren birey sadece zamanını boşa harcamakla kalmamakta aynı zamanda ailesine de zarar vermektedir.

Boş zaman konusunda anne-baba-çocuk arasındaki en önemli çatışma boş zamanların nasıl değerlendirileceği konusu olmaktadır. Boş zamanları değerlendirmeyi çocuk seçiyorsa, bunun ana-baba tarafından beğenilmemesi durumunda veya aksi halinde anlaşmazlıklar olmaktadır. Ayrıca bazı velilerin çocuklarının boş zamanlarını bir işte çalışarak veya ders çalışmak suretiyle geçirmelerini istemeleri olmaktadır. Diğer bir sorun ise; çocukların boş zamanlarını aileleriyle geçirmelerinin istenmesidir. Yine anne-babanın ilgisizliği fazla para harcamasına karışması, ev ve el işi yapmalarını istemeleri vb. sorunlara neden olmaktadır (Tezcan, 1981, 97).

Kişiler boş zamanlarını aileleriyle birlikte geçirmekten ziyade dışarıda, tek başlarına geçirme eğilimindedirler. Aytaç, Elazığ'da görüşülenlerin % 82.7'sinin boş zamanlarını ev dışında geçirdiklerini belirtmesi bu durumu doğrulamaktadır (Aytaç, 1991, 29). Kır ve kent ortamında boş zamanların değerlendirilişi farklılık arz etmekle birlikte yaşanan sorunlar hemen hemen aynı olmaktadır. Yasa, kırsal kesimde iş, eğlence ve dinlenmenin birlikte yürütüldüğünü, dolayısıyla bağımsız bir boş zamandan söz etmenin her zaman için mümkün olmadığını belirtmektedir (Yasa, 1969, 223). Kırsal kesimde erkeklerin boş zamanlarını en çok geçirdiği yerler kahvehaneler olmaktadır (Yasa, 1969, 223; Kır, 1993, 256; Aytaç, 1991, 29). Kadınlar ise kocalarının buralara gitmesini istememekte, bu durum tartışma ve çatışmalara neden olmaktadır.

Ailede boş zaman değerlendirme faaliyetlerine ortak iştirak, baba otoritesinin zayıflaması sonucunu doğurmuştur. Bu durum aile üyelerinin daha özgür olmasını sağlarken, aynı zamanda da ailede otorite karmaşasına neden olmaktadır. Boş zaman kişileri aile dışına yöneltmekten, aileden ayrı olarak düzenlenen boş zaman faaliyetleri kendinden oluşmuş gruplar içerisinde gerçekleştirilmektedir (Dumazadier, 1991, 107-108). Bu da aile üyelerinin birbirinden uzaklaşmasına neden olmakta, keder ve sevincin paylaşılmasını engellemektedir.

Televizyon izleme, önemli bir boş zaman geçirme faaliyetidir. Evde gençler ve yetişkinler ayrı odalarda televizyon izlemeye başlayınca aile üyeleri arasında iletişim kopmuştur. Televizyon kişilerin zamanlarını pasif bir şekilde değerlendirmelerine neden olmaktadır. Tezcan, bunun nedenlerinden birinin etkin katılımı sağlayacak kurumların bulunmayışı olarak görmektedir. Gerek gençler, gerekse yaşlılar için yeterli kurumlar oluşturulmamıştır (Tezcan, 1991, 359). Bireylerin boş zamanlarını değerlendirebilecek ortamı bulma imkanları oldukça sınırlı olmaktadır.

Kitap okuma, son derece önemli bir boş zaman değerlendirme faaliyettir. Ancak, kitap satışları oldukça sınırlı olmakta, bu da boş zaman değerlendirme de sık kullanılan bir faaliyet olmadığını göstermektedir. Kitaplar pahalı oldukları için ekonomik nedenlerle alınamamakta, daha ziyade öğrenci kesimi kitap okumaktadır. Ayrıca, aileler de kitap okuma alışkanlığı yeterince kazanılamamaktadır. Çoğu kırsal kesimde kütüphane imkanları da yetersiz olduğu için bu alanda sorunlarla karşılaşmaktadır.

Spor da bir boş zaman değerlendirme faaliyeti olarak önemli bir yere sahiptir. Tokgöz, ailelerin çocuklarının sporla uğraşmalarını boşa vakit geçirme olarak gördüklerini, bunun da sorunlara neden olduğunu belirtmektedir. Tokgöz, 12-24 yaşları arasındaki gençlerin % 10.5'inin boş zamanını spor yaparak değerlendirdiklerini ifade etmektedir (Tokgöz vd., 1994, 290-291). Bu oran erkeklerde daha yüksek olmakta, aileleriyle çatışmalarına neden olmaktadır.

Boş zaman, boşa geçirilen değil, bireyin kendi istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla geçirdiği zamandır. Ancak bireylerin boş zamanları çoğu durumda ya yetersiz kalmakta ya da bireysel değerlendirmeler olmakta ve aileler bundan faydalanamamaktadır. Bu durum isi başta yabancılaşma, aile içi ilişkilerin zayıflaması ve bencillik olmak üzere birçok soruna kaynak teşkil etmektedir.

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumun temeli olan aile, toplumun tüm özelliklerini üzerinde taşımaktadır. Yeryüzünde bulunan insanlar farklı biçimlerde olmakla birlikte bir aile içerisinde yaşamaktadır. Bu durum ailenin toplum için ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi olmaktadır.

Günümüzde aile, anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile niteliğindedir. Çekirdek aile, bir çok bakımdan incelenmiş, eleştirilmiş ve araştırılmıştır. Ancak, ailenin sosyal sorunlarıyla yeterince ilgilenilmemiştir. Burada ailenin sosyal sorunları ana hatlarıyla ele alınmıştır.

Türk ailesinin günümüzdeki durumunu ve sorunlarını daha iyi anlayabilmenin en temel yolu, onun tarihi hakkında bilgi sahibi olmaktır. Eski Türklerde aile pederşahi karakterinde değildir, maderiliği de kendine özgüdür. Türk ailesi maderilikten pederiliğe geçmiştir. Türklerde geniş aile görülmekle birlikte, hakim karakter olarak çekirdek aile görülmektedir. Türkler tarihi süreç içerisinde değişik coğrafi bölgelerde yaşamış ve bunun sonucunda değişik aile biçimleri geliştirmişlerdir. Değişmeyen tek şey Türklerin aileye ve kadına verdikleri önem olmuştur. Kadın hem eski Türklerde hem de İslam dininde son derece önemli bir konumda görülmüştür, hiç bir zaman ikinci sınıf vatandaş değildir. Kadın köle olmayıp hürdür ve erkeklerle eşit haklara sahiptir.

Cahiliye döneminde aşağılanan, diri diri toprağa gömülen, hiç bir hak ve hukuk gözetilmeyen kadın, İslam dininin gelmesiyle birlikte hakettiği özeni görmeye başlamıştır. İslam dini kadına ve aileye son derece önem vermiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in iki süresinin adı kadın ve aile konusundadır. Nisa-kadın ve Talak-boşanma anlamına gelmektedir. İslam, kadını hor görmemiş, onu yüceltmıştır. Kadına o derece önem vermiştir ki; kadın ev işi yapmak, çocuğunu emzirmek ve onun bakımıyla ilgilenmek zorunda da değildir. Bu durum

kadına verilen önemin bir kanıtıdır. İslam dinine göre aile; huzur, güven, refah ve barış yuvasıdır. Çok eşlilik İslam dinine özgü bir uygulama değildir. Cahiliye döneminde bir erkek 8-10 kadınla evlenmekte, ancak hiç birinin hakkına saygı göstermemektedir. İslam dini, poligamiyi getirmemiş, ancak evlenilecek kadın sayısını dörtle sınırlandırmıştır. Buna rağmen aslolanın tek eşlilik olduğu, eşler arasında adaletin sağlanabileceğine inanılıyorsa ve ilk eş izin veriyorsa, ikinci evliliğin olabileceği, ancak adaletin sağlanmasının çok güç olduğu, dolayısıyla tek eşle evliliğin tavsiye edildiği görülmektedir. Bu konuda bilinmesi gereken bir husus dört kadınla bir erkeğin evlenmesi bir emir değil, bir ruhsattır. İslam dininde aile teşvik edilmiş, yapısı sağlamlaştırılmış ve dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korunmuştur.

Türkler 8. asır ortalarından itibaren İslam dinini kabul etmeye başlamışlardır. Türklerin kendi yaşayışları ile İslam dininin kuralları arasında belirgin benzerlikler olduğu için bu dini kabul etmeleri oldukça kolay olmuştur. Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra kadına ve aileye verdikleri önem daha da artmıştır. İslam dininin aileye verdiği önem örnek alınmış ve aile hayatına yön verilmiştir. Hakim karakter olarak monogami görülmektedir.

Osmanlı toplumunda Tanzimat dönemiyle birlikte aile yapısında da bir takım değişmeler olduğu görülmektedir. Tanzimat, Batı'ya yönelişin adı olduğu için Türk aile yapısında da Batı tarzı bir takım değişmeler gözlemlenmiştir. Bazı ailelerde erkekler eğlenceye yönelmiş, kadınlar da ise; bağımsızlık arayışları, ziynet eşyasına düşkünlük görülmüş ve boşanmalar artmıştır. Günümüzde de hakim karakter olarak çekirdek aile görülmektedir. Genel olarak Türk ailesinde aile içi dayanışma güçlüdür, bireycilik yoktur, paylaşma ve dayanışma ön plandadır. Karşılıklı sevgi, saygı, hoşgörü ve anlayış esastır, kuşaklar arasında uyum vardır. Ancak, özellikle son yıllarda aile büyük bir değişim geçirmiştir.

Bu değişim bazı sorunlar ortaya çıkarmıştır. Burada bu sorunların kaynaklandığı alanlar üzerinde durulmuştur.

Türk toplumu muhafazakar yapıdan modern yapıya doğru evrilmektedir. Aile küçülmüş ve dayanışma azalmıştır. Bu durum beraberinde bir çok sorunu getirmiştir. Aile kırdan - kente göç ve bu hayata uyum sağlayamama, eğitimde yetersizlikler, ekonomik sıkıntılar, kadının ev dışında çalışması, konut sorunu, komşuluk ilişkilerinde çözülme, aile içi ilişkilerde zayıflama ve boşanma oranlarındaki artış, yalnızlık ve yabancılaşma, çevre kirliliği, gelecekte, işsizlik ve yoksulluktan korku, çalışma şartlarının kötülüğü vb. sorunlarla karşılaşmaktadır. Öte yandan feminist hareketler kadını hedef almakta ve onu evine, çocuklarına ve eşine karşı tavır takınmaya yöneltmektedir. Bu durum ise, ilişkileri zedeleyici bir özelliğe sahiptir.

Ailenin karşılaştığı sorunları iki grupta toplayabiliriz. Birincisi; ailenin kendi yapısında meydana gelen değişmeler sonucunda aile içi ilişkiler alanında yaşanan sorunlardır. İkincisi ise; ailenin diğer kurumlarla ilişkilerinden doğan sorunlardır.

Aile içi ilişkiler denince akla anne-baba-çocuk ilişkileri gelmektedir. İnsan neslinin doğup, büyüyip yetiştiği yer ailedir. Bu ortam ne kadar sağlıklı olursa insanlığın geleceği de o kadar garanti altına alınmış olur. Ailede bireylerin birbirlerine karşı bir takım görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu görev ve sorumluluklar yerine getirildiği takdirde ailede herhangi bir sorun yaşanmayacaktır. Aile içi anlaşmazlıkların en temel nedeni karşılıklı olarak anlayışsızlık, sevgi ve saygı eksikliği ve ekonomik faktör olmaktadır. Ana-babanın çocuğa karşı tutumuda bu konuda etkilidir. Aile içi ilişkilerin ilk göstergesi karı-koca ilişkisidir. Özellikle kırsal kesimin bazı yörelerinde erkek, karısı üzerinde geleneklerin etkisiyle bir baskı oluşturmakta ve kadını ikinci sınıf vatandaş olarak görmektedir. Kent ailesinde ise ilişkiler daha eşitlikçi bir yapıdadır.

Erkek ailenin reisidir ve dolayısıyla otorite sahibidir. Ancak bu otorite baskı ve zulme dayanmayıp en son sözü söyleme şeklinde olmaktadır. Ancak bazı erkekler şiddet eğilimlerine de başvurabilmektedir. Sebep ne olursa olsun, dayak gayet ilkel bir davranıştır. Fiziki bakımdan güçlü olan erkek, bu gücünü karısı ve çocukları üzerinde kullanırsa aile ilişkileri başta bozulacaktır. Eskiden eşiyile bir sorunu olan kadın, sadece kendi akrabalarını değil, eşinin akrabalarını da sığınak olarak görebilirken, günümüzde sanayileşme ve bireyleşmenin sonucu olarak bu desdekten mahrum kalmaktadır. Karı-koca arasındaki anlaşmazlıkların büyümesi evliliğin bozulmasına yol açmaktadır. Hiçbir aile parçalanmak amacıyla kurulmaz, fakat sorunlar çözülemez boyutlara ulaşırsa boşanma kaçınılmaz bir durum olmaktadır. Boşanma Türk toplumunda ve özellikle de kırsal kesimde hem pek yaygın değildir hem de hoş karşılanmamaktadır. Boşanmanın kırsal kesimde az olmasının bir nedeni de başlık parası olmaktadır. Boşanan erkek evlenebilmek için tekrar başlık ödemek zorunda kalacağından boşanma pek görülmemektedir. Dostça boşanmak diye bir şey yoktur. Eşler isteyerek veya istemeyerek karşı tarafı incitmek için çocuklarını kullanmaktadır. Ancak bu durum çocuklar üzerinde telafisi güç rahatsızlıklara neden olmaktadır. Bu durumdan kaçınılması gerekmektedir. Boşanan eşler çocuklarıyla ilişkilerini devam ettirmelidirler. Onu sevdiklerini sık sık söylemelidirler. Çocuğun hatırı için mutsuz bir evliliğin sürdürülmesi hatalıdır. Boşanma çocuk üzerinde bir takım sorunlara neden olmakla birlikte mutsuz ailede yaşamak ta çocuğun kişiliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuk, bunalımlı ve sinirli olur. Ailede çocuk sayısı ve evlilik süresi uzadıkça boşanmalar azalmaktadır. Dini inancın boşanmaya yaklaşımında bu konuda etkili olmaktadır. İslam dini boşanmayı helal kılmasına rağmen hoş karşılanmamaktadır. Bu inancın tesiriyle de Türklerde boşanma oranı daha az olmaktadır.

Karı-koca ilişkisinin olumsuz oluşunun temel nedenlerinden biri anlayışsızlık ve iletişim eksikliğidir. Bu ortadan kaldırıldığı takdirde öteki sorunların etkisi ve önemi azalacaktır. Ailenin devamı için bireyler mümkün olduğunca çaba göstermeli, sorunları konuşarak çözmeye çalışmalıdırlar.

Aile-içi ilişkilerin diğer bir yönünde anne-baba ve çocuk ilişkisi olmaktadır. Birbirinden farklı iki kuşak arasında bir takım sorunların olması gayet normaldir. Ancak ana-baba çocuğa baskı yapar, çocukta zıt tepkiler gösterirse, bu normal olmaktan çıkar ve çatışma halini alır ki, bu ailenin sağlığı açısından istenmeyen bir durum olmaktadır. Uyumlu, hoşgörülü bir ailede yetişen çocuğun kişiliği olumlu yönde gelişirken, bunun karşıtı durumlar sorunlu, kişilikli gelecek kuşakların olmasına neden olmaktadır.

Günümüzde hızlanan teknolojik gelişmelerinde etkisi ile anne-baba ve çocuğun ortak yönleri gittikçe azalmaktadır. Ana-baba, çocuğun gelişim dönemlerini dikkate alarak çocukla iletişim kurma yoluna gittiği takdirde sorunlar çatışma halini almadan ortadan kalkacaktır. Sorunlu çocukların suça yönelebilecekleri akıldan çıkarılmamalı ve ona göre davranılmalıdır. Herşeyden önce dayak bir kenara itilmeli ve çocuğa hoşgörüyle yaklaşılmalıdır.

Erginlik çağı, çocuğun gençlik dönemine geçiş olduğundan bu dönemde bir çok fiziksel ve ruhsal değişim olmakta bu durum çocuğu isyankar yapmakta ve anlaşmazlıklar çatışma halini almaktadır. Burada aileye büyük görevler düşmektedir. Eğer aşırı disiplin veya aşırı serbestlik tanınırsa çatışma artarak devam eder. Normal bir disiplinin uygulanması gerekmektedir. Kuşaklar arasında çatışmanın olduğu alanlar şunlardır; iletişim eksikliği; gencin kıyafetine karışılması, gence güvenilmeme, anlayışsızlık, arkadaş tercihleri, fazla para harcama, dini görüş ve geleneklere yaklaşım, görüş farklılıkları, eğitim düzeyi farklılıkları, siyasi düşünce, boş zaman değerlendirme, çocuk yerine konulmak, sağlık, kardeşlerle ilişkiler ve baskı olmaktadır.

Anlaşmazlıkların nedeni; iletişim eksikliği, değer farklılıkları, gencin daha fazla özgürlük istemesine karşılık yetişkinin bunu kısıtlaması, baskı yapması ve hızla değişen yaşam koşullarıdır. Kuşaklar arası farklılıklar ortadan kaldırılamaz. Ancak sorunlar çatışma boyutuna ulaşmamalı, anlaşmazlık düzeyinde kalmalı ve karşılıklı anlayışla azaltılma yoluna gidilmelidir. Sorunlara ortaklaşa yaklaşıp, beraber çözüm bulunmalıdır. İyi anne baba olmak, çocukla geçirilen zamana değil, bu zamanda neler yapıldığına bağlıdır. Bu nedenle uygun ortam hazırlanmalıdır. Çünkü kendi referansları çocuklarıyla ilişkileri düzenlemede yetersiz kalmaktadır.

Ana-babanın çocuğa karşı sorumlulukları olduğu gibi çocuğunda ana-babasına karşı sorumlulukları vardır. Bunun sağlanması için belli bir dereceye kadar otorite uygulanması gerekmektedir. Ancak disiplinli olacağım diye, çocuğu daima cezalandırmak hatalıdır. Çocuğa otorite; sevgi ve şefkatle birlikte verilmeli ve onda öz güvenin oluşması sağlanmalıdır. Böylece anne-baba-çocuk arasındaki anlaşmazlıklar asgari düzeye indirilebilir. Çocuklar arası ilişkilerde de kıskançlık ön plandadır. Bu ortadan kaldırılamaz ancak mümkün olduğunca en aza indirilmeye çalışılmalıdır.

Aile içi iletişimin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için aile üyeleri bir vücudun organları gibi üzerlerine düşen işlevleri yapmalı, bir organda aksama olursa ikame etmelidirler. Ailenin yapısında meydana gelen değişimler sonucunda ortaya çıkan bir diğer sorunda yaşlıların bakımı olmaktadır. Yaşlılık; bebeklik, çocukluk, gençlik ve erişkinlik gibi insanların geçireceği bir gelişim süresi olmakla birlikte bu dönem diğer dönemlerden farklılık arz etmektedir. Öteki dönemlerde yakınlarını, dostlarını, akrabalarını yanında bulan birey, yaşlanınca tek başına kalmakta ve en yakını olan çocuklarını bile yanında görememektedir. Yakınında olsalar bile bunu bir mecburiyet olarak görmekte ve isteksizlik sözkonusu olmaktadır. Endüstrileşmenin, teknolojinin doruğa ulaştığı

çağımızda insan ve özellikle yaşlılar ikinci plana itilmekte, bu hayat için yaşlılar feda edilmektedir. Yaşlılara ya evde bakılmakta ya yalnız kalmakta veya kurumda bakılmaktadır. Evde bakılması durumunda karşılaşılan sorunlar şunlar olmaktadır: Herşeyden önce konutlarda yaşlılara yer yoktur. Evler; oturma odası, salon, yatak odası ve çocuk odası şeklinde düzenlenmiş, yaşlı için oda ayrılmamıştır. Ayrıca yaşlıya eskiden olduğu gibi gereken sevgi, saygı ve hoşgörü gösterilmemektedir. Hızla değişen toplum yapısı üç kuşağın bir arada, aynı evde yaşamasını güçleştirmekte, çözüm olarak yaşlı evin dışına itilmektedir. Ayrıca ailelerin ekonomik gücü zayıflamış, bu durum da yaşlının aile dışına itilmesine neden olmuştur. Yaşlanmayla duyu organlarındaki zayıflama sonucu bağımlı hale gelen yaşlıyı, gençler ayak bağı olarak görmekte ve yanlarında görmek, istememektedirler. Kurumlarda da yaşlıların maddi ihtiyaçları önemli oranda karşılansada manevi ihtiyaçları karşılanmamakta bu da ruhsal sorunlara neden olmaktadır. Yaşlanan insan, fiziki gücünü, işini, eşini, arkadaşlarını kaybetmiştir ve ölümünü düşünmektedir.

Yaşlının psikolojik durumu dikkate alınarak yaşlıya yaklaşılmalıdır. Ana-babalar en az çocuklarına gösterdikleri sevgi, ilgi ve saygıyı kendi ana-babalarına göstermelidirler. Çünkü onların kendi üzerlerinde hakları çok fazladır.

Sosyal değişmeler aile ve akrabalık bağlarını zayıflatmıştır, ama aileye olan sevgi ihtiyacında bir değişme olmamıştır. Ayrıca yaşlılar bir kenara çekilmemeli ve kendileri için bir uğraş seçmelidirler. Yaşlılara bu imkanı sağlayacak tesislerin bir an önce açılması gerekmektedir. Yaşlının ruhsal ve bedensel sağlığı ölçüsünde ona toplumda yer verilmeli ve yaşam deneyimlerinden yararlanma yoluna gidilmelidir. Unutulmamalıdır ki yaşlı, gençlere rehber olabilecek, ailenin ve toplumun her zaman fayda sağlayacağı vazgeçilmez birer kişidir. Yaşlının aile içerisinde otoritesi zayıflamakla birlikte bunu yaşlıya hissettirmemek gerekmektedir.

Ailenin yapısında meydana gelen değişmeler aile üyelerini yalnızlık ve yabancılaşmaya itmektedir. Yalnızlık, yalnız yaşama ve bir grup içerisinde yaşadığı halde kendini yalnız hissetmesi olmak üzere iki türdür. Sanayi toplumunda yalnız olan birey, toplumda yabancılaşmaktadır. Bireysel yaşamın egemen olduğu günümüzde aile de insanların yalnızlığına çözüm getirmemekte, yalnızlık yabancılaşma artarak devam etmektedir. Özgürlük amacıyla yola çıkan insan özgürleşti ama aynı oranda yalnızlığa itildi. Bu durum kent ailesinde kendini daha belirgin bir şekilde hissettirmektedir. Çünkü aile üyelerinin uğraş alanları aile dışında ve bireyseldir. Kent ailesinde üyeler kendi özgürlüklerinde daha çok istemekte ve bağımsız yaşamak arzusu kendini hissettirmektedir. Bu durum yalnızlığa ve yabancılaşmaya neden olmaktadır. Günümüz ailesinde yaşlıya, hastaya, sakata, yani bakıma muhtaç olan aile üyelerine yeterince bakılmamaktadır. Ailede bu insanlar sevgi, şefkat ve sıcaklıktan yoksun kalmakta yalnızlığa itilmektedir. Yalnızlığın iki temel nedeni vardır. Birincisi; bireyin topluma uyum sağlayamaması, ikincisi ise; toplumun yapısının çözülmekte oluşudur. Her iki durumunda bireyi olumsuz yönde etkilemekte ve yalnızlığa itmektedir. Günümüzde yüzyüze ilişkiler azalmış, arkadaşlık ilişkilerinde kişisel çıkar ön plana çıkmıştır. Bu durum bireylerin topluma yabancılaşmasına neden olmaktadır. Bireyleri bu durumdan ancak sağlam temellere oturmuş aile kurtarabilir. Bu nedenle de aileye önem verilmeli, aile bağları güçlendirilmelidir. İnsanları yalnızlığa ve yabancılaşmaya iten bir diğer etkende iş hayatıdır. Artan iş bölümü ve uzmanlaşma sonucu kişinin faaliyetleri monotonlaşmakta, makineye bağılılık söz konusu olmaktadır. Diğer arkadaşlarla ilişki kurmak, çay içmek bile belirlenen saatlerde olmaktadır. Bu durum insanı insan yapan özellikleri azaltmaktadır. Bundan kurtulmak için iş hayatının da yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Gelecekte insanların daha bencil, memnuniyetsiz, mutsuz

ve yalnız olmalarını istemiyorsak insani ilişkilere daha önem vermeli, bireysel çıkar değil, toplumsal çıkar ön planda tutulmalıdır.

Günümüz ailesinde bir başka değişim akraba ve komşularla ilişkiler açısından yaşanmaktadır. Aile, akraba ve komşulardan soyutlanamamakla birlikte çekirdek aile akrabalarından uzaklaşmıştır. Hem mekan olarak hem de duygu ve düşünce açısından bir uzaklaşma sözkonusudur. Doğuştan sosyal bir varlık olan insan, sosyal değişmelerin tesiriyle bir ölçüde de olsa kendi içine kapanmıştır. Köy ortamlarında akraba ve komşuluk ilişkileri daha kuvvetli olmakla birlikte kırsal kesimde de değişim söz konusu olmuştur. Günümüzde aile birçok işlevini kaybettiği gibi akrabalık ve komşuluk ilişkileri zayıflamıştır. Akrabanın sıkıntıya düştüğü durumlarda yardım görmesi oldukça güçtür. Borç verilmektedir, ancak oda döviz veya altın olarak verilmekte ve yardım niteliği taşımaktadır. Yardımlaşma ve dayanışma komşular arasında da çok azalmıştır. Aynı apartmanda yıllarca oturmasına rağmen birbirini tanımayan, görüşmeyen birçok aile vardır. Televizyonun aileye girişi hem komşuluk ilişkilerini hem de genel olarak aile içi ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Günümüzde insanların birbirlerine olan güvenleride azalmıştır. Bu durumda akraba ve komşuluk ilişkilerini etkilemektedir. Ayrıca kadının çalışma hayatına katılmasında bu ilişkilerin zayıflamasında önemli bir etken olarak görülmektedir. İnsan nasıl tek başına yaşayamıyorsa, ailede diğer insan topluluklarından kopuk yaşayamaz, varlığını sürdüremez. Bu nedenle de komşuluk ve akrabalık ilişkilerine önem verilmelidir. Aile içi ilişkiler ve aile yapısında meydana gelen değişmeler burada belirttiğimiz bu vb. birçok soruna neden olmaktadır. Karşılıklı anlayış, sevgi, saygı, hoşgörü, fedakarlık ve iyiniyet olduktan sonra çözümlenemeyecek hiçbir sorun yoktur. Bencilik, bireysel çıkar bir kenara itilerek ilişkiler empati yoluyla düzene konulmaya çalışılmalıdır.

21. y.y.'la adım attığımız son yıllarda aile alternatifi olmayan toplumsal bir kurumdur. Aileyi canlandırma çabaları bunun en güzel örnekleri olmaktadır. Ancak ailenin bir işlev kaybına uğradığı, önemini yitirdiği bir gerçektir. Ailenin işlevleri neslin üretimi, sosyalleşme, eğitim, milli kültürü taşıma, ekonomik, psikolojik, biyolojik vb. dir. Bütün bu fonksiyonlar aile kurumu içerisinde yerine getirilir. Toplumdaki gelişme süreci bir yandan aile içerisinde üyeler arasında rol ve işlev bakımından değişiklik yaparken öte yandan da ailede bozulmalara neden olmaktadır. Aile birçok işlevini diğer kurumlarla birlikte yerine getirmek durumunda kalmıştır. Burada nereye kadar ailenin, nereye kadar diğer kurumların bu işlevleri yerine getireceği kesin sınırlarla belli olmadığından boşluklar meydana gelmekte ve sorunlara neden olmaktadır. Geleneksel toplumlarda da aile, devlet, eğitim, sağlık, din, ekonomi, vb. kurumlar bulunmaktadır. Bunlarla birlikte bireylerin refahı için işlevlerini yürütürken, günümüzde özerkleşip, birbirinden uzaklaşmaktadırlar. Bu durum, kişiliği kurumlar arasında parçalanmış bireylerin oluşmasına neden olmaktadır. Her bir kurum bireyden farklı roller beklemekte, bu durum bireyin sık sık rol değiştirmesine ve dolayısıyla kimlik bunalımlarına neden olmaktadır. Buna rağmen aile, vazgeçilmeyen bir kurumdur. Çünkü bireylere huzuru ve mutlu bir ortam sunmaktadır.

Ailenin işlevlerini diğer kurumlara bırakması o kurumlarla olan ilişkilerini gündeme getirmektedir. Ailenin başta eğitim olmak üzere, devlet ve bürokratik örgütler, din, ekonomi, kitle iletişim, sağlık, vb. kurumlarla ilişkisi bulunmaktadır.

Aile ve eğitim kurumu arasındaki ilişki sonucunda birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Aileye yönelik olan eğitim faaliyetlerinin yetersizliği, ailelerin eğitim için ayırdıkları paranın oldukça önemli miktarlara ulaşması, okul aile ilişkisinden doğan sorunları çözmek için kurulan okul-aile birlikleri bunların

başlıcalarıdır. Günümüzde aile genç kuşakları eğitime işlevini önemli oranda eğitim kurumlarına bırakmıştır. Dünyaya geldiği zaman tamamen savunmasız ve çevresinden habersiz olan bebeği ilk olarak aile eğitmekte onu geleceğe hazırlanmaktadır. Günümüzde ise aile bu konuda yetersiz kalmaktadır. Başta okul olmak üzere çocuğa aileden farklı bir eğitim vermeleri durumunda sorunlar yaşanmaktadır. Eğitimde ailenin cinsiyet ayrımı yapması ve kız çocuklarını okutmaması da aile açısından sorun olmaktadır. Yine eğitimde uygulanan ödül ve cezalarda birer sorun olmaktadır. Ödül ve cezalar yerine göre verilmemekte, fazla ağır veya gereksiz yere verilebildiği gibi hiç verilmediği durumlarda olmaktadır. Diğer bir sorun çocuklara yabancı dilde eğitim verilmesi olmaktadır. Yabancı dilde eğitim ile birlikte aynı zamanda o toplumların kültürleride aşılarda, böylece birey ailesine ve topluma yabancılaşmakta, onlardan uzaklaşmaktadır. Özellikle çocuğa, ilk eğitimi ailede verecek olan kadın, yeterince bilgi sahibi değildir. Bu nedenle de öncelikle kadınların eğitim, seviyesi yükseltilmelidir. Bunu sağlamak için kız çocuklarına da gereken eğitim imkanı tanınmalıdır. Ancak mevcut eğitim sistemi buna her zaman imkan vermemekte ve gençleri yetiştirmede yetersiz kalmaktadır.

Geleneksel ailede mesleki bilgi dahi usta-çırak ilişkisi şeklinde öğrenilirken, günümüzde çekirdek aile bu işlevini yitirmiştir. Bugün aile bilgisi yetersiz kalmaktadır. Bu amaçla ailelere yönelik eğitim programları Halk Eğitim Merkezlerince verilmektedir. Ancak burada verilen eğitim hem yetersizdir, hem de daha ziyada beceriye yönelik olmaktadır. Ayrıca buradaki elemanlarda yeterli bilgi düzeyinde değildirler. Bu alanda yeni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Eğitim aile dışındaki kurumlara taşınca bu ailelerin eğitimi için harcama yapmalarını gündeme getirmektedir. Ailelerin eğitim harcamaları iki grupta toplanmaktadır. Bunlara; doğrudan ve dolaylı olarak yapılan harcamalardır. Dolaylı harcamalar, bireyin eğitim gördüğü süre içerisinde

çalışmaması ve gelir sağlamaması olmaktadır. Burada önemli olan doğrudan harcamalardır. Ailelerin eğitim harcamaları ekonomik durumlarına göre değişmektedir. Ekonomik durumu iyi olan aileler çocuklarını özel okullarda okutup, özel hocalara, kursa gönderirken, ekonomik durumu iyi olmayan aileler ise; çocuklarına okul araç ve gereçlerini bile alamamaktadır. Bu durum eğitimde eşitsizliklere ve bunun tartışılmasına neden olmaktadır. Bunu önlemek "okul dışı eğitim pazarı"nı ortadan kaldırmak veya etkisini azaltmak için devlet okulları desteklenmeli, öğretmen ve öğrencide çalışma şevkini artırıcı teşvikler yapılmalıdır. Ayrıca eğitim sistemi bir deneme - yanılma olarak görülmemeli, biran önce bir düzene kavuşturulmalıdır.

Eğitimde okul ve ailenin etkisi tartışılmaz. Okul ve aile arasındaki ilişki çocuğun okuldaki başarısını ve dolayısıyla hayatını etkilemektedir. Oysa günümüzde çoğu aile çocuğun okuldaki durumu ile ilgilenmemektedir. Okul aile birlikleri okul ve aile arasında işbirliğini sağlama amacına yöneliktir. Ancak bu tam olarak sağlanamamaktadır. Aileler bu konuda yeterince söz sahibi olmadıkları gibi ilgili de değildir. Bunu sağlamak için hem ailelere daha fazla imkan sağlanmalı, hem de aileler bu konuda daha duyarlı olmalıdır. Aileler çocuklarının öğretmenleriyle yakın ilişki kurmalıdır. Yine okulda dayak atılması bir sorun olarak görülmektedir. Ancak dayanın okuldan kaldırılabilmesi için öncelikle aileden kaldırılmalıdır. Sürekli şiddet altında birşeyler yapmaya alışan çocuk bu baskı ortadan kalkınca yapmaz. Bu nedenle aileler eğitim konusunda yeterince bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir.

Ailenin bir kısım işlevleri de okul, hastane, fabrika gibi bürokratik örgütler tarafından üstlenilmektedir. Ancak kurumlarda olduğu gibi bir takım işlevlerin bürokratik örgütlerce yerine getirilemeyişi boşluklara neden olmakta ve sorunlar yaşanmaktadır. Aile maddi bakımından yeterince desteklenmeyip, sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanamamaktadır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk

Esirgeme Kurumu kimsesiz çocuklara ve yaşlılara hizmet sunmakla birlikte yetersiz kalmaktadır. Diğer bir sorun bürokrasinin işleyişi olmaktadır. Aileler ise bu konuda bilgi sahibi olmadıklarından güçlük çekmektedir. Herşeyden önce aileye yönelik sosyal hizmetler artırılmalı ve aileler, bürokrasinin işleyişi konusunda bilgilendirilmelidir.

Din, insanları hem dünyada hem de ahirette mutluluğa ulaştıracak olan ilahi kurallar bütünüdür. Din duygusu, bireyde doğuştan vardır, dini pratikler ise; yaparak, yaşayarak öğrenilmektedir. Dinin toplumsal kontrolü sağlama, yani denetleme; mensuplarını iyiye, güzele ulaştırma, toplumları birleştirme, zihniyet kazandırma, toplumu düzenleme, mevcut sosyal yapıyı koruma, meşrulaştırma ve kültürü genç kuşaklara aktararak, onları sosyalleştirme vb. işlevleri bulunmaktadır. Ancak günümüzde din bu işlevlerini önemli ölçüde yitirmiştir. Çoğu aile dinin bazı işlevlerinden haberdar dahi değildir. Günümüzde din toplumları birleştireceği yerde savaşa neden olmaktadır. Bunun sonucunda aile ve toplumdaki düzen de bozulmaktadır. Ailenin dine ve dini uygulamalara, ibadetlere olan ilgisi azalmıştır. Aileler dini pratikleri çocuklarına öğretememekte, hatta çoğu durumda kendileri de bilmemektedir. Böylece dinin sosyalleştirme ve bilgilendirme işlevi de aile açısından kesintiye uğramaktadır. İnsanlarda manevi boşluk olmakta ve bu boşluk doldurulamamaktadır. Bunun sonucunda ana-babaya isyan, alkol ve uyuşturucu kullanımı, aile üyelerine baskı ve şiddet eğilimleri artmakta, huzursuzluk ve anlaşmazlıklar çoğalmaktadır. Tek çözüm aileyi sahip olduğu geleneksel dini bilgilerden arındırarak, gerçek ve doğru dini bilgileri vermek olmaktadır. Böylece çocukluk döneminden itibaren belirli dini bilgilerin verilmesi, çocuğun kişilik gelişimi açısından son derece önemlidir. Aileler dini pratikleri uyguladığı takdirde, çocukların da yerine getirme oranı artacaktır. Ayrıca dini günler, kandiller ve bayramlar da yeterince değerlendirilmeli, bu günlerin önemi ve ne anlama geldiği

çocuklara anlatılmalıdır. Unutulmaması gereken nokta; din, ne geri kalışın, ne de başarısızlığın nedeni olamaz. Aksine din ve özellikle İslam dini çalışmaya son derece önem vermekte ve kişileri bu alana yönlendirmektedir.

Aile kurumu ile diğer bir kurum olan ekonomi kurumu arasında da bir ilişki bulunmakta ve sorunlar yaşanmaktadır. Ailenin sosyal, kültürel, psikolojik olduğu kadar ekonomik işlevleri de bulunmaktadır. Aile hem bir üretim, hem de bir tüketim birimidir. Ancak toplumdaki değişimler sonucunda aile daha ziyade tüketim birimi olmaya başlamıştır. Artan işsizlik, zorlaşan hayat şartları aileleri ekonomik yetersizlik içerisine itmiştir. Bu bir çok sosyal ve psikolojik soruna neden olmaktadır. Ekonomik sorunların başında geçim sıkıntısı gelmektedir. Ekonomik yetersizlik içerisinde bulunan bireyler hem geçim sıkıntısı çekmekte, hem de tutum ve davranışlarıyla diğer insanlardan farklılıklar göstermektedir. Günümüzde kanaatkar insan sayısı gittikçe azalmaktadır. Buna dış uyarıcılar da etki etmektedir. Böylece bir çok sorun yaşanmaktadır. Ekonomik yetersizlik karı-koca ilişkisini de olumsuz yönde etkilemekte ve tartışmalara neden olmaktadır. Aile içi ilişkiler de ekonomik çıkar ilişkisine dönüşmektedir. Yine geçim sıkıntısı çocukların eğitim sistemlerine devamına da tesir etmektedir. Çocuk bazen okulu terk ederken, bazen de hem çalışıp hem de okumak zorunda kalmakta, ikisini birlikte yürütmesi oldukça zor olmaktadır. Aile ekonomik durumları dengelemeye çalışmalıdır. Tam bir eşitlik olması güç olsa da hiç değilse arada bir dengenin kurulması son derece önemlidir.

Günümüzde aileler tasarruf yapamamakta, geçim sıkıntısının yanısıra tüketim eğilimlerinin artışı bunda etkili olmaktadır. Üretilen mal ve hizmetlerin yarından çok fazlası aileler tarafından tüketilmektedir. Toplumsal değişimler ailenin tüketim alışkanlıklarını değiştirmektedir. Bir çok aile tüketmiş olmak için tüketmekte, lüks ve gösterme tüketim önemli boyutlara ulaşmaktadır. Ailelerin bu durumdan kurtulabilmesi için bilgilendirilmeleri gerekmektedir.

Günümüzde ağırlaşan hayat şartları tüketicinin korunmasını ve tüketici bilincinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Tüketimi özendirici reklamlarda da yeni bir takım düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Ekonomik yetersizlik çocuk sahibi olmaya da etki etmektedir. Hayat şartları aileleri daha az çocuk sahibi olmaya yönlendirmektedir. Geçmişte ekonomik faktör olarak görülen çocuk, günümüzde ekonomik yük olarak kabul edilmektedir. Önemli olan nüfus planlaması değil, ailelerin bakabileceklerine inandıkları sayıda çocuğa sahip olmalarıdır. Birçok ailenin imkanları yeterli olmasına rağmen az çocuk sahibi olurken, yeterli imkan olmayan ailelerin çok çocukları olabilmektedir. Bu durum bilinç eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca çocuk sayısı boşanmaya da tesir etmekte, çok çocuklu ailelerde boşanma oranları düşük olmaktadır. Aileler ekonomik kaynakların kullanımını konusunda eğitilerek kendilerine yeter duruma getirilmelidir.

İşsizlikte aileleri karamsarlığa ve küskünlüğe iten bir diğer ekonomik sorundur. Bu sorunun çözümü kişilere çalışabilecekleri yeni iş imkanları açmak ve bireyleri yetenek ve bilgilerine uygun işlere yerleştirmek olmalıdır. İşsizlik sadece erkek için değil, kadın içinde önemli bir sorundur. Gelişen teknoloji, emeğin yerini makinalara bırakmakta, birçok kişi işsiz kalmaktadır. İşsizlik, kırdan kente göçe neden olduğundan, kırsal kesimde yeni iş imkanları oluşturulduğu takdirde bir yandan işsizlik sorunu çözümlenirken, öte yandan kırdan kente göç ve gecekondulaşma da çözümlenmiş olacaktır.

Kadının çalışma hayatına atılması da ailede bir takım sorunlara neden olmaktadır. Yeterli kurumlar oluşturulmadan, imkanlar hazırlanmadan kadının ev dışında çalışması, beraberinde birçok sorunu getirmiştir. Herşeyden önce kadın; ev işi, işi, eşi ve çocukları arasında kalmıştır. Hepsine birlikte yetişmeye çalışınca bölünmekte ve yıpranmaktadır. Çalışan kadının en önemli sorunlarından biri, çocuğun bakımındır. Gün boyu çalışma durumunda olan kadın

çocuğunu ya bakıcıya ya da anaokulu veya kreşe bırakmak durumunda kalmaktadır. Çocuk burada aile kültürüne uygun olarak yetişmemekte ve ailede uyum sorunu yaşanmaktadır. Ayrıca bakıcıların çoğu yeterli bilgi ve tecrübeye de sahip olmadıklarından çocuklar zor durumda kalmaktadır. Bu nedenle herşeyden önce çocuğun bakımı sorunu giderilmelidir. Çocuğa bakabilecek yeterli bilgiye sahip bir aile büyüğü varsa; onun bakması aile için son derece faydalıdır. Eğer böyle bir kimse yoksa bakıcı ve kreşler devreye girmektedir. Buralara iyi yetişmiş elemanların alınmasına özen gösterilmeli ve elemanları yetiştirilmelidir. Kreşleri sadece maddi kazanç yerleri olarak görülmeyip, çocukların manevi ihtiyaçlarını tatmin etmelidir. Mümkün olduğu kadar her işyerinin kreşi olması durumunda sorunların çözümü kolay olacaktır. Kreşler hem nitelik hem de nicelik yönünden geliştirilmelidir.

Kadının çalışması sonucu ev işleri de sorun olmaktadır. Bu alanda yardımcı araç-gereçler olmakla birlikte, yeterli değildir. Temizlik şirketlerinin yaygınlaşarak hizmet sunması son derece gereklidir. Kocanın karısının çalışmasına yaklaşımı da önemlidir. Koca, karısının işlerini zorlaştırıcı değil, yardımcı olmak suretiyle kolaylaştırıcı olmaya çalışmalıdır.

Kadın çalışma hayatında da bir çok sorunla karşılaşmaktadır. Herşeyden önce cinsiyet ayrımı yapılmakta, öncelikle erkeğe tanınmaktadır. Bu sorun sadece kadının eğitim düzeyi düşük olduğu durumlarda değil, eşit eğitim düzeyinde bile görülmektedir. Çoğu durumda kadın kazandığı parayı özgürce harcama hakkına sahip değildir. Çalışma koşulları ibadetlerini yapmasına yeterince imkan tanınamakta, kadınlara doğum vb. sebebiyle verilen izin süreleri yetersiz kalmakta, kadın küçük çocuğuyla birlikte tüm ilgi ve düşüncesini evde bırakmaktadır. Türkiye'de nüfusun % 50'sini oluşturan kadının iş gücüne katılımını sağlamak amacıyla kadın istihdamını kolaylaştırıcı önlemler bir an önce alınmalıdır. Herşeyden önce kız çocuklarının eğitimine gereken önem verilmelidir.

Kadının çalışması konusunda yasal önlemler yeniden gözden geçirilmeli, kreş sorunu bir an önce çözümlenmelidir. Toplumdaki değer yargıları değişmeli, erkek karısına daha fazla yardımcı olmalıdır. Günümüzde aile de değişime ve sorunlara neden olan bir diğer faktör kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları insanlar üzerinde son derece önemli bir etkiye sahiptir, aile içi ilişkileri düzenleyen sosyal değerleri, tutumları ve inançları önemli ölçüde değiştirmektedir. Günümüzde aile, üyelerini gözetmek amaç olmaktan çıkmış, kadın ticari bir mal durumuna düşürülmüştür. Kitle iletişim araçlarının kötüye kullanımı aileyi tahrip etmekte ve bunu başarmak için kadın ve genç kızları hedef almaktadır. Medya çekiciliğiyle dikkatleri üzerinde toplamakta, kişilerin zamanlarının önemli bir kısmını boşa geçirmelerine, boşanma, ana-babaya karşı gelme, yaşlıları hor görme, alkol ve uyuşturucu bağımlılığına, ortaya koyduğu ideal tipler dolayısıyla neden olmaktadır. Başta yazılı basın olmak üzere, televizyon, radyo, sinema aileye bir çok olumsuz etkide bulunmaktadır. Günümüzde gazeteler promosyon yarışına girmekte, aileleri sömürmektedir. Yazılı basın kadının cinselliğini ön plana çıkararak hem kadını aşağılamakta, hem de aile üyelerinin ve özellikle de gençlerin ahlakını bozmakta, karı-koca ilişkisini zedelemektedir. Herşeyden önce okunacak olan gazete, dergi ve kitaplar iyi seçilmeli, toplumsal değerlere, normlara, ahlaki ve dini inançlara ters düşmeyen, aileyi hedef almayan yayınlar okunmalıdır.

Televizyon, kitle iletişim araçları içerisinde göze ve kulağa hitap etmesinden dolayı daha etkili olmaktadır. Özellikle özel televizyon kanallarında ve sinemalarda şiddet, saldırganlık, suç ve seks filmleri sapma davranışlarına itmektedir. Bu yayınlar başta çocukları olumsuz yönde etkilemekte, kendi değerlerine yabancı bir neslin yetişmesine neden olmaktadır. Yabancı diziler farkında olmadan, kendi kültürlerini genç dimağlara aşilayarak kültür emperyalizmi yapmaktadır. Aileye yönelik eğitici ve öğretici program sayısı ve niteliği ise

yetersizdir. Bu nedenle televizyon yayınları dikkatle seçilmeli, Türk kültürel değerlerine ve aile yapısına uygun programlar hazırlanmalıdır. Ayrıca her program izlenecek diye bir kaide yoktur. Televizyon programları izlenirken dikkatli ve seçici davranılmalıdır. Programların iyi hazırlanması da son derece önemlidir. Unutulmamalıdır ki, sorunlara neden olan televizyon değil, televizyon programlarıdır. Videoda izlemeye bir sınırlama getirilemediğinden ailede ve dolayısıyla toplumda manevi çöküntüye neden olmaktadır. Bu nedenle de her şeyden önce aile üyelerine otokontrol öğretilmeli ve sağlanmalıdır. Kitle iletişim araçları, temel amacı olan halka bilgi sunmalı, eğitmeli ve haberleşmeyi sağlamalıdır.

Günümüzde aile sağlık açısından da sorunlar yaşamaktadır. Sağlıklı toplumu sağlıklı ailelerin oluşturacağı unutulmayarak aile sağlığına gereken önem verilmelidir. Günümüzde tıp alanında pek çok gelişme olmasına rağmen yine de tedavisi imkansız pek çok hastalık bulunmaktadır. Özellikle AIDS, ebola virüsünün yaydığı hastalıklar dine ve aileye verilen önemin azalmasının bir sonucu olmaktadır. Aile, geçmişte insan sağlığını korumada etkili bir kurum olmasına rağmen bu konuda bilgi ve bilinç eksikliği görülmektedir. Artan teknoloji, uzmanlaşma ve bilgi birikimi bu konuda etkili olmaktadır. Aile, sağlık konusunda geleneksel bilgilere sahiptir ve bu kişi sağlığını olumsuz yönde etkilemekte ve sorunlara neden olmaktadır. Ailenin karşı karşıya kaldığı en önemli sorun beslenme yetersizliği ile ana ve çocuk sağlığı olmaktadır. Günümüzde özellikle yoksul ailede yetersiz beslenme görülürken genel olarak bir dengesiz beslenme aileleri tehdit etmektedir. Beslenme yetersizliği başta çocuklar olmak üzere aile sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Aileler bilinçlendirilerek dengeli beslenme alışkanlığı kazandırılmalıdır. Unutulmamalıdır ki; çocuklar yarınımız, anneler ise onları yetiştirecek olan kişilerdir. Bu nedenle ana-çocuk sağlığına gereken önem verilmeli, bu alandaki hizmetler yaygınlaştırılmalı ve

aileler bu konuda bilgilendirilmelidir. Annelerin eğitim düzeyleri yükseltilerek sağlık sorunları önemli bir ölçüde giderilebilir.

Önemli bir sağlık sorunuda ruh sağlığıdır. Ruh hastaları da diğer hastalar gibi hasta kabul edilmeli, kendi haline bırakılmayıp, tedavi yoluna gidilmelidir. Ruhsal bozukluklar intihara dahi neden olabilmektedir. Ruh sağlığının korunabilmesi için kent yaşamı daha sakin, gürültüsüz olmalı, trafik sorunu yapılacak yeni düzenlemelerle çözümlenmelidir. Ruh sağlığının dengeli olması başta aile olmak üzere, okul ve çevre tarafından sağlanmaktadır. Özellikle anne-baba-çocuk ilişkisine çok dikkat edilmeli, bu alandaki olumsuzlukların ruhsal bozukluklara neden olabileceği hatırdan çıkarılmayarak ona göre davranılmalıdır. Ekonomik sorunlar da ruhsal sorunlara neden olmaktadır. Aileler alım gücüne göre tüketim eğiliminde olmalıdır. Eşit gelir dağılımı sağlandığı ölçüde bu sorunlar önemli oranda çözülecektir. Ruhsal sorunları ve intiharı önlemek için dini duygu, bireylere aşılmalıdır. Çünkü Durheim'in de belirttiği gibi, dini inanç intiharları önleyici bir özelliğe sahiptir. Hasta olan kişiler bu durumdan kaçmak yerine kabullenme yoluna giderlerse sorun daha kolay çözümlenir ve tedavisi daha kolay olur. Bireylerin sağlığına tesir eden bir çok faktör vardır. Sağlıklı konut, uygun beslenme ve eğitim için yeterli gelir imkanı, sağlıklı aile içi ilişkiler ve çevre şartları hazırlanmalıdır. Aile hekimliği, koruyucu hekimlik ve sağlık alanındaki sosyal hizmetler geliştirilmelidir. Zihinsel ve bedensel özürlüler için özel eğitim kurumları gerçekleştirilmelidir. Çocukların ruh sağlığının yerinde olması için kreşler ve bakımevleri denetlenmelidir.

Alkol ve uyuşturucu bağımlılığı da aileyi tehdit eden bir sağlık sorunu olmaktadır. Alkolik bireylerin bulunduğu aileler hem maddi hem de manevi bakımdan çöküntü içerisindedir. Bireylere bu maddenin zararları anlatılmalı, bilinçlendirilmeye çalışılmalı, bu maddenin kullanımına neden olan etkenler tesbit edilerek ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır. Aksi takdirde birey ne kadar

tedavi görse de ortam değişmedikçe bu tedavinin pek bir anlamı kalmayacaktır. Ayrıca çocukların alkol ve uyuşturucu kullanımını önlemenin ilk koşulu onlarla sağlam bir ilişki kurmak, ona sevildiğini ve güvenildiğini hissettirmektir. Çocuğun arkadaş çevresine de dikkat edilmelidir. Çocuğa örnek olunmalıdır. Unutulmamalıdır ki alkol ve uyuşturucu bireyin sorunlarını çözmez ve geçici bir süre unutturmakta ve hem bireye hem de ailesine önemli sorunlar yaşatmaktadır.

Aile açısından diğer bir sorun alanı insanı dış etkilerden koruyan, içinde yaşadığı aile yuvası, konut olmaktadır. Konut sayısının yetersiz oluşu ve konut durumu bu alandaki sorunlardır. Konut sayısının yetersizliği ve kiraların yüksek oluşu aileleri gecekondulara itmektedir. Gecekondular aileler için bir çok sorun doğurmaktadır. Konut açığını gidermek için yapılan toplu konutlarda ailenin konut ihtiyacına bir ölçüde çözüm getirmekle birlikte, bu konutların küçük tek tip ve çok katlı oluşu sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle insani özellikler dikkate alınarak konut planları çizilmeli, konutlar tüm aile üyelerini kapsayıcı büyüklükte olmalıdır. Konutun durumu aile mahremiyetini koruyucu ve ihtiyaçları tatmin edici nitelikte olmalıdır. Mimarlar projelerini geniş aile ortamını dikkate alarak çizmeli, yaşlılar aile dışına itilmemelidir.

Konutlar ailenin sosyal, kültürel, psikolojik ve fiziki ihtiyaçları gözönünde bulundurularak planlanmalıdır. Ailelerin yaşam biçimleri, adet ve gelenekleri, dini inançlarına uygun konutlar yapılmalıdır. Özellikle gecekonduların ıslah edilmelidir. Konutun her tür özelliği boya, temizlik, mobilya, bahçe vb. aile yaşantısını etkilediğinden, konutların bu imkanları da düzenlenmelidir. Aileler imkanları ölçüsünde çaba göstermeli, devlet ise bu konuda yardımcı olmalıdır. Konutlar iklim özelliklerine dikkat edilerek inşa edilmelidir. Evlerin yakınında çocuklar, gençler ve yetişkinler için, oyun, spor alanları ve yeşil sahalara, tesisler, okuma ve oyun salonları bulunmalıdır. Konut yapımında bölgesel, yerel ve evrensel standartlar gözönünde bulundurulmalıdır.

Boş zaman yetersizliği ve mevcut boş zamanı değerlendirme biçimi de aile üyelerinin önemli ölçüde etkilemektedir. Boş zamanlar bireyin ve ailenin faydasına geçirilmelidir. Ayrıca günümüzde aile üyelerinin boş zamanlarını bir arada geçirmelerini sağlayacak mekanlar gittikçe azalmakta, aile bağları zayıflamaktadır. Bu nedenle mevcut boş zamanlar imkan ölçüsünde aile üyeleri ile birlikte geçirilmelidir. Ailelerin boş zamanlarını birlikte geçirmelerine imkan veren tesislerin düzenlenmesi gerekmektedir. Boş zaman, boşa geçirilen değil, kişinin dilediği gibi değerlendirebileceği bir zamandır. Bu durum gözönünde bulundurularak bireylere boş zamanları değerlendirme alışkanlığı başta ailede olmak üzere okul ve çevre tarafından kazandırılmalıdır.

Aile toplum açısından son derece önemlidir. Fakat günümüzde ailede çözümler görülmektedir. Sorunlar büyümeden bir an önce çözüm yollarının bulunması ve çözümlenmesi gerekmektedir. Shayegan'ında dediği gibi; "mezardan çıkarılan kadavralara can vermeyi ummak ..." ne kadar mümkün değilse çözülmüş ailelerden oluşan bir toplumun varlığını uzun bir süre devam ettirmesi de o kadar mümkün değildir. Belirtilen çözümlerin sorunlara çare bulunmasında yardımcı olacağı ümit edilmektedir.

VI. BÖLÜM

KAYNAKLAR

- ABADAN-UNAT, Nermin: (1979). "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını.", Türk Toplumunda Kadın. Der. Nermin ABADAN-UNAT, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Yayınları. Ankara.
- AHMED, Akbar S.: (1995). Postmodernizm ve İslam, Çev. Osman Ç. DENİZTEKİN, Cep Yay. İstanbul.
- AKAN, Hüseyin; OZAN, Tefik: (1991). "Aile ve Sağlık" Türkiye Aile Yılığ, T.C. Baş. Aile Araştırma Kurumu Yay. Ankara.
- AKDENİZ, Sabri: (1988). Kültür Sörümgeciliği, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul.
- AKTAŞ, Cihan: (1992). Modernizm Evsizliği ve Ailenin Gerekliği, Beyan Yay., İstanbul.
- AKSÖYEK, Ataman: (1991). "Cinsellik, Toplum ve Aile", Bilim ve Sanat, Sayı: 42.
- AKYILDIZ, Hayrettin: (1989). "Davranış Kaynağı Olarak Kent", İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4. Sayı: 1-2, D. E. Ün. Yay., İzmir.
- ALKAN. A. Turan: (1990a). "Günümüzde Şehir. Aile. Konut İlişkileri". Türkiye Aile Yılığ, T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- ALKAN, A. Turan: (1990b). I. Aile Şurası Bildirileri, T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- ALKAN, A. Turan: (1991). "Konutta Yeni Form Arayışları", Türkiye Aile Yılığ 1991, T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- ALTINKAYNAK, Sevim; YAMAN, Sevinç; ALP, Handan: (1991). "Dünyadaki ve Türkiye'deki Çocuk Ölüm Nedenleri ve Bunların Önlenmesine Yönelik Öneriler", Aile ve Toplum, Say: 2, Cilt: 1, Yıl: 1, Aile Araş. Kur. Der. Ankara.

- ALTINTAŞ, Hayrani: (1981). "Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi". I. Din Eğitim Semineri İlahiyat Vakf. Yay. 1, Ankara.
- ATAV, Nephani: (1955). "Şahsiyetin Gelişmesinde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri", A. Ü. S. B. F. Derg., Cilt: 10, Sayı: 4.
- AVCI, Nabi: (1991): "Kitle İletişim Araçları Karşısında Aile", Türkiye Aile Yıllığı, 1991, T. C. Baş. Aile Araş. Yay., Ankara.
- AY, Mehmet Emin: (1994). "Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkileri". Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, Marmara Ün. Yay., İstanbul.
- AYDIN, Cahide; TUNCER, Oya: (1990). "Annenin Ev Dışında Çalışmasının Çocuğun Gelişim ve Davranışlarına Etkisi", Aile Yazıları: 3, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çigdem, Bilim Serisi: 5/1, Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- AYDOĞAN, Feramuz: (1991). "Endüstrileşme Sürecinde Bir Tüketim Objesi Olarak Aile", Aile ve Toplum, Sayı: 2, Cilt: 1, Yıl: 1, Aile Araş. Kur. Der.
- AYTAÇ, Ömer: (1991): "Elazığ'ın Mustafapaşa Mahallesinde Oturan Aile Başkanlarının Boş Zaman Etkinliklerinin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, F. Ü. Sos. Bil. Ens. Sosyoloji Anabilim Dalı, Elazığ.
- BANGUOĞLU, Tahsin: (1990). "Türkler'de Aile", Aile Yazıları: 1, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çigdem, Bilim Serisi: 5/1, T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Ankara.
- BAŞAOĞLU, Mustafa: (1990). "Türk Ailesi, Durumu ve Sorunları", I. Aile Şurası Bildirileri, Ankara.
- BAYSAL, Ayşe: (1993). "Gençliğin Beslenme Sorunları", Aile ve Toplum, Sayı: 3. Cilt: 1, Yıl: 3, Aile Araş. Kur. Der.

- BEKAROĞLU, Mehmet: (1990). "Çekirdek Aile Gerçeği ve Yaşlılık". I. Aile Şurası Bildirileri, Ankara.
- BEKAROĞLU, Mehmet: (1991). "Çalışan Kadınların Sorunları. Bir Toplumsal Değişme Aracı". Aile ve Toplum, Sayı:1, Cilt 1, Yıl: 1, Aile Araş. Kur. Der.
- BİLGESEVEN, Amiren Kutkan: (1990). "Türkiye'de Sosyal Çözülme Tehlikeleri". Filiz Kitabevi, İstanbul.
- BİLGİN, Beyza: (1991). "Aile'de Kuşaklar Arası İletişim Üzerine Gençlerin Düşünceleri". Aile Eğitimi, Baş. Aile Araş. Kur. Eğitim Serisi. Paneller-Konferansları III, Ankara.
- BİLHAN, Saffet: (1981). "Din Eğitiminin Amacı". Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye I. Din Eğitimi Semineri. İlahiyat Vakfı. Yay.: 1, Ankara.
- BİNGÖLLÜ, Binnaz: (1979). "Türk Kadını ve Din". Türk Toplumunda Kadın, Der.: Nermin ABADAN-UNAT, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara.
- BUDAK, Gönül; DOĞAN, Hasan Zafer; PARLAK, Hacer: (1991). "Yaşlılık Döneminin Ruhsal Sorunları". Aile ve Toplum, Sayı: 1, Cilt: 1, Yıl: 1, Aile Araş. Kur. Derg.
- BULAÇ, Ali: (1992). "Din ve Modernizm". Beyan Yay., 3. Baskı, İstanbul.
- BUZCUOĞLU, Ayfer: (1989). "Kadın, Bireysellik ve Toplum". Kitap Derg., Sayı: 27.
- CEBECİ, Dilaver: (1993): "Tanzimat ve Türk Ailesi". Öteken Yay., İstanbul.
- CELKAN, Hikmet Yıldırım: (1993). "Türk Ailesinin Yeni Dönemlerde Ele Alınışı -Gökalp ve Baltacıoğlu Örneği". Sosyal-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi: 1, Baş. Aile Araş. Kur., Ankara.

- ÇAĞATAY, Tahir: (1965). "Evli Çiftler Arası Münasebetlerin Bazı Tezahürleri Etrafında". Araştırma, Sayı: 3, A. Ü. Dil ve Tarih Coğ. Fak. Fels. Araş. Enst. Dergisi, Ankara.
- ÇAĞATAY, Tahir: (1971). "Modern Aile ve Sosyal Problemleri". Araştırma. Cilt: 9. A. Ü. D. T. C. Fak. Fels. Araş. Ens. Der., Ankara.
- ÇAĞIRICI, Mustafa: "İslam Düşüncesinde Aile Ahlakı". Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi: 1, Baş. Aile Araş. Kur., Ankara.
- ÇAKMAKLI, Kemal: (1992, a). Sorunlu Aileler, Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- ÇAKMAKLI, Kemal: (1992). Sorunlu Çocuklar, Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- ÇAM, Özer: (1994). "Din, Dil, Kültür ve Eğitim". Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, Mar. Ün. Yay., İstanbul.
- ÇETİNKAYA, Yalçın: (1989). "Modernizm ve Müslüman Kadın". Kitap Dergisi. Sayı: 27.
- DEMİR, Ömer; ACAR, Mustafa: (1992). Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yay., İstanbul.
- DEMİREZEN, Mustafa: (1991). "Ailenin Eğitim Harcamaları" Türkiye Aile Yıllığı, Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- D. İ. E.: (1973). Evlenme İstatistikleri, 1971, Yay. No: 673, Ankara.
- D. İ. E.: (1984). İntihar İstatistikleri, 1984, Ankara.
- D. İ. E.: (1986a). Evlenme istatistikleri, 1985, Yay. No: 1205, Ankara.
- D. İ. E.: (1986b). Boşanma İstatistikleri 1985 Yay. No: 1208, Ankara.
- D. İ. E.: (1994). Boşanma İstatistikleri, 1992, Ankara.
- D. P. T.: (1989). Türk Aile Yapısı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yay. No: 2165, Ö. İ. K. 338, Ankara.

- DİKEÇLİĞİL, Beylü: (1991). "Aile İçi Sağlıklı İlişkilerde "Ben ve "Biz" Dengesi", Ailenin Güçlenmesinde Aile Bireylerinin Sorumlulukları, Baş, Aile Araş. Kur. Eğitim Serisi: 3, Paneller-Konferansları: 1, Ankara.
- DİNÇER, Nahid Rıfka: (1981). "Yaygın Eğitim (Halk Eğitimi) Yoluyla Aile Eğitimi ve Ailede Din Eğitimi", I. Din Eğitimi Semineri. İlahiyat Vakfı Yay.: 1, Ankara.
- DODSON, Fitzhugh: (1978). Baba Gibi Yar Olmaz. Çev. Seçkin CILIZOĞLU, Sonder Yay. İstanbul.
- DOĞAN, Mehmet: (1981). "Kitle Haberleşme Vasıtaları ve din Eğitimi". I. Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı. Yay.: 1, Ankara.
- DOĞAN, Cihangir: (1993). "Gecekondu Ailelerinin Eğitim Problemleri. Ümraniye M. K. Paşa Mahallesi Örneği.", Aile ve Toplum Sayı: 3, Cilt: 1, Yıl: 3, Aile Araştırma Kurumu Dergisi.
- DONUİK, Abdulkadir: (1982). "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile", İstanbul Ün. Ed. Fak. Tarih Dergisi, Sayı: 33, İstanbul.
- DUMAZADİER, Joffre: (1991). "Aile ve Boş Zaman" Çev.: Eriman TOPTAŞ, Aile ve Toplum, Sayı. 2, Cilt: 1, Yıl: 1, Aile Araş. Kur. Der.
- EKİN, Nusret: (1991). Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik". İ. Ü. İkt. Fak. Yay., İstanbul.
- ERDOĞAN, NeziH: (1991). "Sinema ve Aile", Türkiye Aile Yıllığı, Baş. Aile Araş. Kur. Yay.
- ERDOĞMUŞ, Zeki: "Türkiye'de Kentleşme ve Sanayileşmenin Birlikte Etkilediği Bazı Sosyal Problemler, Türkiye 9. Dünya Şehircilik Günü. 6, 7, 8. Kasım, Eskişehir. (1985)
- ERDOĞMUŞ, Zeki: Sosyal İlişkilerin Analizi, Basılmamış Eser. (1989)

- ERDİL, Kemalettin: (1991). Aile Okulu. Türkiye Diyanet Vakfı. Yay./57. Ankara.
- ERDÜMLÜ, Güngör: (1991). "Konutla Arayışlar", Türkiye Aile Yıllığı. T.C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay. Ankara.
- EREL, Sevim vd.: (1994). "Aile ve Ekonomi". 1994 Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları, T. C. Baş. Kadın ve Sos. Hiz. Müsteşarlığı, Ankara.
- ERGÜN, Mustafa: (1987). Eğitim ve Toplum, Eğitim Sosyolojisine Giriş, İnönü Ün. Yay., Malatya.
- ERKAL, Mustafa E.: (1987). Sosyoloji (Toplumbilim). Filiz Kitabevi, III. Baskı, İstanbul.
- ERKAL, Mustafa E. vd.: (1990). "Türk Ailesi ve Batı Avrupa'daki Bazı Değişmeler". Tarihi Akışı İçerisinde Türklerde Aile Yapısı Sempozyumu Bildirileri. Dev. Bak. ve Erc. Üniv., Erc. Üniv. Yay. No: 9, Kayseri.
- ERKAL, Mustafa E.: (1992). İktisadi Kalkınmanın Kültürel Temelleri, Kuşak Ofset, İlaveli III. Baskı, İstanbul.
- ERÖZ, Mehmet : (1997) Türk Ailesi, Eğitimde Temel Kavramları Serisi: 3. M. E. B. Devlet Kitapları, İstanbul.
- FICHTER, Joueph: Sosyoloji Nedir?, Çev. Doç. Dr. Nilgün ÇELEBİ, Selçuk Üniv. Yay., Konya.
- GÖKALP, Ziya: (1991). Türk Uygarlığı Tarihi, Haz.: Yusuf Çötüksöken, İnkılap Kitap., İstanbul.
- GÖKALP, Ziya: (1992). Aile Hayatımızda Avrupalılaştırmanın Tesiri". Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, 3, T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.

- GÖKÇE, Birsen vd.: (1994). "Aile, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme"
1994 Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları.
T.C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- GÖRMEZ, Kemal: (1991). "Ailenin Yaşadığı Mekanlar", Türkiye Aile Yıllığı,
T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- GÜMRAH, Ayla Menteş: (1993). "Elazığ İli Merkezinde Yaşayan 60 (+) Yaş
Grubundaki Yaşlıların Sorunları", F. Ü. Sağ. Bil. Enst. Basıl-
mamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- GÜNER, Mustafa: (1994). "Tüketim Toplumu Olup Çıktık", Zaman Gazetesi,
21 Kasım 1994,
- GÜRELİ, Nail: (1993, a). 21. Yüzyıla Doğru Kadınlarımız Dünyanın Neresinde?
"Dünyanın En Pahalı Pilavı", Milliyet, 9 Mart 1993.
- GÜRELİ, Nail: (1993, b). 21. Yüzyıla Doğru Kadınlarımız Dünyanın Neresinde?
5 "Nitelikli Kadında Dünya Dördüncüsüyüz", Milliyet Gazetesi,
7 Mart 1993.
- HÜDA, Şehid Bint-ül: (1992). Peygamber ve Kadın, Yedigece Kitapları, İstanbul.
- IŞIK, İhsan: (1988). Kültürümüz ve Kadınlarımız, Akebe Yay., II. Baskı.
- İZAT, Aytuğ. (1991). "Aile ve Kültür Tarizmi". Aile Yıllığı. T.C. Baş. Aile Araş.
Kur. Yay.
- KABASAKAL, Öner: (1991). "Aile Eğilimleri", Aile Yıllığı, T.C. Baş. Aile,
Araş. Kur., Ankara.
- KAFALI, Mustafa: (1990). "Kaynaklarımıza Göre Türk Aile Yapısı", Tarihi Akışı
İçerisinde Türklerde Aile Yapısı Sempozyumu Bildirileri, Er.
Ün. Yay.: 9, Kayseri.
- KAFESOĞLU, İbrahim: (1988). Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yay., Genişletilmiş
5. Baskı, İstanbul.

- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: (1979). "Türkiye'de Çocuğun Değeri, Kadının Rolü ve Doğurganlığı", Türk Toplumunda Kadın, Der: Nermin ABADAN-UNAT, Türk Sos. Bil. Der. Yay., Ankara.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: (1983). İnsan ve İnsanlar, Psikolojiye Giriş, 5. Baskı, Beta Basım, İstanbul.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: (1985). "Aile ve Kültürel Psikoloji". Ulusal Psikoloji Kongresi III, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten: (1979). "Türk Ekonomisinde Kadınların İş Gücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo Ekonomik Statüsü", Türk Toplumunda Kadın, Der: Nermin ABADAN-UNAT, Türk Sos. Bil. Der. Yay., Ankara.
- KELEŞ, Ruşen: (1972). Şehirciliğimizin Kuramsal Temelleri, A. Ü. S. B. F. Yay., Ankara.
- KILLIOĞLU, İsmail: (1990). "Türk Ailesinin Günümüzdeki Sorunları". I. Aile Şurası Bildirileri, Baş. Aile. Araş. Kur. Yay., Ankara.
- KIR, İbrahim: (1988). Melmet Akif Ersoy'un Görüşlerinin Sosyolojik Yönden Analizi, F. Ü. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- KIR, İbrahim: (1993). GAP'tan Önce Harran Kasabası'nın Sosyal Yapısı, Fır. Üniv. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- KIRAY, Mübeccel: (1979). "Küçük Kasaba Kadınları", Türk Toplumunda Kadın, Der: Nermin ABADAN-UNAT, Türk Sos. Bil. Der. Yay., Ankara.
- KIZILÇELİK, Sezgin; ERJEM, Yaşar: (1992). Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Göksu Mat., Konya.
- KONGAR, Emre: (1970). "Türkiye'de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkiler", Anne İdaresi Dergisi, Cilti: 3. Sayı: 2.

- KOŞAR, Nestrin: (1990). "Sosyal Hizmetler Açısından Aile", I. Aile Şurası Bildirileri. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- KÖSE, Şükrü: (1991). "Ailenin İktisadi Durumu ve Refah Göstergeleri", Aile Yıllığı, T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- KURAN, Ercüment: (1986). "Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi", Milli Kültür, Sayı: 53.
- KUTUB, Seyyid: (1991). Fizilal-ül Kur'an, Hikmet Yay., 2. Cilt, İstanbul.
- KUTUB, Seyyid: (1991). Fizilal-ül Kur'an, Hikmet Yay., 6. Baskı, İstanbul.
- KUTUB, Seyyid: (1994). Kadın ve Aile, Çev. Halit Yılmaz, İhtar Yay., Erzurum.
- KUZGUN, Yıldız: (1978). "Ana-Baba-Çocuk İlişkileri", Psikoloji Dergisi, Sayı: 4.
- KUZGUN, Yıldız vd.: (1994). "Aile ve Eğitim", 1991 Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporu, T. C. Baş. Kadın ve Sos., Hiz. Müsteşarlığı, Ankara.
- KÜLAMÇI, Şadiye: "Kadının Ev Dışında Çalışmasının Aile Şurası Bildirileri, T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- MART, Müslüm: "Baskıcı Değil, Hoşgörülü Eğitim", zaman Gazetesi, 13 Eylül 1995.
- MERİÇ, Ümid: (1990). "İslam'da Aile". Aile Yazıları:2, Baş. aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- MERT, Hamdi: (1990). "Türk Aile Yapısında Çözülme Belirtileri", I. Aile Şurası Bildirileri, T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- MERTER, Feridun: (1990). 1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği), T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Baş. Bilim Serisi: 2, Ankara.
- MİLLİYET: (1993). "Avrupa'da Aile Bitti", Milliyet Gazetesi, 23 Şubat 1993.
- MUHSİN, Mehmet: (1991). "TRT Yayınlarında Aile", Türkiye Aile Yıllığı, T. C. Baş. Aile Araş. Kur. Ankara.

- NIRUN, Nihat: (1994). Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kur. Atatürk Kül. Mer. Yay., Sayı: 37, Ankara.
- OSKAY, Güler: (1990). "Değer Yargıları Yönünden Ana-Baba Ergen Çatışması". Aile Yazıları: 3, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Bilim Serisi: 5/3, T.C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- ÖGER, Bahaeddin: (1979). Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Geliştirilmiş II. Baskı, Kömen Yay., Ankara.
- ÖZEKE, Turgut; ÇİL, Ergün; KÖKSAL, Nilgün: (1991). "Yeni Doğum Yapan Annelerin Son 5 Yıl İçinde Bebek Bakımı İle İlgili, Bilgi Düzeylerinin Değişimi", Aile ve Toplum, Sayı: 2, Cilt: 1, Yıl: 1, Aile Araş. Kur. Der., Ankara.
- ÖZSAN, Muharem: (1990). "Çocuk Suçlarında Aile ve Anne-Baba İlişkilerinin Rolü", Aile Yazıları: 3; T.C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- POSTER, Mark: (1989). Eleştirel Aile Kuramı, Çev.: Hüseyin TAPINÇ, Ayrintı Yay., I. Baskı, İstanbul.
- PUR, Necla: (1990). "Çağdaş Aile Yapısı İçinde Çalışan Kadının Sorunları", I. Aile Şurası Bildirileri, T.C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- PUR, Necla: (1991). "Türkiye'de Kadın İşgücü İstihdamındaki Gelişmeleri Karşısında Kısmi Süreli İstihdam", Hukuki Esasları ve Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Kısmi Çalışma, Baş. Aile Araş. Kur., Eğitim Seri: 6, Paneller, Konferanslar: 4, Ankara.
- RICHTER, Horst Eberhard: (1985). Hasta Aile, Çev.: Günsel KOPTAGEL-İLAL, Yaprak Yay., İstanbul.
- RUSSELL, Bertrand: (1963). Evlilik ve Ahlak, Çev.: Ender GÖROL, Varlık Yay., İstanbul.

- SARAN, Nephân: (1990). "Aile Hayatı ve Toplum", Aile Yazıları: 3, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem Bilim Serisi: 5/4. T.C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- SAVİ, İnal: (1981). "Aile'de Din Eğitimi", I. Din Eğitimi Semineri.
- SAYIN, Önal: (1990a). Aile Sosyolojisi Ailenin Toplumdaki Yeri, Ege Üniv. Fen. Ede. Fak. Yay. No: 57, İzmir.
- SAYIN, Ünal: (1990b). "Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözömlenmesi", Aile Yazıları: 4, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Bilim Serisi 5/4, T.C. Baş. Aile Araş. Kur., Ankara.
- SELÇUK, Mualla: (1990). Çocukun Eğitiminde Dini Motifler, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- SEZAL, İhsan: (1992). Aile Nedir?, Aile Araştırma Kurumu, Ankara.
- SHAYEGAN, Daryush: (1991). Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni, Metis Yay., İstanbul.
- ŞAHİNKAYA, Rezan: (1977). Gençler Arasında Yaygınlaşan Kohabitasyon'un Geleneksel Aile Kurumuna Etkisi, A. Ü. Ziraat Fak. Yay.: 652, Bilimsel Araş. ve İncelemeleri: 382, A. Ü. Zir. Fak. Ev. Ekonomisi Kürsüsü, Ankara.
- ŞENYAPILI, Tansı: (1979). "Metropol Bölgelerin Yeni Bir Ögesi Gecekondu Kadını", Türk Toplumunda Kadın, Der: Nermin ABADAN-UNAT, Türk Sosyal Bil. Der. Yay., Ankara.
- TABAKOĞLU, Ahmet: (1992). "Osmanlı Toplumunda Aile", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi: 1, Baş. Aile Araş. Kur., Ankara.
- TAŞCI, Cemalettin N.: "Aile ve Eğitim", Türkiye Aile Yılığı, T.C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- TEZCAN Mahmut: (1981). Kuşaklar Çatışması, Ankara.

- TEZCAN, Mahmut: (1982a). "Toplumsal Değişme ve Yaşlılık", A. Ü. Eğit. Bil. Fak. Der. Cilt: 15, Sayı: 2, Ankara.
- TEZCAN, Mahmut: (1982b). Boş Zamanların Değerlendirilmesi, A. Ü. Eğt. Bil. Fak. Yay., Ankara.
- TEZCAN, Mahmut: (1991). "1991 Yılında Ülkemiz Ailesinde Boş Zaman Değerlendirilmesi Sorunu Üzerine", Aile Yıllığı, T.C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- TİMUR, Serim: (1972). Türkiye'de Aile Yapısı, Hacettepe Üniv. Yay., Ankara.
- TİMUR, Serim: (1979). "Türkiye'de Aile Yapısının Belirleyicileri", Türk Toplumunda Kadın, Der: Nermin ABADAN-UNAT, Türk Sos. Bil. Der. Yay., Ankara.
- TOKGÖZ, Oya: (1982). Televizyon Reklamlarının Anne-Çocuk İlişkinine Etkileri (Eskişehir ve Yozgat'ta Yapılan Alan Araştırmaları). A. Ü. S. B. F. Basım ve Yay. Yük. Bas., Ankara.
- TOKGÖZ, Oya vd.: (1994). "Aile ve Boş Zamanları Değerlendirme", 1994 Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları, T.C. Baş. Kadın ve Sos. Hiz. Müsteşarlığı, Ankara.
- TOLAN, Barlas: (1990). "Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru", Aile Yazıları: 2, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Bilim Serisi: 5/2, Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- TUNÇBİLEK, E.: (1988). Türkiye'de Bebek Ölümleri, Temel Etkenler, H. Ü. Nüfus Etüdüleri Ens., Semih Matbaası, Ankara.
- TÜMERTEKİN, Erol: (1968). Türkiye'de İç Göçler, Taş Matbaası, İstanbul.
- TÜRKÇAPAR, Hakan: (1991): "Ailenin Ruh Sağlığı ve Normal Dışı Davranışlar", Türkiye Aile Yıllığı, T.C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.

- UYSAL, Mustafa: (1970). İslam'da Tesettür ve Haya, II. Baskı, Nazım Bey Basımevi, Konya.
- ÜÇKU, Reyhan; ERGİN, Sevim: (1991). "1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararname", Türk Yurdu.
- YASA, İbrahim: (1969). Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlu Köyü, Karşılaştırmalı Bir Toplumbilimsel Araştırma, A. Ü. Sos. Bil. Fak. Yay., No: 270, A. Ü. Basımevi.
- YENER, Samira: (1990). "Aile ve Çocuk", I. Aile Şurası Bildirileri, T.C. Baş. Aile Araş. Kur. Yay., Ankara.
- YILMAZ, Kadriye: (1989). "Gelenek ve Modernizm Arasında", Kitap Dergisi, Sayı: 27.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay: (1990). "Gençler ve Yetişkinler Kuşaklar Çatışması2, Aile Yazıları: 3, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Bilim Serisi, 5/3, T.C. Baş. Aile Araş. Kur., Ankara.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay: (1992). Değişen Toplumda, Aile ve Çocuk, Özgür Yaygın Dağıtım, 4. Baskı, İstanbul.
- ZAMAN: (1995). "Borç İntihara Sürükledi", Zaman Gazetesi, 4 Temmuz 1995.
- ZUIDERVELD, Anton: (1985) Soyut Toplum. Çev.: Cevdet CERİT, Pınar Yay., İstanbul.
- 2141 Sayılı Tebliğler Dergisi.